

VIGILIA

IV. ÉVFOLYAM
1938 AUGUSZTUS

TARTALOM:

RÓNAY GYÖRGY: SZENT ISTVÁN ORSZÁGA.
SIK SÁNDOR: PÁZMÁNY RÓMÁBAN.

RÓNAY GYÖRGY: Versek.

RENÉ DUMESNIL: Szent Márton,
Pannonia szülötte. (317—397)

TOLDALAGHY PÁL: Versek.

CHARLES PÉGUY: Gondolatok.

DÉNES TIBOR: El Greco vagy a
festés Don Quijoteja.

MIHÁLY LÁSZLÓ: Római teme-
tés.

SIK SÁNDOR: Testvéri szóval.

CHARLES PÉGUY: Az Isten be-
széde.

SZEGVÁRY MIHÁLY: Öregasz-
zonyok.

BARÁTH FERENC: Kosztolányi
katolicizmusa.

JOHN DRINKWATER: Almák a
holdsütésben.

KOLOSSVÁRYNÉDARÁNYIELLA:
Olaszországi utam.

LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG:

Bernhard Shaw a háborúról és békéről.

KÖNYVEK:

ORMOS IVÁN: Állj, ki vagy? — SIR GALAHAD: Bízanc.
L. HOMO: A római kultúra.

SZERKESZTIK:

POSSONYI LÁSZLÓ, HORVÁTH BÉLA, JUST BÉLA

VIGILIA

HARSÁNYI LAJOS, SIK SÁNDOR, MÉCS LÁSZLÓ, ARADI ZSOLT

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTIK

POSSONYI LÁSZLÓ, HORVÁTH BÉLA, JUST BÉLA

FŐSZERKESZTŐ:

POSSONYI LÁSZLÓ

A magyar katolicizmus szépirodalmi havi folyóirata.

Megjelenik

a nyári hónapok kivételével minden hónapban, évenként kb. 1000 oldalon.

A Vigilia legközelebbi száma szeptember második felében jelenik meg.

Előfizetési ára egy évre belföldön 10 pengő, félévre 5 pengő. Külföldre :
Romániában 400 lei, Csehszlovákiában 60 ck, egyéb külföldön 12 pengő.

Egyes szám ára 1 pengő.

Főbizományos: Cserépfalvi, Budapest, IV. kerület, Váci-utca 10. szám.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: VIII., József körút 13. I. emelet.
Telefonszám: 2—952—03. Postatakarékpénztári csekszámla száma: 20.668.

A VIGILIA példányonként kap-
ható minden könyvesboltban
és az IBUSZ pavillonjaiban

RÓNAY GYÖRGY:

SZENT ISTVÁN ORSZÁGA

JEGYZETEK A MAGYAR ROMANIZMUSRÓL

Az ezredik év karácsonyán, „minekutána elhozták az apostoli áldásnak leveleit, — írja Szent István nagyobb legendája, — a püspökök a papsággal, az ispánok a néppel illő dicséreteket nagy fennhangon kiáltozván, az Istennek kedves Istvánt királynak kikiáltják és a szent kenettel fölkenet a királyi méltóságú koronával szerencsésen megkoronázzák.” Koronázás karácsony napján, a résztvevő népek egyhangú felkiáltása, „acclamatio”-ja: e jelek és szertartások az egykor lovasnomád magyarság első királykoronázását félreérthetetlenül ahhoz a román stílusú kultúrához kapcsolják, amely abban az időben az európai műveltség jellegzetes formája volt. És félreérthetetlenül utalnak e kultúra ragyogó előképére és eszményére, Nagy Károlyra, aki két évszázaddal előbb hasonlóképen koronáztatta magát császárrá, s roppant impériuma ormán a római birodalmat látszott megújítani. A tizedik és tizenegyedik század uralkodó eszmeáramlatában, ennek a második „renovatio imperii Romani”-nak a gondolatvilágában, — amelybe a magyarság megtérése is tartozik, — a fejlődés élén állók Nagy Károly alakjára tekintenek, s az ő példája nyomán akarnak egy hatalmas, nemzetek feletti keresztény birodalmat teremteni. A tizenegyedik század hajnalán álló „ábrándos ifjú”, III. Ottó németrómai császár és munkatársa, Szilveszter pápa valósítja meg e Róma-álmodat, sokszor a hazai közhangulat, a németiség érzelmei ellenére is. A magyarság belépése a keresztény népek közösségébe az ő univerzális politikájukkal a legszorosabb kapcsolatban van.

Az az Európa, amelynek az addig pogány nép most tagja lesz, a romanizmus Európája. E román szellem egyik legszembetűnőbb jegye a *központosítás*: az előző kor partikularizmusa után mindenütt a központi hatalom veszi át az irányítást, s jellemző, hogy Nyugat hadiszervezete is most eszmél magára, most, a romanizmus kezdetén, képes először győzelmesen szembeszállni a kalandozó magyarokkal. A központi hatalom kérdése körül csap össze a század folyamán a kor két vezető tényezője, a pápaság és a császárság az invazitúra-harcban,

egyformán maguknak igényelve az osztatlan, világi s egyházi ügyekben egyformán érvényes hatalmat.

A centralizáció egyben a *hierarchia* megerősödését is jelenti: a társadalmi rend ormán, mérhetetlen magasságban áll a „kiválasztott” uralkodó, Krisztus földi helytartója, vikárius, s fölötte még mérhetetlenebb magasságban trónol minden méltóság és hatalom forrása, a királyok Királya, a „fő hadi vezér” a legenda minor szavaival: Krisztus. Az Emberfiát, — akiben a gótika filozófiája és művészete fölfedezi a szenvedő emberi természetet, a „*cur Deus homo*” roppant és forradalmi kérdésére keresve választ, — a romanizmus nem tudja másnak, mint fejedelemeinek látni, merev vonású, méltóságos uralkodónak még a kereszten is.

Tőle, mint legfőbb Királytól, kapja hatalmát a középkor eszményi királya, a „*rex justus, pius et pacificus*”. Csak az ilyen uralkodó lehet „*vicarius Christi*.” Az Intelmek szerzője mondja: „*tunc diceris rex et regis filius*”, azaz királynak fogsz mondatni, és király, — Krisztus király — fiának, ha békességes leszel. A legenda major pedig Géza elromanizált alakját állítja e román fejedelemszermény mintájául: szomszédaival békességet keresett, s már ebből is nyilvánvaló, ki fiává kívánczolt lenni, az Üdvözítő evangéliumi beszéde szerint: „boldogok a békességesek, mert Isten fiainak fognak mondatni.” A „*rex*” szó már magában elég biztosíték: a középkor naív etimológiája szerint, melyet Szent Gellért is elismétel munkájában, a „*recte regere*” kifejezésből ered, és viselni csak az méltó, aki „*recte regit*”: aki népének nemcsak uralkodója, hanem papja is, aki nem bizakodik el hatalmában, hanem gyakorolja az irtalmasság erényeit, aki a keresztény hit terjesztője, a béke apostola, az Egyház kardja, az árvák vigasztalója és az özvegyek gyámolítója. Rendkívül jellemzőek a legenda minor szavai Gézáról: „*Jóllehet király, de elsőbben pogány volt.*”

A legfőbb uralkodó és hadi vezér, Krisztus alakjában ennek a királyeszménynek a legtökéletesebb megvalósulását látja a romanizmus. Öt helyezi hierarchiája csúcsára. A rangsorozat második lépcsőfokán a király, „*rex*” áll, alatta pedig „a királyi méltóság rendjében” soron következők. E sorozatot gondosan fölállítja az Intelmek, kiosztva a főpapok, főemberek és vitézek, vendégek és tanácsadók helyét; sőt, ebben a rangfokozatban nyernek elhelyezkedést az oly értékek is, mint az erények gyakorlása, az imádság, a kegyesség vagy az elődök okos kultusza.

Ez a hierarchia azonban kettős: az igaz királyság ellentéte a gonosz király országa, a „rex”-é a tirannus. A romanizmus a világot két hatalom apokaliptikus küzdőterének látja, — mily időszerű minden apokaliptikus hangulat és látomány a világfélelmekkel terhes ezredik év fordulóján! — a Civitas Dei nemzetekfölötti szent-ágostoni közösségével szemben áll a Civitas Diaboli, élén az ördögnek szolgáló tirannussal. Ördög, ördögnek szolgáló tirannus: élő valóság, s nem csak jelkép e kor képzeletében, mely a bibliai hangulat hatása alatt áll és mely az utolsó ítélet komor képeit tartja szem előtt, — ahogy a Szent István-legenda is említi hőséről. Tirannus minden fejedelem, aki nem „recte regit”, aki visszaél hatalmával, szakít a hagyománnyal, nem hallgat a bölcsenek és öregek tanácsára, aki nem igazságos, aki békétlenkedik és aki nem igyekszik megvalósítani magában a keresztény erények teljességét. A „regnum” biztosítéka a tirannusszal szemben a keresztény hit: „A királyi méltóság rendjéhez nem kell, ha csak nem hívőknek és beavatottaknak hozzájutnia” — hirdetik az Intelmek. Ami pogány, az, a romanizmus fölfogásában, eo ipso csak tirannisz lehet: kereszténység, Krisztus nélkül nincs igaz regnum. A nyugateurópai publicisztika gondosan számon-tartotta a „Civitas Dei” ellenfeleit, az „Imperium Romanum” szélein háborgó pogány nemzetek sokaságát, meg-térése előtt köztük a fogát csikorgató magyart is, — Ungarus strideat, mondja egy II. Ottó korából származó szöveg. A magyarságot a legenda major is ilyen szent-ágostoni világtörténeti távlatban mutatja meg: természetes székeiből egyéb pogányokkal Isten „a keresztények kicsapongásainak megbosszulására” hívta ki őket. A nomád népek „Isten ostorai”, de küldetésük nem változtat azon, hogy tiranniszban élnek és fejedelmük tirannus. Ezért nem lehet Géza igazi „rex”. A két Szent István-legenda érdekesen keresztényesíti el alakját, s az álmában megjelenő angyal Isten választottjának nevezi, de az igazi választott mégsem ő: hajdani tirannus-volta árnyékot vet rá, „emberi vértől fertőzöttek a kezei”. István, a megígért és választott utód, — „az Úrnak egyik választott királya” a legenda major szerint, — így lesz a romanizmus szemében az isteni világtervnek, az egész föld diadalmas krisztianizálódásának egyik végrehajtójává, a regnum méltó fejévé, így emelkedik értékben és jelentőségben Géza fölé. S talán nem túlzás e legenda-irodalomban bizonyára nem egyedülálló álmjelenetben annak a másik álmjelenetnek ellenképét látnunk, amely-

ben a nomád magyarság mítikus ősapja ígértetik meg s nyer fogantatást. A pogány karizmával szemben keresztény karizma áll, anélkül azonban, hogy a magyar uralkodóház vérségi elhivatottságának gondolatát véglegesen kiírhatná: csupán a pogány választottsághoz társul a keresztény választottság gondolata.

A romanizmus merev világának dinamikáját a *civitas Dei* — *civitas Diaboli* ellentéte adja meg. A rex hivatásából folyó föladata a harc a pogányság, a tirannisz ellen. A hatalom magasságában trónoló uralkodó nemcsak „pacifikus”, de harcos is, aki külső ellenségek és ördögtámasztotta belső viszálykodók ellen az elhivatottságnak ép oly tudatával áll hadba, mint amily elhivatottsággal a „regnum”-ból folyó más kötelezettségeit: egyházak rakását, törvények szerzését teljesíti. Szent István legendái, megemlékezve első királyunk háborúiról, minden alkalommal megemlítik, hogy a viszály szerzője „minden jónak ellensége, az irigységgel és gonosszággal teljes ördög”, akinek szolgáit Pannónia különösen kedvelt szentjei, Márton és György, — a sárkányölő Szent György harcias alakja mily híven talál a romanizmus egész szelleméhez! — zászlói alatt győzi meg Isten választottja. Mert Szent István távolról sem az a megtört, sírángzó öregember, aki az emlékezetes éjszakai merénylet jelenetében rögződött meg az utókor tudatában, hanem kemény, elszánt és kérlelhetetlen román fejedelem, „komor és ájtatos” uralkodó, akinek ajkai, a legenda szerint, soha nem nyíltak mosolyra, és aki népét „az egyházi tanítás szerint oktatván, a fegyelem igájának és törvényének alája vetette és a gonoszoknak mind az ő tisztátalanságaikat mindenestől lerontotta”. Irgalmat nem ismerő őre az igazságnak, a „miképen cselekedtek, azonképen cselekedik vételek az Úr” elvének szigorú végrehajtója; a meghódoló besenyő urakat szolgái közül némelyek, „kiknek lelke azonképen ráhajol a rosszra, miképen viasz”, megtámadják és kirabolják, a király maga elé hívhatja őket, ítéletet tart, s a végzés kimondása után a kártevők „kivezettettek és minden tájakra az útfeleken kettőnként felakasztva elpusztultak, ennek általa akarván a király most már végtére mindenkinek értékükre adni, hogy ki meg nem nyugszik az igazság ítéletében, melyet ő az Úrnak felőle elvégzett, annak dolga ezenképen leszen. A föld népe hallotta az ítéletet, melyet a király tett és megfélemedett.” S a „kegyes király” zord parancsát nem hirtelen fölindulásban adja: mert hogy bölcs lelkű volt, sem tekintetével, sem szavával nem fe-

nyezetett, hanem tartóztatta magát, miként írva vagyon: „a bölcs azutánra hagyja ítéletét.” A legenda minornak ez a részlete páratlan hűséggel mutatja a romanizmus királyeszményét, egész gondolatvilágát, evangéliumi példákkal és tanácsokkal átszőtt gondolkodását, az „igazság örének”, a „rex justus”-nak merev alakját, ezt a szinte ószövetségi komorságú képet.

Legkeményebb ítéleteiben is „justus” ez a király. Fölötte ott a hatalmas és világot megítélő Isten, a fejedelem csak az ő végzését teljesíti. A tirannustól azonban nemcsak ez különbözteti meg, hanem eljárásának törvényes formái is: „a püspökökkel és fő jobbágy urakkal” tart minden elhatározása előtt tanácsot. Az Intelmek külön fejezetben emlékezik meg „a tanácsnak nagyságos voltáról”, a hierarchikus román gondolkodásnak megfelelően jelölve meg a király tanácsadóit: a nagyobbak, jobbak, bölcsőbb és felette tisztos öregek fölszólalása teszi a tanácskozást hasznossá. Azért, ajánlja, „ifjakkal és kevésbé bölcsekkel ne tanácskozzál, avagy tőlük tanácsot ne kérj, hanem a tanácsbéliektől, kiket eme dolog illet, koruknak és bölcseségüknek miatta... Mely dolog kinek-kinek korához illő, ebben gyakorolja magát, tudni méltó az ifjak fegyverforgatásában, a tanácsbéliék a tanácsokban. Mindazáltal az ifjakat nem kell elúznod teljességgel a tanácstól, valahányszor pedig tanácsot tartandasz velük, ha alkalmas is lenne tanácsuk, vidd mégis mindiglen az öregebbek elé, hogy minden cselekedeteiket a bölcseségnek mértékével mérjed.” Jellemző a romanizmus hierarchikus szemléletére ez a megállapítás: a merev és áttörhetetlen tagozódásnak nemcsak a rang az elve, hanem az életkor is. A bölcsőbb öregek fölül állnak, és e román magatartás hivatásukat is kijelöli a tanácsadásban, a koruk méltóságához illő föladatban; az ifjakat alájuk helyezi, mintegy ebben is igazodva egy előre meglevő és változhatatlan isteni világtervhez. Az ember célja a minél tökéletesebb beleilleszkedés ebbe a rendbe, melynek megbontása, — a bölcsök tanácsának meg nem hallgatása, az ifjak és tapasztalatlanok előtérbe helyezése, — épen úgy tirannisz, mint minden egyéb rendtelenség, békétlenség.

Minden ilyen magatartás eleve kizárja a szabad kutatás lehetőségét, az egyéni vélemény érvényesülését, a nemesség olyan fölfogását, amelyet a gótika, s különösen a későgótikus német misztika, vall magáénak. A romanizmus előre szabott keretekbe állítja az embert, előre meghatározott hivatás vállalására kötelezi, tekintet

nélkül az egyén alkalmasságára, hajlamaira. A hivatás előbb van, mint a hivatás betöltője; mint művészetében, ebben is a merev típusok világnézete. Kész törvényekhez és szabályokhoz igazodik; először az isteni törvényhez, s hogy mily határozottsággal, mutatja az evangéliumnak az élet minden mozzanatát átjáró hatása, mutatja, hogy a típusok vonásai nem a gyakorlati valóság, hanem az evangéliumi és szentírási példaképek nyomán alakultak ki; másodszor a hagyományhoz, az „elődök követéséhez”, amit az Intelmek a királyi méltóság nyolcadik támaszának tart. Az igazolás itt is szentírási idézetek gyűjteménye s nem valamely történetbölcséleti meggondolás; a romanizmus világképe ily értelemben is statikus: nem ismeri az idő alakító erejét, a valóságot mint egyszerit, időfölötti eszményekhez méri, életszabályait nem a történeti fejlődés tanúságai, hanem a történet fölött álló isteni törvények alapján állítja föl. Roppant jellemző erre a nyolcadik fejezet indokolása. Az elődök követése nem azért tanácsos, mert jól igazgatták az országot, hanem „mert ki is megveti eleinek törvényét, annak nincsen gondja az isteni törvényekre sem. Mert azért vannak az atyák, hogy táplálják az ő fiaikat, és azért vannak a fiaik, hogy engedelmeskedjenek az ő szüleiknek. Ki is tulajdon atyjának ellene áll, az Istennek ellensége, mert minden engedetlenek az Istennek állnak ellene.” S ilyen „tekintélyi” indokolást nyer itt az Intelmek kétségkívül legmeglepőbb, legéletszerűbb tanácsa is, amelynek forrását a tudomány eddig még nem találta meg, s amelyet ilyenformán joggal tart a különleges hazai viszonyok szemléletéből leszűrt elvnek: „Melyik görög igazgatná a latinokat görög erkölcsnek szerinte, avagy melyik latin igazgatná a görögöket latin erkölcsnek szerinte?” S az „indokolás”: „Én szokásaimat pediglen, miket királyi méltósághoz illendőknek látsz, kétségnek minden béklyója nélkül kövesd. Mert nehéz neked eme tartománynak uralmát tartanod, ha nem lész az előtted uralkodó királyok szokásainak követőjévé”.

E statikus, „időtlen” romanizmus még világképe dinamikus mozzanatait is rögzíti: a keresztény király hitért folytatott harcát is beleilleszti abba a merev képbe, amelynek egyik oldalán a Civitas Dei, a másikon a Civitas Terrena áll. És rögzíti, „szobrosítja” magának a harcolónak az alakját is, azzal, hogy nem a harcoló egyént állítja elének, hanem a mennyei eszményképhez mért és oldalára helyezett alakot: a háborúskodó király „Krisztus vi téze,” a küzdelemben Szent György és Szent Márton társa.

Ugyanilyen statikus, merev a sacerdotium gondját vállaló király képe is. A romanizmus királya ugyanis „sacerdos”, népének papja, egyházának, szervezője is. Az organizáció, — püspökségek állítása, püspökök ki-nevezése, kolostorok alapítása, templomok építése és fölszerelése, — mellett oly belső kérdésekbe is beleszól, mint a szerzetesházak fegyelme. A legenda major szerint Szent István „a barátoknak életét és társaságát egyszer egyebekkel, máskoron maga személyében vizsgálva, szorgalmatost figyelte, s a resteket dorgálta, a vigyázókat jószertetébe vette.” Szent Imre legendája meg is örökítette egyik ilyen föl vigyázó útját: a csókjelenet után, melyben Imre Maurust kitüntette, kevés napokkal, „boldog István csak két szolgát vevén magához tulajdon amaz úton megtérvén, a barátoknak virrasztását és imádkozását titkon vigyázta.” Reggel pedig részt vesz a kapitulumon és Mórnak „a közös meghallgatásban a vallással való felette sok ellenkezést vetett szemére.” Regnum és sacerdotium a romanizmusban, legalábbis csak első felében, elválaszthatatlan fogalmak, azok Szent István királyságában is. Csak a gregoriánus reformok diadalra jutásával vált szükségessé e tény „átértékelése”. Szent István pápai legációjának legendája a Kálmán-kori gregorianizmus, s az ennek szellemében író Hartvik jóakarátú koholmánya. Egyházi dolgokban ép oly hatalommal rendelkezett a király, mint a világiakban, az egyházi ügyeket a világiakkal közösen intézte, még Szent László idején is. Állam és Egyház viszonyában, III. Ottó elképzelése szerint, a vezető szerep az államé egészen VII. Gergely pápáig, nálunk egészen Kálmán királyig, tehát mindaddig, amíg a cluny-i eszmék legfőbb hirdetőjévé, a cluny-i szellem követelményeinek legfőbb előharcosává nem maga a pápa lett.

Első szent királyunk „államosított” egyháza azonban nem jelenti távolról sem, mintha *Cluny* gondolatai az ő korában nem jutottak volna el a magyar földre. A magyar térítést reformszellemű szerzetesek vezették. Gizella királyné annak a Szent Wolfgang püspöknek volt a tanítványa testvérével, Henrik császárral együtt, aki a bajor kolostorokat Cluny szellemében újjászervezte. Wolfganghoz hasonló irányban működött Adalbert magdeburgi püspök is, és az ő udvarában nevelkedett Szent Adalbert prágai püspök és Radla apát. Szent Adalbertnek viszont Asztrik, Kalocsa első püspöke volt a tanítványa. Pécs püspöke, Bonipert Odiló cluny-i apát egyik lelkes hívének volt a tisztelője. Szigorú fegyelmű, új szellemű volt a velencei

Szent György kolostor is, ahonnét Szent Gellért jött. Szent Adalbert tanítványai, a breunowi szerzetesek, akik Csehországból később hazánkba menekültek, már a római Szent Bonifác kolostorból a reform szellemét hozták magukkal. Közülük való Anasztáz esztergomi érsek is. De levelezett maga Szent István is Odilo apáttal s az ő áldását kérte térítő művére. A keresztény népek közösségébe belépő magyarság tehát a vallásosságnak és szerzetességnek ezzel az új, reformáló szellemével ismerkedett meg, Kálmán koráig azonban ezek a reformeszmék akadály nélkül elhelyezkedtek a romanizmus első nagy korszakának eszmevilágában, abban, amely a „rex” vallaira ruházta, az uralomra alkalmas, „idoneus” keresztény király, „vicarius Christi” gondjaira bízta a „regnum” és „sacerdotium” kettős terhét.

A magyar egyházszerzés első munkásai, Szent István segítőitársai a *bencések* voltak. Világi papság hiányában az egyházmegyék szükségleteit is ők látták el. Szent Gellért legendájában mondja Szent István az újonnan kinevezett püspököknek: „Mert a jelenvaló időben nincsenek papjaink a ti szolgálatotokra, kikkel szokásban van az egyházi előljárót felékesíteni, vigyük az egyházaknak és monostoroknak papjait és szerzeteseit, hogy az egyházi tanításnak rendje szerint legyenek nekünk segítőink az Isten szolgálatában.” S az uralkodó parancsára össze is gyülekeznek a Csanádra menendő papok: ketten Pécsváradról, ketten Zalavárról, ketten Bakonybélből és négyen Pannónhalmáról. De a század szelleméhez híven s a Chrodegang-féle regula értelmében a világi papság is élt közös életet, s mint a Gellért-legenda egy szakaszából következtethető, épen az egyházak élére állított reformszellemű vezetők kezdeményezésére: „Volt pedig szokása a szent embernek, hogy kanonokjai közül a városban aludni senkit sem engedett, azoknak kivüle, kik útra küldettek. Egyebek egy házban nyugodtak, ha valaki is közülük a hajnali zsolozsmákhoz nem jött, ama napon nem szolgáltattak neki javadalmat... Ezeknek a kórusban karingük volt, a kórusnak kivüle csuklyás kerek palástot hordtak.”

A bencések, akik az ezredik év körül megtérő népek, köztük a magyar, krisztianizálásának fő munkásai voltak, a romanizmus tipikus rendje. A keleti szerzetesség individualisztikus aszkézisét a római szellem törvénytisztetével „kollektivizálja,” az egyéni belátás helyett a mindenkire kötelező „lex” betartását követeli meg, s a szerzetesi életet „az Úr szolgálatában vitézkedő céhtestületté”, „dominici servitii schola”-vá teszi, s ennek élére, mintegy

kisded „regnum” fejét, az apátot helyezi. Ebben a „scho-la”-ban azonban a tagok gondja nemcsak az önnön lelkük üdvösségére irányul, hanem a felebarátok megszentelésére is: a keleti szerzetes kiszakad a világból, a nyugati behelyezkedik a világba és vállalja abban is hivatásából következő küldetését. A keleti szerzetes vezetője az egyéni inspiráció, a nyugatié a regula.

A clunyi reform a bencés regulának ehhez az eredeti formájához és értelméhez tér vissza, és, híven a kor központosító szelleméhez, közvetlenebb kapcsolatot, alá- és fölérendeltséget teremt az eddig független kolostorok között. A magyar szerzetesházak már ezt az új szellemet képviselik, s mindannyian a romanizmus eszméinek egy-egy tűzhelyét jelentik.

Ez a romanizmus, és főképp a romanizmus fejedelemszménye, a magyarság gondolatvilágától nem eshetett oly messze, mint első pillanatra gondolnók. A sajátos lovas-nomád műveltség, — ez a már komolyabb déli hatásoktól érintett steppekultúra, — amelynek népünk részese volt, a romanizmusával sokban rokon uralkodó-eszményképet vallott magáénak. Mítikus karizmája birtokában a nomád fejedelem is korlátlan úr; még a romanizmus keresztény föltételei sem kötik: a románkori király csak addig sért-hetetlen, amíg „recte regit”, különben fölbomlik közte s népe közt a szövetség, —a nomád fejedelem viszont szabadon lehet tirannus, zsarnok és vérengző totemisztikus jelekkel és hiedelmekkel igazolt elhivatottsága birtokában. A nép sorsa a romanizmus fölfogásában is bizonyos fokig az uralkodón áll: az igaz király, a „rex”, boldoggá teszi népét, a tirannus romlásba taszítja. Ilyesféle eszmék mélyen bevésődhetnek a nomád népek tudatába is. A nomád kultúrákban ugyanis még fokozottabban egy nép és uralkodó sorsa: a törzseket a vezér szervezi néppé, s halálával rendszerint föl is bomlanak e mérhetetlen kiterjedésű, szinte világrészeket átfogó birodalmak. A honfoglaláskor a magyar törzsek úgy helyezkedtek el, hogy a vezér törzsének helyzete egy esetleges támadáskor a lehető legvédelettebb legyen: ez foglalta el az ország közepét, s a többiek legyező alakjában vették körül. A támadások azonban elmaradtak, s a kalandozások idején természetszerűen jutottak előnybe a külső országokkal szomszédos határtörzsek. A központi hatalom aláhanyatlik, a vezéri nem kiváltságosságának tudata lassan elhomályosul, míg a nagy katasztrófák, elsősorban Augsburg, újra a vezértörzs kezébe nem juttatják a vezetést. Gézával ismét a mítikus karizmával ellátott nemzetség ura vette kezébe a magyar-

ság sorsának irányítását. A romanizmus voltképen csak ezt az ismét teljes fényében fölgyúló nomád vezér-eszményt krisztianizálja, a pogány mítoszt keresztény karizmával helyettesítve, s a magyarság már monoteisztikus Istenfogalmát a keresztény — román fejedelem — Krisztus alakjában konkretizálva.

E keresztény — román fejedelem — gondolat leg-szebb és legjellemzőbb megnyilatkozása *Szent István In-telmei*. Valószínűleg külföldi származású, Szent István közvetlen környezetében élő, az ő szándéka szerint író szerzetes-pap munkája, műfajilag a Karoling-kor népszerű királytűkreinek egy, talán legkeletibb, példája. Tudós kompiláció, az európai publicisztika közhelyeinek ügyes gyűjteménye, foglalata a „regnum”-ra és a „rex”-re vonatkozó mindazon eszméknek, amelyek a zsinati határozatok, admoníciók, királytűkrök révén az egész kereszténység köztudatába átmentek.

A romanizmus gondolatvilága azonban nemcsak az uralkodásra vonatkozó eszmékből áll, jellemzői nemcsak a „rex-sacerdos”, a „Civitas Dei — Civitas Diaboli” szem-beállítás, az „időtelenség”, a merev hierarchia, — a hit új lendülete, az *asztkézis új, páratlan heve* is jellemzi. Cluny eszméit már ez sugallja, s ez az ihletője a kor szerzetesi reformjainak. A század, illetőleg ezredforduló a vallásos élet nagyarányú föllendülésének és elmélyülésének tanu-ja, és tagadhatatlanul mutatja a keleti szerzetesség hatá-sait. A kollektív romanizmus *individualizmusát* képviselik ezek a törekvések, és jellemzően Itáliában eredtek, ahol az egyéni gondolkodás még a romanizmus közösségi szem-lélete idején is a legélénkebb maradt. Ravenna mellett, a pereusi kolostorban Szent Romuald, a kamalduliak alapí-tója az egyik nagyhatású kezdeményező. Társai a bencés regula szerint éltek, de keleti módra egymástól teljesen elszigetelve, külön cellákban laktak. III. Ottó innét kül-dött szerzeteseket Lengyelországba. Kolostoruk a poznani egyházmegyében nemsokára rablótámadásnak esett áldo-zatul, híre azonban messze földön elterjedt: Szent Bruno, a vértanuk életírója szerint Magyarországról is elzarándo-kolt oda egy Antonius nevű testvér. Lengyelországból jött hazánkba Szent András-Zoerard is, aki egy hozzá csatla-kozott, Benedek nevű baráttal a zoborhegyi apátság mel-lett remetéskedett, s akinek szigorú aszkéziséről híven tu-dósít legendája, a magyar Mór püspök műve. A legendá-ból következtethetünk arra a kultuszra, amellyel e szent remeték emlékét ápták a magyar bencéházak, a pan-nonhalmi és a zoborhegyi. A lengyel remeték életírója,

Bruno átutazott hazánkon, és Gellért püspökről tudjuk, hogy Szent Imre nevelését befejezve „remeteséget kívánt”, Bakonybélbe vonult, „hol szüntelen böjtölés és imádkozás és virrasztás gyakorlásának adván magát, heted esztendőig vesztteg megmaradt, építvén magának kunyhót”. A remete-szellem, a romanizmus vallásosságának ez a jellemző megnyilatkozása, a jelek szerint nálunk is élt és hatott; Tihany táján a balatonparti sziklák ablakos fülkéiben is szívesen látja az utókor a Gellért nyomait követő aszkétikus egyéniségek hajdani lakásait. S hogy e szellem a legmagasabb körökben sem lehetett idegen, annak a Gézának az alakja mutatja, akit Mór legendája „legkeresztényebb”-nek mond, s aki a boldogéletű püspöktől Szent Zoerárd ereklýjét, a testébe evődött lánc egy darabkáját, elkérte. Szent Mórban mindenestre joggal láthatjuk ennek a „remete-irány”-nak egyik vezető képviselőjét.

De Szent Zoerard és Szent Benedek legendája mellett hasonló forrásokból fakadt Szent Imre legendája is. Szerzője, mint a szöveg bollandista kiadója mondja, mintha inkább írta volna meg a szerzetes, mint a királyi ifjú élet-történetét. Valóban: Szent Imre mint az aszkézis kiváló gyakorlója áll előttünk e legendákban, mint királyi megtestesítője annak a szellemnek, amely a kor jobb lelkeit a remetebálangokba hajtotta, — és mint a remetéskedő Gellért igazi tanítványa. Szűzességének dicsérete is, — a szűzesség dicsérete a legendában egy Exhortatio ad spon-sam Christi című, apácák számára írt munkából átvett részlet, — mintha a pereusi kolostor és Szent Romuald eszméit hirdetné és igazolná. Ezen a ponton azonban egybeesik az itáliai törekvés Cluny reformjával, amely a gregorianizmusban a papi nőtlenség keresztülviteléért harcolt: Szent Imre egyszerű legendájában tehát a romanizmus vallásosságának két nagy áramlata torkollik egybe. Jellemző, hogy a munka említi Hildebrand néven VII. Gergely pápát.

A legenda keletkezését arra az időre teszik, amelyben a magyar irodalom első „virágkorát” láthatjuk: a tizenegyedik és tizenkettődik század fordulójának évtizedeire. Ekkor, Szent László és Kálmán uralkodása alatt, első szentjeink fölemeltetésével és szenttéavatásával kapcsolatban, keletkeznek a róluk szóló legendák: Szent Imrée, a két Szent István- és a kisebbik Szent Gellért-legenda. Bennük szépen szemlélhető a századforduló szellemi áramlatainak keveredése: a gregorianizmus nyomai, egy-

egy szerény megjegyzés formájában; a XII. századi fölvilágosodás előhangjai, így a Legenda minor tudós szabadkozó bevezetésében, Szent István tanultságát főlemlítő részleteiben, a Gellért-legendá Szent Gellért tudós munkásságát ismertető mondataiban; s legteljesebben, végső kizengésében, a romanizmus egész világszemlélete, a királyeszmény szép rajza a legenda majorban, a Civitas Dei — Civitas Diaboli antitézise mindkét István-legendában és Gellértében is: itt, a korszakok határán, futnak össze a múlt kiért eredményei és a jövő kezdetei, a román teocentrizmus szelleme és a modernebb fölvilágosodás. S itt jelentkezik, Szent László idején, a Gesta Ungarorumban, a román időtlenséget a historikus érzék jegyében fölváltó történetírás is, jellemzően a szépirodalmibb, modernebb gesta formájában; itt alkotja meg Albericus művében a történeti tudat törvénygyűjteményünket: ezek az évtizedek, amelyekben a magyar királyság világpolitikái távlatokba kerül, valóságos gyűjtőmedence, ahol a múlt hagyatéka egybefolyik és ahonnan a jövő elindul.

IRODALOM

A legendák és Intelmek magyar szövegét *Tormay Cecilia* szép fordításából vettem: Kis magyar legendárium és Szent István királynak Intelmei. Bp. 1030. — A Renovatio Imperii Romani gondolatáról *Joel*: Wandlung der Weltanschauung Tübingen, 1928. a tizedik és tizenegyedik századról szóló fejezetek; *Hampe*: Das Hochmittelalter, Berlin, 1932; *Günter*: Das deutsche Mittelalter, Freiburg, 1936; a román királyeszményről ugyanezek és *Balogh József*: Szent István politikai testamentuma, Minerva 1930-31, Szent István és a Róma-eszme, Budapesti Szemle 1927, A magyar királyság megalapításának világpolitikai háttere, Századok 1932; *Váczy Péter*: Die erste Epoche des Ungarischen Königtums, Pécs 1935; *Deér József*: Pogány magyarság — keresztény magyarság, Budapest 1938; *Hóman-Szekfű*: Magyar történet II. kiadás első kötet, 9. fejezet. A nyugateurópai publicisztikáról szintén *Balogh József*. „Regnum“, „sacerdotium“, Szent Ágoston szerepe, „tirannus“: ugyanezekben. A vérségi pogány elhívás továbbéléséről a keresztény királyságban *Deér*. Cluny hatásáról *Hóman*, *Váczy* és *Galla Ferenc*: A clunyi reform hatása Magyarországon, 1931. A gregoriánizmusról és Szent István pápai legatio-járól. *Váczy*. A bencésekről *Balanyi György*: A szerzetesség története. Budapest 1923. Cluny-ról ugyanott és *Hampe*, *Joel*. A lovasnomád fejedelemségről, a törzsek elhelyezkedéséről, a központi törzs hanyatlásáról *Deér*: Heidenisches und christliches in der altungarischen Monarchie, Szeged 1934 és már említett műve. Az Intelmek szerzőjéről *Balogh*: Mit tudunk a szentistváni Intelmek szerzőjéről. Magyar nyelv 1931. A román kori aszkézisről *Hampe*, *Joel*. Magyar kapcsolatokról *Hóman*, *Sárkány Oszkár*: Szent Maurus és a Zobor-hegyi remeték legendája, Napkelet 1937, és Szent Mór emlékkönyv, 1936, itt főképp *Kühár Flóris*: Szent Mór lelki világa. A balatonparti remetéről *Kühár*. Szent Imre legendájáról *Sárkány* és *Madzsar Imre*:

Szent Imre herceg legendája, Századok 1931. Géza szerepét említi *Sárkány*. Románkorvégi „virágkor”: *Horváth János* említi, A magyar irodalmi műveltség kezdetel, 1931. A Gesta Ungarorumról és műfajáról *Hóman*: A magyar történetírás első korszaka, Minerva 1929, és A Szent László-kori Gesta Ungarorum és leszármazói, Budapest 1925.

Jegyzet. Ez a cikk a közismert források és tudományos munkák alapján igyekszik a romanizmus jellemző jegyeit összeállítani. Tekintettel arra, hogy ez a román szellem a gregoriánizmus erőteljesebb érvényesüléséig, Kálmán koráig, lényegesebb módosulások nélkül az egész századon uralkodott, talán nem történetellenes eljárás, hogy a szellem lényeges jegyeinek illusztrálására az Intelmek mellett a korszak végéről származó legendák anyagát használta föl. A romanizmus jellemvonásai természetesen még kiegészíthetők, és külön összefoglalást igényelve, részben már kész részlettanulmányok alapján, annak megállapítása: mi az, ami a legendákban a gregorianizmus, mi az, ami a XII. századi fölvilágosodás nyoma. E cikk különben nem óhajt az eredetiség színében tetszelegni: vázlatos összefoglalása csupán a hivatott történetírók megállapításának. Ha ezeket a közönség felé közvetíti, ha az érdeklődést a szép középkor iránt csak kissé is fölkelti: föltett célját sokszorosán elérte.

Rónay György.

PÁZMÁNY RÓMÁBAN

Az a négy év (1593—97), amelyet Pázmány Rómában tölt, szervesen érleli tovább mindazt, amit a jezsuita neveléstől kapott, óriási arányokban fejleszti ki ébredező világképét és egész életére kiható lendületet ad duzzadó, cselekvésre váró energiáinak. Róma, Pázmány fejlődésében döntő, mindennél gazdagabb élmény.

Ha Pázmány Róma-élményét elképzelni akarjuk, jó-részen függetleníteni kell magunkat attól a képzettől, amelyet ez a név ma lelkünkbe idéz. Ez a Róma nem a kiásott ókor grandiozus emléke; az ősi Róma ekkor még jóformán mindenestül a középkori üledék alatt várja a feltámadást.

Az 1590-es évek Rómája már nem is a renaissance-pápák ragyogó és romlott, nagy művészekről és nagy gonosztevékről hemzsegő városa. Ettől a világtól két nagy világtörténelmi tény választja el. Az egyik a szörnyű *sacco di Róma* (1527), amikor V. Károly zsoldosai kirabolták és nagyrészen elpusztították a fejedelmi várost. A másik a Tridentinum, a nagy egyházi reform, amelynek bensőséges kemény és öntudatos szellemét energikus, aszkétikus életű pápák, új alapítású és új apostoli szomjú szerzetesek és nagy szentek váltják életre, legelőbb és a legteljesebb sikerrel épen Itáliában. Ez a Róma már látta V. (Szent) Piust, a nagy aszkétát és reformert, akiben a pápaság gyökeresen elfordult a politikától a lelkiek felé, VIII. Gergelyt, a világfiból lett reformátort, aki a nagy Borromeo Szt. Károly és a jezsuiták hatására hozzáfogott a rendszeres és átfogó katolikus világreformhoz. Ő hozta be az új naptárt, ő állította fel a bíboros kongregációt, ő küldött először állandó nunciusokat a keresztény fejedelmekhez és ő alapította meg Rómában a katolikus nemzetek számára szóló mintaszemináriumokat. Munkáját folytatta V. Sixtus, a nagy műpártoló, akit a modern Róma megteremtőjének neveznek és aki nemcsak a pápai kúriát szervezte meg nagy bölcseséggel, hanem megfékezte az országot bizonytalanná tevő rablók bandáit, hozzáfogott a földművelés új alapokra fektetéséhez, a Pontini-mocsarak kiszáritásához, gondja volt még a selyemtenyésztésre is. Mikor Pázmány Rómába érke-

zik, VIII. Kelemen nagyszabású egyénisége ül Sz. Péter trónján. (1592—1601.)

Ez a Róma Pázmány számára elsősorban a szentek városa volt. Áhitattal léphette át a Collegium Romanum küszöbét: hisz ezt még atyja és eszménye, Loyola Szent Ignác alapította, ki tizenöt éven át kormányozta a római központból társaságát. Áhitatos és ösztönző emléké, ha valahol, ebben a házban nem törölhette el a halála óta eltelt négy évtized. De ugyanabban a házban bizonyára megilletődve mutatták rendtársai azt a kis szobát is, amelyben élt — és két éve, hogy meghalt — egy rendkívüli ifjú, a tisztaságnak és gyengédségnek csodálatos megtestesülése: az a Gonzaga Alajos, akinek szenttéavatását Pázmány még megérte. De a római jezsuita kollégium ezekben az években is rejtett élő szentet falai között: Pázmány közel másfél évig lakott egy házban Bellarmin Szent Róberttel, aki tizenegy évi professzorsága után ekkor mint a kollégium rektora működött, hogy aztán Nápolyba távozzék tartományi főnöknek. De ha elment is, ott maradt szelleme a *Disputationes* lapjain: utolsó kötetét éppen Pázmány otthléte alatt fejezte be. Ha Pázmány kilépett a kollégium kapuján, aligha érintkezhetett emberekkel, úgy hogy egy másik szent nevet nem hallott volna, az újkor egyik legcsodálatosabb és legkedvesebb egyéniségének, Néri Szent Fülöpnek a nevét. Ez a fiatal-lelkű agastyán, a modern egyéni valóság megteremtője, a római népnek és Goethének kedves szentje, az egész újkori katolikus lelkiség másik (a jezsuita pedagógiától képviselt mellett legjelentősebb) típusának megteremtője. Ugyanaz a vonzó, mély, derűs és tiszta szellemű, mikor pápáknak osztogatott főbenjáró ügyekben tanácsot és mikor a gyermekekkel labdázott a Janiculuson. Ebben az időben élte utolsó éveit (meghalt 1595-ben). Ha a fiatal jezsuita sétája közben a járványoktól sűrűn látogatott város valamelyik kórháza közelébe jutott, valószínűleg találkozott a „betegek apostolával”, Lelisi Szt. Kamillal. Ha a Tiberis felé menet elhaladt a Szent Dorottya-templom mellett, kihallhatta a sekrestyéből a gyerekek zsvaját, akik számára az ő otthléte alatt alapította az első ingyenes népiskolát egy nemrég Rómába érkezett spanyol pap, a későbbi Calazanti Szent József. De megfordult Rómában, ekkor, vagy kevéssel előbb az újkori vallási élet másik nagy teremtő klasszikusa, Szalézi Szent Ferenc is. Épp ekkortájt kezdte el az Alpok szívében apostoli tevékenységét, de még megadta neki az Isten, hogy beszélhetett Rómában az öreg Néri Fülöppel. Bizonyára sokat hallott a nagy spanyolokról is, Szent Terézről és Ke-

resztes Szent Jánosról; néhány éve nem voltak ugyan már az élők sorában, de nagy misztikus remekműveik és életreformáló korszakos tevékenységük híre annál elevenebben élhetett a római nagy centrumban. Német testvérei talán emlegették előtte a tiroli kapucinus apostolt, Sigmaringeni Szent Fidelist. Személyesen nem ismerhette nagy rendtársát, „Németország második apostolát”, Canisius Szent Pétert, de ha más nem, katekizmusa kétszáz kiadásának valamelyike, — talán éppen az 1589-i remek rézmetszetes Plantin-féle — egészen biztosan megfordult kezei között.

Ám Róma levegője a kolostorokon kívül is szellemiséget lehelt ezekben az években. A papság újjászületése, amely a Borromeó-k, Néri Fülöpök, Gilberti püspökök és a jezsuiták munkája nyomán már egész Itáliában megtermette gyümölcseit, minden téren éreztette hatását. Róma lelki életében az oratóriumok játszották ebben az időben a legnagyobb szerepet. Az „isteni szeretetnek a testvérelői”, amelyeknek kezdetei visszanyúlnak a renaissance, sőt még messzebb, a középkor világába, papok, szerzetesek és világiak közös és igen kevésbé kötött egyesülései voltak a jámborság, a karitás és az apostolkodás szolgálatára. A középkori népies vallásos szellem humanista műveltséggel, mély, nem-polemikus jellegű cselekvő áhitattal és elszánt egyház-hűséggel egyesült bennük. A római papság megreformálásában övék az oroszlánrész. Belőlük nőtt ki a theatinus rend, Thienei Szent Kajetánnak, Assisi Szent Ferenc e nagy költőjének műve. Az ő szellemük legnagyobb képviselője maga Néri Szent Fülöp is. A katolikus lelkiségnek ez a formája nagy és jelentős szellemi megmozdulásoknak lett elindítója. Bosio, „a katakombák Columbusa” Néri Szent Fülöp buzdítására fog hozzá éppen Pázmány Rómába érkezésének évében az őskeresztény földalatti Róma föltárásához; munkájának legszebb öröminnepe, Szent Cecilia maradványainak felfedezése. (1599.) Pázmányt már nem érte Rómában. De még ott érte Baroniushnak, az egyháztörténeti kutatás nagy úttörőjének a vatikáni könyvtár prefektusává történt kinevezése, az ő korszakalkotó Annalesei szintén az oratóriumok számára készített előadások jegyzeteiből nőttek ki. Ezekben az években folyik Rómában a Vulgata új tudományos kiadásának munkája, a nagytudományú jezsuita filozófus és teológus Toletus részvételével. Ekkortájt hagyja ott apjának nagy hírű velencei nyomdáját Paulus Matutinus is, hogy egészen a pápai tudományosság szolgálatára szentelje munkáját.

Ha volt érzéke Pázmánynak a művészet iránt, felejt-

hetetlen benyomásokat kaphatott Rómában erről az oldalról is. Hiszen éppen ezek azok az évek, melyektől a művészettörténet az „igazi” nagy-barokk megjelenését számítja. Négy éve, hogy be volt fejezve az újkori építésnek talán legnagyobb alkotása, a Szent Péter egyház kupolája. Már állt a barokk székesegyházak nagyszerű mintaképe, Vignola Gesù-ja; sőt mire Pázmány elvégezte római tanulmányait, készen volt már a hatása alatt készült első nagy európai székesegyház is, a müncheni Szent Miklós templom. A festők közül Rómában a Caracciak álltak ekkor legnagyobb tekintélyben, de már feltűnt fiatal tanítványuk is akit később nagynak neveztek: Guido Reni. Pázmánynak tetszését azonban — ha műveiből következtethetünk ízlésére — jobban megnyerhették Caravaggio mester hatalmas erejű naturalizmussal megfestett nagy képei. Talán hallott a Velencében dolgozó zseniális öreg Tintorettről is, aki élete utolsó éveiben végezte ekkortájt a Nagytanácssterem Paradicsomának freskóit. Nem valószínű, hogy különösebben érdeklődött volna a profán irodalom, vagy akár még ez időben a politikai írásművészet képviselői iránt is; valószínűleg nem látott sem pásztordramát, sem népi vígjátékot, sem operát, (amely pedig épp az ő első római évében született meg Firenzében); aligha olvasta Marino elegáns verseit, és még kevésbé hallhatott nagy európai író-kortársairól, Shakespeare-ről, Lope de Vega-ról; de talán eljutott hozzá a nemrég megalakult nyelvművelő akadémia, az *Accademia della Crusca* szótárkészítő tevékenységének híre. Bizonyára nem volt előtte ismeretlen a kor nagy költőjének, Tassónak neve, talán munkássága sem, hisz épp ekkor, 1595-ben halt meg, S. Onofrio szerzetesei közt, példás keresztény halállal. Egy évvel később költözött el az élők sorából a zene nagyfejedelme, Palestrina is (nagy tanítványával „Észak Palestrinájával”, Orlando di Lassó-val egy évben); csodálatos műveit Pázmány bizonyára sokszor hallotta fölzengeni a Gesù kupolája alatt, sőt nem lehetetlen, hogy maga is énekelte őket teológus társainak kórusában.

Tekintete, ha szétnézett ez években maga körül, bizonyára nem állott meg Róma falainál. A Vatikán, ha a nagy középkori pápák politikai hatalma régen elmúlt is és befolyása körét a hitszakadás erősen megcsönkította is, ebben az időben is történelmi centrum volt. Nunciusok, rendes és rendkívüli követek útján állandó mozgalmas érintkezésben állt a legtöbb katolikus, sőt nem-katolikus hatalommal, szövetségeket kötött és bontott, tárgyalta, ösztön-

zött és alkudozott, elsősorban egyházi, de nem egyszer politikai legkülönbözőbb ügyekben. Utazók, ájtatoskodó vagy tanulmányzó papok, szerzetesek rajzottak benne a világ minden ismert országából: A kor viszonyaihoz mérten első kézből értesült a világeseményekről, hiszen ezek — elsősorban természetesen az egyházi érdekűek —, lehetetlen, hogy ne foglalkoztatták volna a Collegium Romanum sok féle nemzetből összegyűlt, de azonos gondolkozású fiatal jezsuitáit. Ilyen irányú beszélgetéseikben nagy teret foglalhattak el az angolországi események. A Győzhetetlen Armada nagy katasztrófája (1588) csak néhány évvel ez előtt alázta meg a katolikus spanyol hatalmat Erzsébet királyné, miután Stuart Mária kivégeztetésével megszabadult vetélytársától, immár háborítatlanul ült Anglia trónján és semmi sem állta útját országában a véres katolikus-üldözésnek. A nagy történelmi tragédiáknál is inkább ez az üldözés foglalkoztathatta a jezsuita kollégium lakóit, hiszen a vértanúk egy része éppen rendtársaik közül került ki. Maga az üldözés, sőt a véres üldözés, nem volt új, sem meglepő számukra: sajnos, ez a kor jól ismerte a kegyetlenül erős hitnek és a hit köntösébe burkolózó politikai számításnak vérengzéseit. Mégis az erzsébetkori üldözés még a Bertalan-éj után, még VIII. Henrik és Mária uralkodása után is méltán borzadályt keltett, egyrészt a kivégzési módok feltűnő durvasága (Topcliff mester), másrészt a kivégzettek nagy száma (190, közte 130 papi személy) és talán méginkább az egyes áldozatok különösen nemes és előkelő egyénisége miatt. Stuart Mária és Campion vértanúi emlékét éppen ebben az időben (1595) homályosította el egy percre Valpone Henrik és Howard Fülöp mártírsága. Élénk figyelemmel kísérhették a franciaországi nagy eseményeket is. Bizonyára ujjongó örömmel üdvözölték IV. Henrik királyt, aki éppen Pázmány első római évében tért vissza a katolikus hitre és vetett véget a francia vallásháborúnak. De borzadva vehettek tudomást két év múlva a volt jezsuita Chaletnak a király ellen elkövetett gyilkos merényletéről és a Franciaországban ennek következtében kelt jezsuitaellenes fölháborodásról is. Talán még az európai történelem e drámai eseményeinél is élénkebben foglalkoztatták ezeket a fiatal papi lelkeket a hittérítésnek távoli világgrészekben folyó hősie erőfeszítései. Hiszen ezekben a harcokban is az elsők közt küzdöttek rendjüknek fiai, és a nagy apostolnak, Xavéri Szt. Ferencnek emléke nem engedte lelkükben elhomályosodni a missziók eszméjét. Ennek az érdeklődésnek új meg új tápot adtak japán hercegeknek a pápai ud-

varban tett ismételt látogatásai és a rendtársaikról érkező távolkeleti hírek. A 80-as években alakult meg Kantonban az első kínai jezsuita misszió. Japánban a XVII. század fordulójára már 750,000 körül járt a megkereszteltek száma, és 200 templomról szóltak a hírek. 1588-ban José de Acosta már elméleti munkát ír a hittérítésről. (De procura Indorum salute), a 90-es években pedig már megalakul a pápai kúriában a Propaganda őse, az első missziós kongregáció. A római jezsuiták közt vérmes reménység hangjai szólalnak meg ebben az időben: tíz év alatt az egész Japánt meg lehetne téríteni, ha kellőszámú hittérítő akadna. Az ilyen reményeket aztán le-lelohasztották, de a fiatal szerzetesek lelkesedését csak még jobban felszították a folyton megújuló vértanúságokról szóló híradások, mint az 1597-i nagasaki-i „nagy mártíriumról” szóló, ahol huszonöt vértanú között három jezsuita szenvedett halált.

Minthogy azonban a fiatal lélekre legnagyobb hatása az eleven egyéniségnek van, feltételezhetjük, hogy Pázmány legáthatóbb római élménye a világegyház óriási arányainak életreszóló benyomásán kívül Bellarmin személye lehetett. Az a régi felfogás, amely Pázmány Kalauzában Bellarmin Disputatióinak utánzását látta és az a tévedés, hogy Rómában Bellarmin tanára volt Pázmánynak, megérlelt egy irodalomtörténeti közhelyet: hogy Pázmány voltaképp élete céljául tűzte ki: magyar Bellarminnak lenni. A tüzetesebb kutatás eloszlatja ezt a két tévedést; ma már főleg levelezésének ismeretén keresztül, világosan áll előttünk Pázmány érdeklődésének és munkásságának szinte káprázatos sokoldalúsága, azért óvakodni fogunk Pázmány életének célkitűzését ebbe a nagyon is egyszerű formulába szűkíteni. Mégis lehetetlen, hogy Bellarmin vonzó és nagyszabású egyénisége elhatározó hatás nélkül maradhatott volna fiatal rendtársára. Szükségszerűen közvetítette ezt a hatást mindenek előtt Bellarmin roppant tudományos tekintélye. A Disputatiók, melyekben korának minden téves vallási gondolatát összegyűjti, rendszerbe foglalja és módszeresen megvitatja, jóformán éjjel-nappal kezén forgott a kor minden teológusának. Megjelenésekor rövidesen három, összesen pedig 120-nál több kiadást ért. Protestáns egyetemeken, pl. Camridgében, Oxfordban, külön katedrákat „Collegium Bellarminianum”-okat állítottak cáfolására. Hatását talán legjobban szemlélteti a mi Vörösmarty Mihályunk lelki átalakulása, aki *Megtérése históriájá*-ban így ír róla: „Kévántam könyveket nem találván egykor vévén elő a Bellarminus Disputatióinak legelső könyvét; olvasom és látom, hogy az egy mindenek helyett le-

het, mikor minden kérdésbe, mindenik félnek értelmét, tanítását, bizonyítását, ellenvetéseit, feleletit hosszan s igazán mind előmondja.” Máshol: „Bellarminus minden tanításomban, ítéletemben úgy meggyőz, hogy fel kell kiáltanom, hogyha ez nem igazság, nincs ég alatt, elfogyott, számkivetésben vagyon e világból az igazság.” Bőven fel is használta ezt a nagy fegyvertárt a kor minden vitatkozója, merített belőle harcaiban maga Pázmány is. Mégis, minthogy magát Bellarmint személyesen nem mint tanár ismerte meg, talán a tudósnál nem kisebb hatással volt rá Bellarmin, az ember. Ez a szelid, alázatos, derült lelkű, gyermeki ártatlanságú, kedves egyéniség. A félelmes vitatkozó nem szűnt meg emlegetni, hogy „jobb egy lat béke, mint egy font győzelem,” a világhírű tudós nem áttallott katekizmust írni a kis gyermekek részére, a magával szemben kíméletlen aszkéta gyengéd misztikus himnuszokat szerkesztett. Mikor püspök és bíboros lett, engedelmességből —, mindenét a szegényeknek adta, két alkalommal pedig minden ellenkezése mellett is kis híja volt, hogy pápává nem választották. Aki maga olyan szokatlanul erős egyéniség, mint Pázmány, elképzelhetetlen, hogy fogékony ne lett volna ennek a hozzá mindenképpen oly közel álló nagy egyéniségnek termékeny kisugárzása iránt. Hogy miben állhatott ez a hatás, nem könnyű körvonalazni. Bizonyos, hogy megszilárdította katolikus és jezsuita öntudatát, teológusi biztonságérzetét, a tudományra, az aszkézisra és az életszentségre vágyó kedvét, az önmagához való szigorúságát és a hivatása iránti odaadást. Hogy e mellett a szó tudományos értelmében tanítványának is érezhette magát, alig lehet kétséges; hogy megfordulhatott lelkében a gondolat: Bellarmin tudományát valamikor közvetíteni, nagyon is lehetséges.

Bellarmin neve Pázmány előtt szimbóluma lehetett egy további nagy élménynek, egy új világnak, amely a maga egészében a római tanulmányok alatt nyílt meg előtte: a század nagyszerű teológiai tudományának.

A Collegium Romanumnak, melynek Pázmány idejében körülbelül kétezer hallgatója volt — köztük kétszáz fiatal jezsuita —, nemcsak Bellarmin neve adott dísz. Megfordultak benne a század teológiájának legtekintélyesebb képviselői. Bellarmin tizenegy, Suarez hét évig, Gregorius de Valencia és Gabriel Vasques négy-négy évig tanított benne. Ezek a ragyogó nevek már eltávoztak a katedráról Pázmány római éveiben, de ott volt, mint a „Theologia scholastica” tanára, a másik Vasquez, (*Michael Vasquez de Padilla*). Pázmány másik tanára a moralista

Azor János volt, ugyancsak spanyol, akit Liguori Sz. Alfonz *Doctor classicus*-nak nevezett. Ezek előadásait hallgatta Pázmány, a kollégium rendje szerint mindkettőt napi egy-egy órán át. Hallgatta, jegyezte — Vasquez előadásairól készült jegyzetének kéziratát a budapesti Egyetemi Könyvtár őrzi — ezekről vitatkozott, ezt a vezérfonalat egészítette ki olvasmányanyagával. Az ő dogmatikai előadásai (az erkölccsant akkor a dogmatikába sorolták) állottak a tanulmányok középpontjában, ezek mellett a teológia ú. n. pozitív studiumai, a bibliai és történeti tanulmányok, ha nem is hiányoztak, de némileg háttérbe szorultak, — mint ahogy így volt ez ebben az időben a protestáns egyetemek jó részében is. A tanítás alapszövegéül Aquinoi Sz. Tamás munkái szolgáltak. Hogy mennyire magáévá tette Pázmány Sz. Tamás szellemét, de ugyanakkor még vele szemben is mennyire meg tudta őrizni gondolkodásának önállóságát, hogy milyen széleskörű *ex fontibus* — tanulmányokat folytathatott, de sokféle olvasmányát mégis milyen egységbe tudta foglalni, ékesszólóan mutatják későbbi előadásai. Ezeknek azonban már nem Róma volt a színhelye.

Sík Sándor.

RÓNAY GYÖRGY:

VERSEK

FIATAL KATONÁK.

Fehérvári út. Májusi este.
Masírozik haza,
elől a tisztek, egy szakasz tüzér
és egy század baka.

Az ablakokban lányok és
a rózsák lepke szirma száll.
Könnyű ruhák, könnyű ruhák
alatt reszket a váll.

Glancos vidám vasárnapok,
keringők, térzene, szerelem
Csillan a csillag, csillan a csillag
a szuronyhegyeken.

Nyútt arcok marcona sisak alatt,
bakancson a por fehér,
Ágyúk dübörögnek a kövezeten
s utánuk egy társzekér.

Valaki rágyújt kedvtelenül
s a többi zúgja utána:
messze van a, hej, messze van a
nyíregyházi kaszárnya.

Messze, de messze! löttyen a borjú,
lobognak a virágos gesztenyefák.
Megállok alattuk és nézlek, nézlek,
masírozó katonák.

Jön a háború, meghaltok és
veletek én is meghalok,
testvérek, anyám fiai,
katonák, fiatalok.

Fekszünk majd hanyatt a föld alatt
s daloljuk az éjszakába,
százezer katona: messze van a,
sej, nyíregyházi kaszárnya.

JÓZSEF ATTILA EMLÉKÉNEK.

Csak a vonatok fanyar füstje száll még,
csak az életünk fölött nő az árnyék,
csak a nyomor lesz egyre súlyosabb
és nem mutatja csillag az utat.

Rongy sorsodat már mindhiába óvod,
lobognak a távoli szemaforok,
haragvó messzi sugaruk pirost int,
Keresd a jobb sor útjait? — tilos mind.

Csak a mozdonyok fájó sípja harsan.
Panaszodat ne sírd el. Mondd ki halkán.
Vonat robog rá rettenetes váddal
s világgá vágat a Költő agyával.

Rónay György.

RENÉ DUMESNIL:

SZENT MÁRTON, PANNONIA SZÜLÖTTE. (317-397)

Azt hihetné az ember, hogy a legtöbb templomot Szent Péter, Szent Pál, vagy talán Szent János tiszteletére építették; pedig nem így áll a dolog; ha valamely szent népszerűségét abból ítéljük meg, hogy hány plébánia viseli nevét, azt állapíthatjuk meg, hogy Franciaországban, de egyebütt is, a hívők előszeretete különösen Szent Márton felé fordul. Míg százhetvenöt községnek Szent János és százhatvannak Szent Péter a védszentje, addig több mint kétszázötvenet neveztek el Szent Mártonról és körülbelül háromezerhatszáz plébániának a védőszentje; és így van ez az egész keresztény világban. Mi a magyarázata ennek a buzgóságnak Tours jámbor püspökével szemben? Kicsit meglepő ez, mikor már nem divat ezt a nevet adni a keresztségben. Hozzá még, amint egyik legújabb életrőjea említi, Szent Márton sem nem egyházatya, sem nem hittudós. A föld nagyjai közé sem tartozott, sem nem volt egyike azon nagy rendalapítóknak, kiknek emlékét megőrzik a zárdák, melyeket alapítottak és a szabályok, melyeket adtak; azon nagy bűnösök közé sem tartozott, kiknek feltűnő megtérése megmarad az emberek emlékezetében. Bár egyszerű családból született és ha nem is hagyott ránk egyetlen írott művet sem, hírneve nem kisebb, mint a legnagyobbaké, és Szent Márton, toursi püspök és Gallia apostola, ezt egyedül legendaszerű jóságának köszöni.

Már életében nagy szentnek tisztelték; tudták, hogy Márton Jézus választotta ki csodás eszközü, mert szeretete méltóvá tette erre az ismeretlen katonát, ki egy téli reggelen a Somme partján a hideg északi szélben didergő mezítelen koldusnak köpenye felét ajándékozta. Hány szobrász örököltette meg alakját a katedrálisok kövein, hány festő és karcoló rajzolta meg ezt a jelenetet és ünnepelte Szent Márton dicsőségét? és ki az, ki előtt ne lenne azon távoli idők óta Szent Márton köpenye a szeretet jelképe?

Végül különös összehalálkozás révén azon a napon, melyen az egyház (november 11-én) halálát, — mások szerint temetését — ünnepli, fejeződött be a világháború; és a római katona ünnepe, ki a kegyelem következtében Tours püspöke és Gallia apostola lett, a népek számára, melyek ezen gyászos évek rettenetes nyomorúságait végigszenvedték, a magabaszállás napja lett, melyet a vértanu katonák emlékének szentelnek.

*

Márton *Pannoniában* született Konstantin uralkodásának

tizenegyedik évében, azaz 317-ben Két magyar város, mindkettőnek Sabaria volt akkor a neve, követeli magának azt a dicsőségét, hogy benne ringott a későbbi szent bölcsője. Az egyik a mai Szombathely, Vasvármegye székhelye, közel a német-magyar határhoz; a másik Győrtől délre fekszik és sokkal kisebb, neve Szent Márton. Bencés monostor uralkodik rajta, melyet a szent tiszteletére emeltek. Az újabb történet-írók majdnem egyöntetűleg ez utóbbit tartják Márton szülőhelyének. Amikor született, Sabaria csak néhány házból álló kis mezővároska volt.

Az a kor volt ez, melyben először uralkodott a birodalomban az új hitre tért ember. Konstantin elfogadta Jézus hitét, a milánói rendelet 313-ban felszabadította a keresztényeket és szabad vallásgyakorlatot engedélyezett nekik. Kétségtelen, hogy politikai okok is szerepet játszottak ennek a türelmi rendeletnek a kiadásánál: a pogányság megingott és a világi hatalom kénytelen volt idővel észrevenni annak a kereszténységnek az erejét, melyet addig üldöztek, de amely mindig újraszületett és úgy látszott, hogy előnyösebb arra támaszkodni. Mindenesetre óvakodni kellett attól, hogy szigorú rendelettel fellázítsák azokat, kik még ragaszkodtak a régi államvalláshoz, nehogy proskribáltakká tegyék a tegnapi üldözöket. Konstantin új hite ellenére is nagyon helyesen azt tartotta, hogy sokkal helyesebb, ha eltávolítja a régi szentélyektől az embereket, mítha azok bezárását elrendelné; de ha továbbra is túrta azt, amit véleménye szerint nem lehetett elpusztítani anélkül, hogy felkeltse a keresztények elleni gyűlöletet, azon fáradozott, hogy a keresztény vallás szeretetét terjessze, amely ügyessége által még a római szenátusba is bejutott, amely pedig nagyon ragaszkodott az ősök hitéhez.

Ezek az idők, melyekben még mindenféle pogány elemek éltek és amikor még mindig akadtak hívei, nagyon alkalmak voltak az apostolkodásra. Az egész világ nyitva állott a lelkes újhívó előtt, hogy hirdethesse a világnak azt az igazságot, melyről kinyilatkoztatást kapott. Már nem kell félnie a hivatalos üldözésektől, de útjában más, talán ép oly veszedelmes ellenségekkel találkozik, ezek az új dolgok gyűlölete, azoknak a bizalmatlansága, kik nem tudják elgondolni, hogy az Isten szeretete, kit nem ismernek, és az embereké, kiktől félnek, elégséges ahhoz, hogy lánggra lobbantsa a szíveket és erőt adjon ahhoz, hogy szembe szálljanak minden veszéllyel és dacoljanak a veszedelmekkel.

Sulpicius Severustól tudjuk, hogy Szent Márton szülei pogányok voltak; kétségtelenül a szláv fajhoz tartoztak. Atyja, ki katona volt, a tribuni rangra emelkedett és Sabariába vonul vissza, itt azonban csak rövid ideig lakott, majd Ticinumban (Pavia) ment, ahol birtokot kapott. Itt nevelkedett Márton. Egyesek szerint csak nagyon hiányos oktatásban részesült, mások szerint pedig mindig iskolázatlan maradt. Amit biztosan tudunk, nem több, mint hogy alig tíz éves korában a püspök

kézfeltétele által kathekumen lett és ettől fogva egyedüli vágya volt, hogy teljesen Isten szolgálatának szentelje magát. Még azzal a gondolattal is foglalkozott, hogy puszta vonul vissza, akkora hatással volt rá a remeték élete. Márton azon a napon, melyen keresztény lett, még nem ismerte a belső küzdelmeket és fájdalmakat, azért egyenesen haladt és hátra sem nézett azon az úton, amely az életszentséghez vezette. Első győzelmét szülei ellenállásán aratta, kik nagyon ragaszkodtak a pogánysághoz és nem akarták tűrni, hogy fiuk keresztény legyen. Más megpróbáltatás vár ezután rá: mint veteránus fiának a hadseregbe kellett lépnie. Atyja, ki elvesztette volna javadalmát, ha fia kibújt volna ezen kötelezettség alól, kiszolgáltatta a hatóságnak. Láncra verve kénytelen letenni a katonai esküt, majd pedig a milícia lovasságába sorozzák be. Egyetlen szolga társaságában utazik el. De hogy az alázatosságban gyakorolja magát, Márton maga szolgálta ki önmagát. Minden este leveti és megtisztítja cipőit; naponként maga tisztítja meg lovát és nincs az a lealázó munka, amit ne talált volna kedvesnek, mert alkalmat adott neki, hogy a keresztény tökéletességben előre haladjon. Mártont besorozása után csak a harmadik évben keresztelték meg, mert akkoriban hosszú ideig tartó próbának vetették alá a kathekumenokat. A fiatal huszár akkor Galliában szolgált és ott történt a híres köpenyeg jelenet. A roppant hideg télben, amikor sokan megfagytak, Márton egy napon, mikor csak fegyverei és katonai köpenye voltak rajta, Amiens kapuja közelében egy elgyengült, mezítelen és remegő koldussal találkozott. Oly erősen fújt a jeges szél, hogy a kevés járókelő sietségben észre sem vette az irgalomért esedező nyomorultat. Márton észrevevén megállította lovát. Maga is didereg a hidegtől, mert már odaadta ruháját és csak köpenye takarja mezítelen testét. De a szegénynek semmije sincs, ami a csípős északi szél ellen megvédené. Márton ekkor minden gondolkodás nélkül kétfelé vágta kardjával köpenyét és a jobbik részt a koldusnak adta. Ezen nemes cselekedete csakhamar elnyerte jutalmát: a következő éjjel Márton Jézust látta álmában, amint az feléje tartott. A Megváltó épp abba a ruhadarabba volt öltözve, amelybe azon nap reggelén Márton a félig megfagyott embert takarta. Márton földre borul, de Krisztus mosolyogva ezt mondja neki: „Tekints rám és ismerj köpenyedre, melyet nekem adtál.” Majd az őt körülvevő angyalokhoz fordulván így szólt az Úr: „Márton csak kathekumen még, mégis ő adta nekem ezt a köpenyt!” Mikor Márton felkelt, a látomás eltűnt.

Ez a dicséret a szentet nem tette büszkévé, hanem sietett megkeresztelkedni, vagy, amint életírója mondja, „repült” a kereszttséghez. Huszonnégy éves korában vette fel a kereszttség szentségét a 339-ik év húsvéti időjében Amiensban.

Ettől fogva a katonáskodás még nehezebb lett számára és csak a barátság tartotta vissza a hadseregben: tribunusának, kit testvérének tekintett, még két évet kellett szolgálnia, Márton pedig nem akarta elhagyni. Azonban, mikor mindketten

megszabadultak, a barbárok elárasztották Galliát Constans uralkodásának kezdetén, felhasználván testvérével, II. Konstantinnal való viszálykodását. A császár Wormsban nagy sereget gyűjtött össze, hogy feltartóztassa az alemannokat és a harcba induló csapatoknak ajándékokat osztott ki. Mikor Mártonra került a sor, ez elérkezettnek látta az időt, hogy elbocsátását kérje, mire már régóta vágyakozott, mert nem fogadhatott el ajándékot abban a pillanatban, melyben elhagyja a hadsereget. Mikor a császár mellette állott, Márton összeszedte minden merészségét és ezt mondotta: „Ezideig neked szolgáltam, császár. Most itt az óra számomra, hogy Istennek szolgáljak, engedd meg, hogy Krisztusnak engedelmeskedjem, kinek katonája vagyok : nem szabad többé harcolnom !” A császár felindultan így szólt: „Gyáva! attól félsz, hogy holnap meg kell halnod, azért akarod elhagyni a hadsereget és nem a te vallásod parancsolja azt neked!” Erre Márton alázattal, de határozott hangon így felelt: „Császár! ha te azt hiszed, hogy gyávaságból és nem keresztény meggyőződésből kértem ezt tőled, ha kételkedel hitemben és őszinteségemben, küldj engem fegyvertelenül a csapatok élére. Így fogok az ellenség ellen menni és egyedüli védelmem a kereszt jele lesz. A Jézus Krisztusba vetett hitem sokkal jobban megvéd az ütések ellen, mint a sisak és a pajzs!” Constans ezt a beszédet dacnak vette és haragjában börtönbe vetette Mártont. Hajnalhasadtkor maga elé vezettette és így szólt hozzá: „Márton, most megmutathatod bátorságodat. Tegnap szépen beszéltél, ma cselekedjél és mutasd meg, hogy többet ér a kereszt, mint a pajzs!” De abban a pillanatban, mikor Márton födetlen fővel és fegyvertelenül a légiók élére állott, követek érkezését jelezték. A rettenthetetlen frankok békét kérnek és készek meghódolni a császárnak...

Mert nem akarta az Isten, mondja Sulpicius Severus, hogy szolgáját a barbárok megsebezze. A császár pedig, kit meghatott ez a kegyelem és aki boldog volt, hogy ily könnyen bevégezhesse azt a háborút, melynek kimenetele kétes volt, szabadon engedte Mártont, ki elhatározta, hogy ettől a naptól fogva Isten szolgálatára szenteli magát.

*

Elhagyván a hadsereget, Márton Poitiersbe ment Szent Hilariushoz, az ottani püspökhöz. Egyesek azt állítják, hogy előbb Szent Maximinus társaságában Rómába ment és hogy talán a trieri püspök vezette Poitiersbe. Bármint legyen is, Szent Hilarius attól fogva, hogy meglátta Mártont, azt az embert látta benne, kit Isten küldött hozzá. Szerpappá akarta szentelni, Márton végtelen alázatosságában azonban visszautasította ezt a kitüntetést és a jámbor püspök nem tehetett egyebet, minthogy a legkisebb alsórendet adta fel neki és exorcistává tette. Mártonnak azonban álmában megjelent a Szentlélek és azt parancsolta neki, hogy menjen Pannoniába és ke-

resse fel szüleit, kik visszatértek Sabariába, és hirdesse nekik az evangéliumot, mert azok még mindig pogányok voltak. Engedelmeskedvén az égi hangnak, Márton útra kelt; amikor átkelt az Alpokon, eltévesztette az utat és rablók kezeibe esett. Egyikük már megforgatta bárdját, hogy levágja vele az utas nyakát; de egy másik rabló feltartóztatta az ütést, amiben Márton Krisztus ujját látta, ki nem feledkezett meg a fél köpenyről, mellyel betakarta a mezítelen koldust: a rablók nem ölték meg a foglyukat, hanem megkötözték és az egyik társuk őrizetére bízta. Ez a kíváncsiságtól hajtva félrevezette és a legapróbb részletekig kikérdezte. „Ki vagy te, kérdezte tőle, honnét jössz és hova mész?” Márton ezt felelte: „Keresztény vagyok és Pannoniába megyek, hogy az Isten igéjét vigyem oda.” Ekkor a rabló tovább kérdezte: „És miért nem remégtél az előbb, mikor a fejsze fenyegette fejedet? — Nem féltém, mert Isten nem hagyja el a veszélyben azokat, kik bíznak benne; de te miattad remegek, mert méltatlan vagy Krisztus Urunk irgalmára és gonosztetteiddel megérdemelnéd, hogy megismerd haragját.” Ekkor Márton megismertette a rablót az igazság és irgalom Istenével, kinek az még csak szent névét sem hallotta. Oly ékesszólóan hirdette az evangéliumot, hogy ez az ember feloldotta a kötelet és útjára engedte mindenféle bocsánatkérések között, mikor pedig elváltak, arra kérte a szentet, hogy üdvösségéért imádkozzék. Márton később megtudta, hogy elhagyta a hegyeket és miután megkeresztelkedett, tisztességes életet élt. Életrajzírói még azt is említik, hogy miután elhagyta Milanót, még rettenetesebb lénnel találkozott: egy útkanyarulónál rémes alakkal találta magát szemben, ki ezt mondta neki: „Hova mész? — Oda megyek, ahova hív az Úr, felelé a szent. — Tudd meg, hogy bárhova mész és bármit tész, keresztetni fogom utaidat, mert én vagyok a sátán.” Márton a legenda szerint nem veszítette el lélekjelenlétét, hanem így vágott vissza: „A Teremtő segít, nincs mit félnem a teremtménytől.” Tovább folytatta útját, míg az ördög alakja el nem tűnt.

Mikor szüleihez érkezett, Sabaria az ariánus eretnkség zsákmánya volt. Boldog volt, hogy megtéríthette anyját, de atyját nem tudta arra az elhatározásra bírni, hogy keresztény legyen; végül pedig az eretnekek gyűlölettel támadták: egy este elfogták, nyilvánosan megkorbácsolták és kidobták a városból. Ekkor Szent Hilariushoz akart visszamenni Poitiersbe. Útközben tudta meg, hogy az ariánusok üldözik és számkivételben van. Márton tehát egy ideig Lombardiában maradt; de itt is az ariánusok voltak az urak és jöllehet a magányban akart élni, Milanóban felismerte az eretnek püspök, Auxentius, és kiűzte a városból. Genua partvidékének egy kis szigetére vonult vissza, amelyen csak tengeri madarak laktak és itt élt egy pap társaságában remete életet. Mégis eljutott hozzá a hír, hogy Poitiers püspökét visszahívták és már útban van

hazafelé; útra kelt, hogy Rómában találkozzék vele, de már nem találta ott és végül Poitiersben láthatta viszont.

*

Miután visszatért Poitiersbe, kezdett Márton tevékenyebb életet élni: alig érkezett Poitouba, már zárdát alapított Ligugében. A szerzetesség akkoriban eléggé új dolog volt Nyugaton. Alig volt tizenhét éve, hogy Athanáz, alexandriai pátriárka, 340-ben néhány egyiptomi szerzetes társaságában Rómába jött. Márton megértette, mekkora szolgálatokat tehet a szerzetesi intézmény Galliában, véleményét Hilarius is helyeselte. Márton gyönyörű fekvésű helyet keresett ki Poitiers mellett, a Clain partján. A szerzetesek, kiket oda gyűjtött, épp úgy mint ő, ágakból készült sátrakban vagy barlangokban laktak és az oratóriumban jöttek össze a közös gyakorlatokra. Nagy a különbség a szerzetesi élet ezen felfogása és azon szabály között, melyet egy évszázaddal később Szent Benedek állított össze; valamint nagyon távol van ettől a mezei egyszerűségtől az a gyönyörű zárdá, melyet ugyanazon a helyen építettek a bencések és amelyben Huysmans *Oblatusát* írta... És mekkora utat tett a szerzetesi intézmény Galliában ezen szerény kezdeményezés óta egész addig, míg a XII. században virágzásnak indult a cisztercita rend Bernát ösztönzésére!

Ezen naptól kezdve Szent Márton életében életrajzírói a csodák láncolatát látják: Ligugében egy kathekumen hirtelen meghalt, míg Márton egy templom alapítására távozott. A község a holt köré gyülekezett abban a pillanatban, mikor Márton megérkezett. Elmondtak neki mindent; a jelenlevők elküldvén egyedül maradt a holttesttel és oly buzgón imádkozott két órán keresztül a kihűlt test közelében leborulva, hogy szinte érezte, amint az ismét feléledt; nem csalódott: a csoda megtörtént és a kathekumen felkelt, hogy megkereszteljék. „Távol voltam, mondá, megfosztva testemtől és más lelkekkel együtt mentem, hogy megjelenjek az Örök Bíró előtt, mikor két angyal jött felém. Rám mutatván ezt mondták: Ez az, akiért oly hittel imádkozik Márton! Az Örök Bíró rögtön elrendelte, hogy visszavezessenek a földre és visszaadjanak Mártonnak!” A szobát, amelyben ez a csoda történt, kápolnává alakították át; és tizenhat évszázad után a *kathekumen kápolnája* örökíti meg ezen esemény emlékét azon a helyen.

Márton a remeteéletben megtalálta azt a boldogságot, amelyet keresett. 368 január 13-án meghalt Hilarius. Az egyház első éveiben a hívők választották a püspököt, és mindenképpen Mártont tartották a poitiersbeliek legalkalmasabbnak a püspöki méltóságra; mégis sikerült elhárítania magától azt a megtiszteltetést, amitől alázatossága rettegett. De három évvel később, mikor a toursi püspöki szék megürült, a toursiak cselhez fordultak, hogy a püspöksüveggel ékesíthessék Mártont: egy bizonyos Ruriciust küldtek Ligugébe. Ez Márton lábaihoz borult és arra kérte, hogy kövesse; felesége, mondotta, nagyon

beteg és halálos veszedelemben van. Márton csak a szeretet hangjára hallgatva elment. Alig volt egy negyed mérföldnyire a kolostortól, mikor elrejtőzött emberek hirtelen körülfogták és tiltakozása ellenére Toursba vezették. Mikorra a városba érkezett, a lakosok épp a püspökválasztásra gyűltek össze, és a tömeg, mikor meglátta, közfelkiáltással megválasztotta és mint Isten küldöttét üdvözölte. Azonban több püspök, köztük az angersi is, kinek Defensor volt a neve, tiltakozott az ellen, hogy ilyen egyszerű embert ekkora méltóságra emeljenek. De egy csoda elhallgattatta; mikor a szertartást megkezdték, a lektor, kinek hangosan kellett volna a szent leckét felolvasnia, a nagy tömeg miatt nem tudott utat törni magának a zsoltárkönyvhöz, egy más pap vette kezébe a könyvet és mivel nem tudta, hogy mit kell felolvasnia, taláalomra kinyitotta a könyvet. Olvasta pedig a következő verset: „*Ex ore infantium, perfecisti laudem propter inimicos tuos, ut destruas inimicum et defensorem.*” „Gyermekeknek a szájából, kik még nem tudnak beszélni, dicséretet fakasztottál, hogy megsemmisítsed az ellenséget és védelmezőjét...” A nép, mikor a „defensor” szót hallotta, nem kételkedett azon, hogy az Ur ezen szentírásbeli csodával akarta semmivé tenni az angersi püspök tiltakozását. Hatalmas kiáltás töltötte be a templomot és Márton nem térhetett vissza Ligugébe testvéreihez, mint reménylette: toursi püspök lett, de továbbra is szerzetes maradt.

A templom közelében egy kis cellában rendezkedett be, de mivel még ez is nagy volt ahhoz, hogy elrejtőzködhessék alázatosságában, arra határozta magát, hogy minden szabad idejét, ami csak az egyházmegye kormányzása mellett fennmarad, a marmoutieri pusztában tölti el imádságban és elmélkedésben. Nyolcvan testvére követte oda és a hegyekbe vésett lakást, vagy ágakból készített sátrakat. Marmoutier pedig második Ligugé lett.

Szent Márton állította össze szabályait: testi és szellemi munkát kellett végezni, legalább is a fiataloknak, kik feladatához tartozott a kéziratok lemásolása; közösen imádkoztak az oratóriumban; ruhájuk durva, teveszőrből készült; eledelük egyszerű volt, közösen étkeztek böjtölés után a nap derekán. Ez a bölcs és szigorú szabály sugalmazta Szent Benedeket, mikor a „nyugati szerzetesség atyja” azon feladat előtt állott, hogy a bencés társaságnak szabályokat adjon, melyek mintául szolgáltak a későbbi időkben az összes rendalapítóknak. Mert Szent Márton ebben és minden más dologban rendkívüli nagy bölcseségének adta tanujelét.

Ennek a bölcseségnek a híre számos tanítványt vonzott Marmoutierbe, kik közül többen kitűntek kiváló erényeik által, többek között: Szent Maurille angersi püspök, Szent Victorius, mansi püspök, kit maga Szent Márton szentelt fel, Szent Patricius, Írország apostola, Szent Corentinus, Cornouaille püspöke, és egy másik Szent Márton, lyoni érsek, Szent Clarus, Szent Mesme, Szent Román, Szent Briccius, ki Márton utódja lett, előbb pedig lázadó barát volt. Egy napon Briccius egyene-

sen az ördög sugalmazására püspökére vetette magát, durvaságokkal illette, sőt kezét is felemelte rá. Márton azonban, mikor kiszabadult kezei közül, Istent kérte, hogy bocsásson meg neki. Mikor pedig tanítványai csodálkozásuknak adtak kifejezést Márton előtt, hogy megtűri Briceius, ki nyíltan „vén bolondnak” nevezte, Márton így felelt: „Jézus is megtűrte Judást. Miért ne tűrjem meg Briceius?” Mikor pedig Briceius tudatára ébredvén óriási bűnének, Márton lábai elé borulva kért bocsánatot, felemelte és ezt mondotta neki: „Kértem Istent, hogy bocsásson meg neked, amint én is megbocsátottam. Te leszel utódom a toursi püspöki székhelyben, de sok megpróbáltatással kell keresztül menned!” Briceius megválasztása után, mivel igazságtalanul azzal vádolták, hogy elcsábított egy leányt és gyermeke van, Rómába volt kénytelen menni az igazságtalan vádak következtében és bűneiért vezekelnie kellett.

Mártonra, mikor toursi püspök lett, új feladat hárult, vagy helyesebben régi feladata még sürgősebbé lett, mert a püspökség nemcsak új eszközöket adott neki, hanem új kötelességeket is ruházott rá: meg akarta tisztítani először egyházmegyéjét, utána pedig egész Galliát, a pogányság maradványaitól. Ez az oka, hogy állandóan járta a provinciákat, ez a magyarázata, hogy minden pillanatban veszélyekkel kellett szembeszállnia. Ettől kezdve életrajzírója, Sulpicius Severus, nem említi a szent életének részleteit, ezzel szemben elmondja mindazokat a csodákat, melyeket a hosszú körút minden egyes szakaszán művelt, ezt az utat pedig oly szegényes és egyszerű ruházatban tette meg, hogy e miatt többször rossz bánásmódban részesítették. Egy napon kis híja, hogy a katonák meg nem gyilkolták; kedvessége felingerelte őket, társai pedig a veszély láttára magára hagyták. De az orgyilkosok és gyávák nemsokára visszatértek, megbánván gonoszságukat és bocsánatot kértek áldozatuktól, mert eltévesztvén az utat, megértették, hogy Isten nem engedi őket tovább, míg nem fejezték ki sajnálkozásukat gonosz szándékuk felett. Egy más alkalommal a püspök egy bezárt szobában volt, melyet minden oldalról a lángok nyaldostak, a tűz fekvőhelyének a szalmájában keletkezett. Nem tudott kimenni, ruhája pedig már lángolt. Ekkor, miután szemrehányást tett magának, hogy ily égető szükség idején megfedkezett Istentől, feleszmél, térdre borul és imádkozik. A tűz pedig rögtön elaludt.

Az edü törzs vidékének egyik várában, (kétségtelenül Bibracteban, ma Beuvray-hegy, melyet a legrégebb idők óta szent helynek tartottak, hol természetfeletti erők megnyilatkoztak), templom állott, melyet valószínűleg Cybelének tiszteletére emeltek, és az istennő oltára mellett egy fenyő állott, melyet szintén Saturnus nejének szenteltek a félig elvadult edük. Márton fel akarta dönteni az oltárt és ki akarta vágni a fát. Az első szándékát keresztülvitte, de mikor a régi fára akart sujtani fejszéjével, a nép örülettel fordult a szent ellen. Elfogták Mártont; hiába magyarázta az összegyűlt falusiaknak, hogy egy kis fa nem lehet szent és hogy babona, vagy ördögi

gonoszság, ha isteni erőt tulajdonítanak egy gyökérnek; nem hallgatnak rá, sőt még meg is fenyegetik: „Ha bízol Istenedben, mondá neki az egyik, most igen szép alkalmad nyílik, hogy azt megmutathasd. Azt akarod, hogy kivágjuk ezt a fát, legyen. De mi vágjuk ki, te pedig alatta leszel. Ha a te Istened ép oly erős, mint amilyennek te mondod, távoltartja tőled a súlyos fát, mikor testedre esik!” A parasztok pedig fejszéikkel vágták a fa derekát. A fa már meghajlik, Márton pedig összekötött kezekkel és lábakkal azon az oldalon fekszik, amelyre a hatalmas fenyő rövidesen dőlni fog. A fa recseg, még egy vágás és a törzs elválk a gyökértől, Márton nyugodtan vár, de a legnagyobb buzgósággal imádkozik és kéri Istent, nem önmagáért, hanem hogy az őt körülvevő pogányok az Úr hatalmasának tanui lehessenek. A fa eldől. Abban a pillanatban, melyben a fa ágai a szent arcát érintik, a fa hátra dől, mintha viharszerű szél kezdene fújni, és épp az ellenkező oldalra esik, mint ahová súlyának kellene húzni. Látván a csodát a beuvrayi parasztok, megtértek ahhoz az Istenhez, ki megoltalmazta Mártont.

A legenda szerint Márton ez időben megismételte azt a szeretetteljes cselekedet, mellyel Isten áldását érdemelte ki ifjúkorában Amiensben. Egy reggelen, mikor misézni ment, a hóban didergő, félíg meztelen koldussal találkozott. A püspök megparancsolta a főesperesnek, hogy adjon ruhát a nyomorultnak, majd belépett a sekrestyébe; de röviddel ez után a szegény utána ment és követelte a ruhát, amit a főesperes nem adott neki. Ekkor Márton levetette tunikáját és abba takarta a nyomorultat. A tömeg pedig várta, hogy a püspök megjelenjék az oltárnál, amire a főesperes figyelmeztette is. „Előbb a koldust kellett felöltöztetnem, felelé Márton; így nem tudok misézni.” — „De a szegény elment”, felelé a főesperes. „Hozzának nekem ruhát, jó lesz az is.” A szerpap átkozódva ment tunikát keresni egy kereskedőhöz és azt magával hozta. Márton magára vette és a szentélybe ment. De a gonosz tunika még csak térdéig sem ért, ujjai pedig könyökét sem takarták be. De míg misézett, tüzes golyót láttak feje fölött ragyogni; mások pedig azt állítják, hogy Ürfelmutatáskor, mivel meztelen karjait nem takarta be a túlrövid ujj, angyal takarta be azokat kövekkel ékesített drága ruhával. Ez az epizód sugalmazta Le Sueur Eustachius képét, melynek címe: Szent Márton miséje és amelyet a Louvreban őriznek.

Sulpicius Severus állítása szerint Mártont cellájában néha meglátogatták: Szent Tekla, Szent Agnes és Mária és társalogtak vele. Tanítványa figyelmessé lett egy napon a hangokra, benézett a szent cellájába és csak egyedül találta. De mivel megdöbben azon, hogy az rajtakapta, Márton elmondta neki, hogy nem ez az első eset, hogy ezek a szentek megjelentek neki. De az ördög is meglátogatta; egy napon letaszította a lépcsőn és Márton súlyos zúzódást szenvedett, ami nagyon fájt neki; éjjel angyal szállott le az égből és gyógyította sebeit. Márton erre rögtön meggyógyult.

Egész kötetekre lenne szükség, ha mindazokat a csodákat, csodás és megható vonásokat akarnók elbeszélni, amelyeket a legenda Mártonnak tulajdonít. Beszélnek, hogy amint Rómából hazajövet a vallási Agaunén ment keresztül, arra kérte a szerzeteseket, kik Szent Móric ereklyéit őrizték, aki ott szenvedett vértanuhalált, hogy adjanak neki valamit ezekből az ereklyékből. A szerzetesek nem tudtak megválni még egy kis részecskéjétől sem azon tárgyaknak, amelyeket tiszteltek, Márton arra a helyre ment, ahol Szent Móric és társai vértanuhalált szenvedtek és imádkozott. A füvet erre harmat lepte el, a harmat pedig vérré lett. A vértanúk vére fakadt ki a földből; Márton edénybe gyűjtötte és több egyház között kiosztotta, hogy a hívők tisztelhesék.

Mivel felbőszítették azok a zsarolások és kegyetlenségek, melyeket a touraini kormányzó elkövetett, Márton arra határozta magát, hogy felelősségre vonja Isten nevében. Egyedül, éjnek idején bekopogtatott a palota kapuján és ezt a kegyetlen, durva embert egy pillanat alatt kedvessé és békeszeretővé tette. Még maga Valentinianus császár sem tudott félelmet kelteni Mártonban, pedig hirhedt volt durvasága és hirtelen haragja miatt, dacolt vele Trierben, pedig szigorúan megparancsolta, hogy tartsák távol Mártont. Márton imádkozik és bőjtöl, hét nap múlva a kapuk megnyílnak és minden akadály nélkül eljut Valentinianusig. Nem szívesen fogadta, amit még az által is kimutatott, hogy ülve maradt, mikor a püspök hozzá közeledett. De hirtelen lángok veszik körül trónusát úgy, hogy Valentinianus kénytelen felkelni, átöleli Mártont és megvallja hibáit és megadja, amit a püspök tőle kért.

Később, Maximus uralkodása alatt, azért járt közbe, hogy a priscillianista eretnekeket ne büntessék túl szigorúan, pedig neki is része volt abban, hogy a bordeauxi zsinaton 384-ben elítélték őket. Csupa jóság volt, és ha szükségesnek tartotta is, hogy a téves tanokat elítéljék, visszariadt attól, hogy túl szigorúan büntessék a bűnösöket, mikor azok úgyis megbánták bűnüket.

Candesben halt meg, a Loire és Vienne összefolyásánál, 397 november 8-án. Azért hívták oda, hogy megszüntesse azt a viszályt, mely már régóta megbontotta a papság egységét. Mikor az egységet helyreállította, előkészületet tett, hogy viszatérjen Marmoutierbe, de érezte, hogy elhagyja ereje. Tanítványainak ekkor kijelentette, hogy itt az idő, el kell hagynia őket, de egyik közülük így szólt hozzá: „Miért hagysz el minket? Itt hagyod csapatodat zsákmányul a farkasoknak. Tudjuk, hogy sietve mégy az Úrhoz, de talán szívesen várna még pár évig jövedeledre? Talán nem venné rossz néven, ha azoknak, kik téged szeretnek, a szeretet ezen bizonyítékát adnád?” Az ennyire gyengéd ragaszkodás szavai könnyeket fakasztottak Márton szemeiből. Azonban mégis szeretne volna a nyugalmat megízlelni, de nem merte kimondani, nehogy megszomorítsa övét. Ekkor szívéből ez az ima fakadt: „Uram, legyen meg a te akaratom; ha népednek még szüksége van rám,

nem vonakodom a munkától. De már oly régóta harcolok és a küzdelem oly ádáz volt! Mégis, ha szükséges, hogy tovább harcoljak seregedben, Uram, engedelmeskedem és kész vagyok harcolni vezetésed mellett... De ha megkímélsz ettől a próbától öregkoromban, áldani fogom jószágodat. Azoknak a sorsa nyugtalanít, kiket hátrahagyok, de te fogsz örködni felettük!"

Lázás lett. Hamuba feküdt és mozdulatlan maradt. Amikor egyik tanítványa arra kérte, hogy oldalára feküdjék, hogy fájó teste pihenhessen: „Nem, mondá, hadd nézzem az eget, ez lesz a lelkemnek az útja.” És kilehelte lelkét. Akik körülállották, észrevették, hogy természetfeletti fényben ragyogott arca.

És egész Galliában, ahol elterjedt jócselekedeteinek a híre, legendák keletkeztek, melyek minden erénye között leginkább azt dicsőítették, amelyik legemberibb és legszebb volt: Szent Mártonnak, Franciaország apostolának, a jószágát.

Fordította: *Michel Károly*.

TOLDALAGHY PÁL:

VERSEK

NÉZD, MINT A KÍGYÓ.

I.

Az üstökünket megcibáltad újra
s ki tudja köztünk mégis, hogy ki vagy?
Az édes áram? Ó, az angyal ujjá,
ki mágnesezné rossz mankóimat?

Gyógyítsa hát az ujjad itt, a vállam,
hogy szárnyakon, mint tégedet, vigyen
s lebegjek én oly bátran zabolátlan
a levegőnek örvényeiben.

Nézd, mint a kígyó, egyre csak tekergek.
Világom szűk, egy keskeny égdarab,
mit ágaikkal elborítanak

a fák, a fák. Az ördög anyja vert meg.
Hol vannak hát a fényes, égi termek?
S mik gyökerekkel átalhajtanak,

II.

a rezedák hol vannak és a szegfűk,
a lassú, lassú, lassúdó nyarak?
Leveleikkel elsárgulni együtt.
Elporlani, mint ők elporlanak.

Mely — mint a rím — kizizzen majd az ajkak
pillére közt, ó, hol van most a szó?
Vigye rágását az arcnak, hogy takarjad,
te, megkövült és el nem illanó,

te, édes, édes, mind dicsőbb alanyba
oltott igének ragja, tiszta rag,
érchangjaid, ki az, ki elharapja?

Kötözzön bár a pólya és szallag,
begöngyölítve egyetlen darabba,
rád hallgatok én, mint szülőfiad.

ARCKÉP.

Emlékszem rád: Hajad nyakadba nőtt,
mint piktoroknak több száz év előtt,
vagy harcosoknak, kik páncélba jártak.
Szemed merész volt és sötét, miként ha
már tudtad volna, hogy a róna léha
ménta szagát a szél elfujja másnap.
Kardot szerettél volna kézbe s társak
élére állni és az elmulásnak
fejét tiporni, mint kígyót szokás.
Aztán jött volna hosszú áldomás,
muzsikaszó és bor és tánc a rezgő
lombok alatt, a lankás domb tövén.
S szemed, mint bő zsarátra hullt kökény,
kilobbant és sötéten állt az erdő

mögötted, ép felöltve esti, kék
nagy koszorúját. Néhány őszikét
láttam lobogni csak s csillagvirágot.
Egy vén tücsök veszélyt, tüzet kiáltott
s kezed, mely árnyas arcodon betelt,
meghökkenet. Aztán lassan félre léptél
az útról és az esti jegenyéknél
felvillogott merészen már a hold.

MATHIAS TESTAMENTUMA.

Barátaim, azt ottan elmulattuk.
Volt dinom-dánom és boros beszéd.
Tavon kergettünk hosszú tollú hattyut
s hallgattuk ősszel erdeink nesztét;

hadakoztunk s most kardunk tőle csorba.
Hová is lennénk, merre és mikor?
Lesz-é szédítő bál még és tivornya,
kupákba habzó, jó csengődi bor?

vagy elmerülnek nekünk mind, a tájak
és nem lesz ösvény, imbolyogni nyom?
Porral telik meg s néma lesz a szájad.
Húsában rothad nekem is karom,

és csontjaink fehér vonói lesznek
a vén halálnak, halkan nyírszegők.
Nem emlékszik reánk majd senki-gyermek,
csak főnk felett talán a zöld fenyők.

V é g s z ó.

Tollforgató, én, Hozzád így könyörgök:
Harminchat évig szüntelen evett
s most, hogy befalna már végkép az ördög,
engedd szájamra venni a neved!

Toldalaghy Pál.

CHARLES PÉGUY:

GONDOLATOK

AZ IGAZSÁG KERESÉSE

Kimondani az igazságot, a teljes igazságot, csak az igazságot, ostobán kimondani az ostoba igazságot, unalmasan az unalmas igazságot, szomorúan a szomorú igazságot.

Minden embernek joga van ahhoz, hogy becsületesen harcoljanak ellene.

Majdnem mindig összetévesztik a nyomort a szegénységgel. Kétségtelenül rokonok, de egy választóvonal két partján fekszenek. A választóvonal az, amelyen túl a mindennapi kenyér bizonytalan, innen a mindennapi kenyér biztos.

Nem lehet megoldani az erkölcsi és szellemi nyomort, amíg nem oldjuk meg az anyagi nyomort.

A rend és csakis a rend hozza létre végeredményben a szabadságot. Csak a demagógoknak érdekük, hogy megkíséreljék elhitetni velünk az ellenkezőt.

Gyakran előfordul a történelemben, hogy jóakarátú kisemberek nagyon kis társaságainak sikerül az, ami nem sikerült jóakarátú nagy emberek nagy társaságainak. És természetesen még gyakoribb az az eset, amikor gonosz kisemberek nagyon kis társaságainak sikerül az, amit gonosztevők nagyon nagy társaságai nem tudtak megcsinálni.

Az igazi tudós, aki laboratóriumában dolgozik, nem írja nagy T-vel a Tudományt.

A lángész nem egyenlő nagyfokú tehetséggel, sőt még a tehetség végső fokával sem; más síkba tartozik, mint a tehetség.

Az embernek nincs joga elárulni még az árulókat sem. Harcolni kell az árulók ellen, és nem elárulni őket.

Mindig ki kell mondani azt, amit látunk. Főleg — s ez már nehezebb — mindig látnunk kell, amit látunk.

Negyven év: szörnyű életkor... Mert ekkor leszünk azzá, aki vagyunk.

Ugyanaz a szó más az egyik s a másik irónál. Az egyik lényének bensejéből tépi ki, a másik felöltőjének zsebéből veszi elő.

A szerelem még a lángésznél is ritkább. És a barátság ritkább, mint a szerelem.

Homérosz új ma reggel, s talán semmi sem oly régi, mint a reggeli újság.

Az összes rossz közül a megszokás a legrosszabb.

Ezer és ezer hitelező ismételteti gépiesen a rettentő szavakat: *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*. Ha csak egyetlen egy, hirtelen — váratlan fénytől megvilágosítva — komolyan venné ezeket a szavakat s engedné, hogy bensejébe hatoljanak, ez lenne a lehető legnagyobb forradalom.

Szeretni annyit jelent, mint igazat adni a szeretett lénynek, akinek nincs igaza.

Mi értéke van egy gondolatnak, melynek nincs szíve? És mi értéke van egy szívnek, melyet nem világít meg a gondolat napja?

A MODERN VILÁG

A modern világ lealjasít. Lealjasítja az emberi közösséget, lealjasítja az embert. Lealjasítja a szerelmet; lealjasítja a nőt. Lealjasítja a fajt; lealjasítja a gyermeket. Lealjasítja a nemzetet; lealjasítja a családot. Sőt még azt is sikerült lealjasítania, amit a legnehezebb lealjasítani a világon: lealjasítja a halált.

Az emberiség majd tovább jut az első kormányozható léghajóknál, amint tovább jutott az első lokomotivoknál. A telefotográfia után majd kitalál különféle gráfiákat és szkópokat, és nemsokára elkövetkezik az az idő, amikor egy másodpercnél kevesebb idő alatt körülszáguld a földön. De az mindig csak az anyagi föld lesz... Lehetetlen elképzelni, hogy egy ember vagy egy kor valaha is azzal dicsekedhetne, hogy felülmulta Plátót. Sőt még tovább megyek. Hozzáteszem, hogy egy művelt, igazán művelt ember, nem is értené, fel sem tudná fogni, mit akarna jelenteni ez az állítás: felülmulni Plátót.

Túlságosan elfelejtik, hogy a modern világ egy más szemszögből nézve nem más, mint a polgári világ, a kapi-

talista világ. Ezért szórakoztató látvány szemlélni azt, hogy keresztény-ellenes s különösen katolikus-ellenes szocialistáink — nem törődve az ellentmondással — ugyanazt a világot tömjénezik *modern* név alatt és kárhoztatják polgári és kapitalista név alatt.

A világ kevesebbet változott Jézus Krisztus óta, mint harminc év óta.

Rendkívül mély kapcsolat, összefüggés áll fenn a modern világ és a szervesetlen és a *pénz* között; amint végtelenül mély kapcsolat, összefüggés áll fenn mely végtelenül nagy horderejű, a kereszténység és a szerves (az örök *élet*) és a szegénység között.

Az összes többi világ valamilyen lelkiség világa volt. Csupán a modern világ (mert a pénz világa) egy teljes és tökéletes materializmus világa.

A HIT

Nem úgy kell megmentenünk a lelkünket, amint egy kincset mentünk meg.

Az első szentekre várt a feladat: megmosni a földet... mint egy piszkos gyereket.

Van az égben egy kegyelmi forrás, örökké folyik és mégis örökké kiapadhatatlan: ez az, amit a föld irástudói nem értettek meg.

A legmélyebb érvek arra a gondolatra készítetnek bennünket, hogy a következő nemzedék, mely nemsokára gyermekeink nemzedéke lesz, végre egy misztikus nemzedék lesz.

Jézus mindenekelőtt a szegények, nyomorultak, munkások Istene, vagyis azoké, akiket nem ismernek. Az égben végtelenül több kis embert lehet látni, mint folyóirat-szerkesztőt.

Valami olyan tökéletes kapcsolat egyesíti a tagok legutolsóját a megkoronázott fővel, hogy a betegek legutolsója is utánozhatja ágyában a keresztrefeszített Jézus szenvedését. A legutolsó beteg Isten iránti szeretetből, áldozatból, mártíromsággá tudja fordítani betegségét.

A betegség annyira szerves részét képezi a szentség mechanizmusának, hogy az ember előtt felmerül a kérdés:

nem a beteg szentek a legnagyobb szentek? Az ember nem tudja, vajjon egy szent, mint Szent Lajos, mint király, mint keresztes vagy mint beteg a legnagyobb.

Miles Christi, ma minden keresztény katona; Krisztus katonája. Nincs többé békés keresztény. A keresztes-hadjáratok, melyeket atyáink a hitetlenek földjén kerestek, ma, éppen ellenkezőleg, eljöttek hozzánk; helyben kapjuk őket. Hűségünk a várak.

A bűnös kezét nyújtja a szentnek, mivel a szent kezét nyújtja a bűnösnek. És egyik a másikat húzva, feljutnak Jézusig. Az nem a keresztény, aki nem nyújtja a kezét.

A kereszténység: ország. Egy rossz alattvaló is az ország polgára. Egy jó idegen nem az. Egy rossz francia: francia. Egy jó német, nem francia.

Nem akarok tudni egy olyan keresztény szeretetről, mely örökös kapituláció lenne a világ hatalmasai előtt. Csak egy keresztény szeretetet ismerek: ez örökös lelki és anyagi közösség a szegénnyel, erőtlennel, elnyomottal.

Clio szól. Húsz évszázad tapasztalata megmutatta nekem, hogy ha egyszer a kereszténység foga beharapott egy szívbe, többé már nem engedi el azt. Ti gyakran, majdnem mindig hűtlenek vagytok Istenhez. De Isten nem hűtlen hozzátok.

Jézus kiszolgáltatta magát az exegétának, a történésznek, a kritikuskak, amint kiszolgáltatta magát a katonának, a bírának és a tömegnek. Ha kibújt volna a bírálat és a vita alól, ha kivonta volna magát az exegéta, a kritikus, a történész karmaiból, a megtestesülés nem lett volna teljes és feltétlen.

Ahol nem volt semmi, az első keresztények mindent megteremtettek. És ahol minden megvan, mi alig teszünk valamit. És ahol minden megvan, mi azt is elveszítjük, ami van.

Jézus mindennapi engedelmissége, alázatossága József és Mária iránt, előre jelezte, jelképezte a Nagycsütörtök rettenetes engedelmisségét és alázatosságát.

Just Béla fordítása.

DÉNES TIBOR:

EL GRECO VAGY A FESTÉS DON QUIJOTEJA

I suoi pensieri in lui dormire non ponno.

Tasso.

Amire az ember nagyon kívánczik, néha félúton elébejön. Sok-sok esztendő óta élt bennem az a kívánság, hogy végre egyszer szemtől-szembe állhassak az egyetemes festés nagy rejtélyével, — El Grecoval, — vagy ahogy röviden jelezni szokták — Grecoval. A különböző kiadások, fényképek, az utazások során egy-egy többé-kevésbé hiteles Greco-kép múzeumokban és magángyűjteményekben mind sürgetőbbé tették bennem a kíváncsiságot. Kíváncsiságot, ami talán csak külső megjelenése szerint az, mert a valóságban vágy, az animusnak és animának — szellemnek és léleknek — összetett vágya, hogy megértse végre, mi az, ami ennyire problematikus a Greco nevével jelzett képek sorozatában és magában Greco-ban, — a művészen és emberben és mi az, ami esetleg klasszikus, a formák tisztaságáért rajongó beállítottságunk ellenére is áhítatot, térdreborulást sugalmaz bennünk a grecoi mű láttán?

Most nyáron végre a Világkiállítás Párisában félúton elémjött Greco. A két nagymultú művészeti folyóirat, a Gazette de Beaux Arts és a Beaux Arts együttes rendezésében kiállítás nyílt meg Greco félszáz művéből. A román király ép oly készséggel küldötte el Greco-képeit, mint az olasz képtárak, vagy a budapesti és amerikai múgyűjtők; mintha bizony a képek birtokosait is izgatta volna a kérdés, mi az igazság ezekben a képekben. Mi az igazság Greco körül? Ki az a Greco? Az a remény készíthette így a tulajdonosokat és a kiállítás rendezőit is, hogy az ilyen gyűjteményes egybefoglalás talán meg tudja végre találni az annyira ellentétes vélemények közül az igazit. Hátha fel tudja deríteni a grecoi titkot. Théophile Gautier, a parnasszisták elméletírója spanyolországi utazásai végén lesújtó ítéletet mond: Greco örült! Az angol Cook kapitány viszont lándzsát tör mellette és Toledo, Greco városa a szépséget keresők és a sznobok zarándokhelye lesz. Egy spanyol szemorvos, névszerint German

Béritens, — tudományos igényű cikket közöl századunk elején, hogy lerántsa a leplet Greco miszticizmusáról és rendkívüliségről és az egész grecoi titkot a hypermetrikus asztigmatizmus orvosi műszavával — és bizonyára búvszavával is! — összegezi. Maurice Barrés meg elragadtatott szavakkal valósággal dicsőíti a toledói mestert; könyve elveszti minden tárgyilagosságát, annyira beleéli magát Greco és az egész grecoi mű különös líraiságába. S érdekes az, hogy Barrés ihletett poézisát a művészettörténet Meier-Greafe és August L. Mayer személyében igazolta. De igazolta a művészet mai fejlődésmelete is az impresszionizmussal, expresszionizmussal, Novcentoval, — Monettől, Manettól és Renoirtól Degason és Cézanneon át Picassoig és azon túl meglepő határozottsággal. Igaz, kései igazolás, ha meggondoljuk, hogy Greco a XVI. század derekán született és alig néhány esztendővel élte túl azt a századot, melyben napjai folytak. De még ez igazolás ellenére is egész a mostani kiállításig ott volt a kérdés: Ki hát valóban Greco? Őrült, vagy szembeteg, vagy a zsenik olyan kivételes erejével elküldött művész, aki évszázadokkal előre álmodta meg a mai festés útjait, s aki őse, sokáig utód nélkül való őse volt a mai festésnek?

Ős utódok nélkül, — igen, ennek a gondolatnak kell megfogamzania az emberben, amikor először találkozik szemtől-szembe Grecoval, úgy értve ezt a közvetlen találkozást, hogy pályájának minden szakaszából, különféle festési módjának ideiből, tematikájának úgyszólván minden részletéből, nagyjából teljes és egész Greco az, akivel végre szemtől-szembe álltam e csodálatos kiállításon, melynek ötven darabja közül negyven feltétlenül hiteles. Így együtt, — a hiányzó nagy műveknek is kisebb változataival, — ez már az a külön grecoi világ, melynek látására annyira vágytam és mintha erre a nagyon problematikus világra — éppen e boldog találkozás következtében — volna már felelet. Ha nem is minden kérdésre, legalább egyikre, másikra. Itt van mindjárt ez a nagy probléma: Greco, a nagy ős közvetlen utódok nélkül. S hogy ez így van, azt a mai művészet felületes ismerői is el kell, hogy ismerjék. De mit jelent ez az ős-volt utódok nélkül. Ki vállalkozik arra, hogy őse, új kikezdése legyen egy hosszú-hosszú folyamatnak? Ki vállalkozik arra, kinek kell arra vállalkoznia, hogy más legyen mint a többi; új és rendkívüli? S a XVI. században, a renaissance túlzott formatisztleletének idején a kötött formák

feloldója, a maga rendkívüli színeivel, addig még nem tapasztalt vonalaival fellázítója legyen? Ki meri annak az űsnek a szerepét vállalni, aki kétségtelenül tudja, hogy századokig nem lesz iskolája; művészi szemlélete, gondolatvilága csak nagyon soká és nagyon közvetve talál folytatást? Igen, a zseni kell erre a hősi szerepre; de nem bármiféle zseni! Ős, utódok nélkül csak a grecoi zseni lehet. Az, akinek magának sem voltak ősei — a szó szoros értelmében véve, — aki egész egyéniségével, művével amolyan köd előtttem-köd utánam — jelenség. Nem voltak ősei, mert nem lehettek ősei. Mert olyan földrészbe csöppent bele titokzatos körülmények között, ahol senki sem vállalta, mert nem vállalhatta idegenségénél fogva s ami ennél döntőbb, nem vállalhatta senki a Grecoval való vonatkozást, elsősorban azért, mert Greco ezen az új földrészen merőben elkésett jelenség. Azért lett tehát ős, mert későn jött.

Honnan jött és hová készült ez a különös ember, akinek a neve azt jelenti: a görög.

Greco — igazi neve szerint Dominikos Theotokopoulos — Kréta szigetéről, Candiából jött. Hogyan és miért, — ezt senki sem tudja s Velencében, ahol először kikötött, sohasem is kérdezték tőle. Csak ez a tény: Greco Velencébe érkezett és festeni akart. De ugyanolyan tényként kell elfogadnunk azt is, hogy az ő festése ott Velencében senkinek sem kellett. Velencének akkor már Jacopo Bassanoja volt és Tizianoja és Tintorettoja és mármár Veronese is az övé volt. Kinek kellett akkor ez az ismeretlen krétai, aki letünt idők idegen festésmódját, az ikonok keleti érzelem- és gondolatvilágát hozta magával lelkében, ecsetjében! Nem, Greco nem boldogultott Velencében, hacsak arra nem akart vállalkozni, hogy a velencei mesterek iskolájába járjon és legyen azoknak másod- sőt harmadrendű tanítványa, örülvén, ha egy-egy külsőséget, felületet és esetlegest elleshet tőlük; hiszen eleve számolnia kellett azzal, hogy amit a velenceiek tudnak, annak mélyére ő sohasem hatolhat. A velencei művesség — renaissance és barokk egyaránt — tudatosan nagyobb titok volt számára, mint ő maga lesz késő századoknak. Technikában tanulhatott tőlük és tanult is, de mikor a tartalomhoz, a lényeghez ért volna, Greco búcsút mondott Velencének és továbbment.

Róma. Giulio Clovio levelével kopogtat Alessandro Farnese bíboros palotájának az ajtaján. Éppoly homályos származás, mint pártfogoltja. Talán dalmát. A Farnese-

palotában a megzavart, önmagát vesztett fiatal festő dolgozik. Velence fölényes technikája kísért e korbeli képein. Egészen közepes munkák, mintha kényszer hatására festette volna valamennyit. Rómában, a bíboros védőszárnyai alatt sem érezhette magát Greco kevésbé idegennek és későn érkezettnek, mint Velencében. Így jöhetett neki kapóra, hogy a spanyol trónra II. Fülöppel a művészetet kedvelő, nagy, hősi álmoktól zaklatott uralkodó került. Fejedelem, akinek nagy álma megvalósításához minden eszköz és erő rendelkezésére állott, — egyet kivéve. Pedig ez a punctum saliens, — az emberanyag, a zseni. II. Fülöpnek ezért Itáliából kellett magához édesgetnie az olasz művészeket. De az olaszok nem szívesen mentek és II. Fülöp és rajta keresztül a spanyol festészet sem túlságosan sokat ért velük. Grecot viszont nem hívta a király, egyetlen megrendelése nem elégítette ki a madridi udvar igényeit és mégis Greco lett a spanyol festészet egyik legnagyobb alakja.

Ez is éppen úgy tény, hogy Grecot senki sem hívta Spanyolországba. Ezért nem telepedhetett le a király városában, Madridban, hanem a viszonylag jelentéktelenebb vidéki városban, Toledoban kellett meghúznia magát. Senki sem hívta, magától ment. De éppen ebben a tényben van valami magábanrejlő nagy erő. Megérezte, hogy ha nem hívják is, szükség van rá. S megérezhette azt is, hogy minden keleti idegenszerűsége és távoliséga ellenére is Spanyolországban mégsem lesz olyan idegen, olyan elkésett, — senkifia, mint Velencében, vagy Rómában. Greco Spanyolországba nem érkezett későn, de korán sem. Greco éppen idejében érkezett. Döntő bizonyítéka ennek éppen az, hogy aránylag rövid szegénység és próbálgatás után hamarosan nagy hírnévnek örvendett. Az Escorialban tett sikertelen kísérlete után Madridból visszatérve hiába szörnyülködtek a derék toledoi szerzetesek *Espolo*-ja láttán, mit a székesegyház sekrestyéje számára festett, mert annak Magdolnája a megszólalásig hasonlított a szépséges Donna Geronina de las Cuevas-hoz — mind több barátja és pártfogója akadt, tudósok és előkelők, nagyhatalmú főpapok és a kolostorok valósággal versenyre kelték munkájáért, esetjéért. Hiába próbálta az inquizió több ízben perbefogni, amiért túlhoszúra festette angyalainak szárnyát, amiért szentjei arcukon ismeretes hétköznapi személyeknek vonásait hordták, — Toledo büszkélkedett vele és amikor meghalt, díszes temetést rendezett „a görögnek.” A Santo Domingo

El Antiguoban temették el, sírversét Gongora írta, tiszteletreméltó vagyont hagyott hátra és sokáig siratták. Domenico Greco, excelente pintor — így emlékeztek meg róla, — a kitűnő festő, Greco, alig két esztendővel előzte meg a halálban Cervantest, Don Quijote és az egész donquijotei szimbolika megálmodóját.

Sokan megsejtették már és egy-két odavetett szóban hangot is adtak sejtelmüknek, hogy Greco és Don Quijote között valami mélyről való összefüggésnek kell lennie. Ez a párisi kiállítás most meglepően igazolta ezeket a sejtelmeket. A grecoi pálya a maga egész sorsszerűségével, de a problémátikus grecoi mű is kísértetiesen egybeesik a búsképű manchai lovag külső és belső jelentésével. Greco az ikonok el-elmosódó álmképét őrizte lelkében, mikor feltűnt, Don Quijote pedig az Amadis-regények régen-régen a mult világának tündériségétől részegült meg. Mindketten elkéstek. Mindkettőnek ősnak kellett lennie, újat kezdenie. Így lett mindakettő ős, közvetlen utódok nélkül; a festő őse az igazi festésnek, a színek festésének, a lovag meg őse az örök álmodozásnak, a drága gyermeki fantasztá léleknek. Ez a párhuzam-megvonás azonban még inkább a külsőségekre terjed ki. Lélek szerint sokkal inkább rokona Greco Don Quijoténak. Dominikos Theutokopoulos Kres — élete utolsó percéig így írta alá képeit. *Kres*, a krétai, a görög. Tehát nem spanyol és mégis senki nála igazabban, senki nála teljesebben — még Velasquez sem, még Goya sem! — nem fejezte ki a spanyol lelket. Mindazzal az összetettséggel, ami erre a különös lélekre jellemző, Castilia és Aragonia, misztikus elvonatkozottság és felszabadult, könnyedebb kedély, szigorú aszkézis és táncbafojtott imádság, a mártírhalál vágya és a bikaviadal véres mánymora, szentség és bűn, őszinteség és képmutatás, álom és valóság. Megannyi egymást tagadó, egymásnak sokszorosan ellentmondó jellemző és mennyire benne van ugyanabban a történelmi spanyol arcban, abban az egyetlen, különös, problematikus spanyol lélekben! Valóság az álomban és álom a valóságban! S ez a sokrétű, szét húzó szintézis egészében rákerült a grecoi műre; ép úgy, mint Don Quijote alakjára is. Vagy talán valamivel még szemmeláthatóbban, még maradéktalanabban, mert bár Cervantesben távol hazájától fogamzott meg a gondolat és mikor megalkotta, elvonatkozott korától és fájától, de Greco mindig is idegen volt és az is maradt. Levegő volt közötté és a spanyolság között. Perspektiva. Amellett

azonban Candia és Toledo körülbelül ugyanaz a klíma, ugyanaz a vérmérséklet, az az összetettség, az a sors. S az áhítat is. Csak épen az irány más. Mint a széljárásnak. Keletről nyugatra, nyugatról keletre. Ugyanazok a megnyilvánulások, csak egymásnak fordított képei. Tükörképek.

A grecoi áhítat, — ez a legmegragadóbb jellemvonás minden képén, — ez is ilyen tükörképe a spanyolnak. A toledoi szerzetesek megbotránkoztak, mert Magdolnában Donna Geroninát ismerték fel, pedig spanyolabb, toledoibb Magdolnát senki sem festett odáig és azóta sem. Csak a grecoi áhítat iránya fordítottja épen a spanyolnak. August L. Mayer aforizmában rögzíti meg a spanyol festészet és Greco különbségét. A spanyolok — szerinte — az eget hozták le a földre, Greco pedig a földet emelte az égig. Ezért van annyi megkapó, egyben meghökkentő realizmus képein, ezért annyira XVI. századiak, annyira spanyolok az arcai. A kezek, a testtartások, a Jézusok, a Szűzanyák, a szentek. Mária Magdolna, a könnyező, megtisztult lélek és Szent Sebestyén, ez a dallamos szépségű ifjú, ez a vidám, mindenén túljutott, semmi földivel többé nem törődő lélek! A lélek, de a spanyol lélek! Annyira spanyolok ezek, mint az a Don Quijote, aki Dulcineáért birokrakél és a latrokat veszi védelmébe; értük bukik el. De ez a realizmus csak az alap: a földet az égbe magasítja. Olyanok lesznek a képei így, mint az emberi imádságok. Az immánens, földi ajkáról szakadnak le az emberi szavak is, hogy megtisztulva, az égbe érve transzcendenciákká, dicsőítő imádságokká érjenek.

Vajjon örült-e az, vagy szembeteg, aki az immanensből át tudja szűrni a transzcendenst, aki az ecsetvonásból áhítatot, imádságot húz és aki a természetet, a világot olyan nagyban és egészben látja meg, hogy ebben a szemléletben feloldódnak már a kötött formák és csak színek vannak, — bágyadtak és szomorúak és halványak, ha az angyalok seregét, az isteni szférát ragyogtatják fel?! Igen, ezek a színek Greco titkának föllebbentői és ugyanakkor a grecoi igazság tanúi. Spanyolok, mint az arcok és a kezek és a levegő, amelyen át a mester meglátta őket: kékek és sárgák és rózsaszínek, de azontúl örökévaló színek, a lélek színei, minden földi forma magjai. A messzenéző, messzevágó szemnek egy-egy fátyola ezek a színek, amelyek mögött már ott kell sejtenuünk az igazi valóságot: a földöntúli Valóságot.

Nem, Greco nem volt őrült és nem volt szembeteg és nem volt különcködéseket hajhászó, de idegenszerűségében, egyedülvaló magányában ösztönösen rátalált az Isten teremtettségi rendje szerint való művész célszerűségére: nem az úgynevezett reális valóság, hanem a másik, tehát a formák tünékeny világában a formákon túllevő színek örök világát dolgozta ki. A meggondolatlan ítélet álmodozónak, fantasztának mondaná őt, — mint Don Quijotet is mondta, — pedig a bizonyosság az, hogy ők ketten az igazi realisták, az el nem múló, földöntúli realitás üzenet-hozói. S abban is van valami szükségszerű, hogy mindketten a sokszorosán összetett lelkek földjéről, Spanyolországról szólnak. Az álmodozások világáról.

El Greco, a festés művészetének Don Quijoteja első bensőséges találkozásunkkor ennyit mutatott meg a grecoi titokból.

Dénes Tibor.

MIHÁLY LÁSZLÓ:

RÓMAI TEMETÉS

Egy tengerészt temettek, s a zene
gyászdalt játszott, de könnyű üteme
fodrán átesapott a bohóka láz,
s fénytől borzongott a fekete gyász.

Felnéztem, de tenyéryni felleget
sem láttam: az ég kéken nevetett,
s a pálmák, ciprusok is hangtalan
kacagtak, s egy sem mondta: vége van.

Halál, de nem csontváz, se szörnyű rém,
egy csöndes szép ifjú csupán: szemén
halk szomorúság ül és köd borong,
s szava mint a fű szelíd beszéde zsong.

Nem kell félned, hogy élni el ne késs.
Nem is halál ez; hanem pihenés,
a végnek mondjuk és értelme más:
nem elmúlás, egyszerű folytatás.

Amit az élettől gyötrődve kért
szívünk, most nyújtja: költőnek babért,
mártírnak pálmát és hősnek a csert,
s békét annak, ki mindig bajt kevert.

S megvillant: engem nem Róma temet,
nem ő viszi majd váló lelkemet
a derüs szelíd *thanatos*, de torza
síroknak, egy penészes rideg orca.

Nálunk virágon is lába tipor,
a lagzink is savanyú-szájú tor,
fonnyasztjuk a fénybe futó jövőt,
és magam is csak torzóvá nővök.

Borunk is nehéz, sűrű mint a vér,
nótánk sírásba fúl, míg szánkig ér,
aki táncol, az is szorongva fél, —
sokszor már régen holt az is, ki él!

Róma, 1937.

SIK SÁNDOR:

JÓ TESTVÉRI SZÓVAL

Hadd már a pityergést,
Drága cimbora!
Régi nóta már ez,
Ócska csimpolya!
Ezt nyüvi örökké
Minden vén gyerek:
Hát persze hogy rosszak
Mind az emberek!

Rosszak biz' ők ahhoz,
Aki rossz nekik;
Aki élheteretlen,
Láb alá szegik.
Már ez ellen nincsen
Felfolyamodás.
Hogyne nyavalyogna,
Aki nyavalyás!

De hogyha a szíved,
Fejed is helyén:
— Kettő lesz belőle! —
Egyet mondok én.
Nézz egyszer szemébe
Annak, aki bánt:
Mi lobog belőle
Rosszaság gyanánt?

Megmondjam? Irígység:

Benned jót ha lát,
Neki jószerencséd
Pörkölő zsarát,
Tüske a szívében,
Mint a tű, hegyes;
Azt hiszi, kihúzza,
Ha visszasebez.

Mondjam? Keserűség

Esett életén,
Bár maga se tudja,
Mije fáj, szegény.
Az fáj, ami nincsen,
Ami nem elég,
Ami, ha volt, elment
S hült helye is ég.

Csoda-e, ha kéreg

Heged a szíven:
Ha, mi belül kérges,
Kívül is kemény!
Jó testvéri szóval
Lágyogasd fel őt
S dobd vissza kenyérrel
Szegény kövezőt!

Sík Sándor.

CHARLES PÉGUY :

AZ ISTEN BESZÉDE

Azt értem jól, mondja az Úr, ha lelkiismeretvizsgálatot tart valaki.

Ez jó gyakorlat. Csak vissza nem szabad élni vele.

A gyakorlat ajánlatos. És jól van így.

Minden igen jó, ami ajánlatos.

S ez nem csak hogy ajánlatos, hanem parancs.

Ezért csak igen jó lehet.

De végre is az ágyatokban vagytok. S mi az, mit lelkiismeretvizsgálatnak neveztek?

Ha végiggondoljátok napotok minden kis butaságát s ha minden apró butaságtok eszetekbe jut,

S ha bántódtok rajta, — még azt sem mondom, sirjatok, — Csak úgy, hogy egy kis elégtételt sóhajtok felém, — igen, ez jól van.

A bánatot elfogadom. Jó gyerekek vagytok, jó fiúk.

De ha nappalotok minden rút hálátlanságát egész éjen át forgatja lelketek,

A nappal minden lázát és keservét, s ha megint csak rágódtok éjjel a nap minden fanyar bűnén,

A fanyar lázakon, s a bánaton és megbánáson, s a lelkiismeret még annál is fanyarabb háborgásain,

S ha azt akarjátok, hogy minden bűnötök glédában álljon előttem

És minden butaság, ostobaság,

Nem, az ítéletet bízzátok reám.

Talán még jól is jártok vele.

S ha számlálni, számolni, összevonni akartok, mint a jegyző vagy az uzsorás és publikánus,

Vagyis az, ki az adót szedi;

Bízzátok inkább rám a mesterségemet s ne mesterkedjétek azon,

Aminek nem kell megtörténnie.

Olyan nagy érték minden bűnötök, hogy jegyezni kell és osztályozni,

Beírni s márványköbe vésni

S megszámlálni minden egyest

S összeadni, újra átvizsgálni,

Szétszedgetni s mindörökké magatokra venni

S valami furcsa kegyelettel megjegyezni őket?

Sok gőg van ebben.
 S az egész oly unalmas, papírizú dolog. Ha a zarándok, a
 vendég, az utas
 Soká tapodta az utak sarát,
 Mielőtt a templom küszöbét átlépné, lábát letörli gondo-
 san,
 Még odakünn,
 Mert tiszta ember.
 Es nem helyes, hogy út pora, sara éktelenkedjék a temp-
 lomok kövezetén.
 De ha már megtörtént, s lábát letörölte odakinn,
 Ha már belépett, nem a lábaira gondol többé, s nem azt
 vizsgálhatja mindig, hogyan törölte meg a lábait.
 Szívét, szemét, a hangját
 Már csak az az oltár tölti be, melyben Jézus teste pihen
 S Jézus testének emléke s a rá való várakozás
 Ragyog örökösen.
 Elég, ha kinnmaradt az út sara, s nem jutott át a templom
 küszöbén.
 Elég, ha lábukat gondosan megtörölték a küszöb előtt,
 Igen, gondosan és tisztán, s aztán ne is beszéljünk róla
 többet.
 Aki a sárnak gondját és emlékét a templomba viszi
 S a sárra gondol és azzal foglalkozik,
 Olyan, mintha bevitte volna a sarat.
 Pedig a sárnak kívül kell maradnia.
 Ha vendég jön a ház urához, egyszerűen törölje meg a
 lábát, mielőtt bejön,
 Tisztán lépjen be, tiszta lábbal, aztán
 Ne gondoljon lábával többé, sem a sárral, melyet letörölt.
 S ti vendégeim vagytok, mondja az Úr, s én érek annyit,
 mint a házigazdák Istene.
 Vendégeim, gyermekeim vagytok ti, kik templomomba
 jöttök.
 Vendégeim s gyermekeim vagytok ti, kik éjszakámba jöt-
 tök.
 A templom küszöbén, és küszöbén az éjnek töröljétek meg
 a lábatokat, s ne is beszéljünk róla többé.
 Végezzétek el a lelkiismeretvizsgálatot, de csak úgy, mint
 aki lábát tisztára törli.
 De semmikép sem úgy, hogy az utak minden sarát s az
 utak sarának emlékét a templomba hozzátok.
 S ne úgy, hogy éjszakám fenséges küszöbén nappalotok
 szennyes útjának saránál
 Időzzetek. Este mosakodjatok. Helyes. Végezzetek lelkiis-

meretvizsgálatot. De nem mosakszik únosuntalan
az ember.
Legyetek, mint a zarándok, ki mielőtt a templomba lépne,
szentelt vizet vesz ujjára
S a keresztlélel illeli magál. És azlán a templomba lép.
De nem vesz únosuntalan szentelt vizet.
S a templom nemcsak szenteltvíztartóól áll.
Van, ami a küszöbön kívül marad. S van, ami a küszöbre
való.
S van, ami a házba jut.
Egyszer kell belépni s nem belépni, kilépni folyvást.
Legyetek, mint a zarándok, ki csak a szentélyt látja,
S ki nem hall másít,
S nem lát másít, mint azt az oltárt, melyen annyiszor ál-
doztatik fel Fiam.
Utánozzátok a zarándokot, ki már csak
Fiam sugárzó fényességét látja.
Mintha hozzám jönnétek, úgy jöjjetek az éjszakámba.
Mert fönttartottam magamnak az éjszakát és az éjben én
vagyok az Űr.
S ha minden áron fel akartok nekem ajánlani valamit
Amikor este lefeküsztek,
Hálát adjatok előbb
Mindazért, amivel szolgáltalak.
A megszámlálhatatlan jótéteményekért, melyekkel elhal-
mozlak nap-nap után
S melyekkel ma is elhalmoztalak benneteket.
Legelsősorban köszönetet mondjatok, mert ez a legsürgő-
sebb
S a legigazságosabb is ez. S aztán legyen a lelkiismeret-
vizsgálat
Egyszerű mosakodás
S nem pedig a foltok, szennyekek szertehurcolása.
A tegnapi nap elmúlt, édes fiam, most a holnapra gondolj.
S üdvödre, mely a holnap végén vár reád.
A tegnapiól lekéstél. De vár a holnap.
És vár az üdv, mely a holnap végén fényeskedik.
A tegnap üdvöd számára elveszett, de holnap még elnyer-
heted.
A tegnap kész, nem kész a holnap s elő kell készítened.
És üdvöd ott vár végén holnapodnak.
Üdvödet már nem a tegnap értelme zárja körül, de a hol-
nap értelme igen.
A holnappal törődj, s ne tegnappoddal.
Kevesebbet törődjetekek a bűnnel, ha megtörtént,

De akkor gondolatok jobban rá, ha megtörténni készül.
Mielőtt megtörtént volna. Ez hasznosabb, mondja az Úr.
Ha megtörtént és elkövette, késő.

A bűnbánatra sosem késő, de meg nem történné tenni a
bűnt

Már nem lehet.

Ha túl vagytok a bűnön, olyanná nő meg bennetek, mint
egy hegýóriás, mondja az Úr.

Mikor elötte vagytok, akkor lássátok, hogy nagy hegý az
valóban, s hogy valóban szörnyű.

Utána vagytok erényesek. Elöbb legyetek erényesek
És közben.

Ha üt az óra, elütötte az időt. A régi nap leáldozott. Csak
holnaptok marad s a holnapután,

S az sem soká. A lelkiismeretvizsgálat s a vezeklés ne le-
gyen hát megtorpanás és hátranézés

Ti keménynyakú emberek,

De lágyság legyen, elengedés s a lelkiismeretvizsgálat és
vezeklés és a legkeservebb bűnbánat, fellazulás,
felengedés legyen, ti szegény gyermekek, s meg-
váltást kérjen

És bocsánatot s véle símuljatok kezembe s tőlem várjatok
szabadulást.

(Önmagatoktól való szabadulást.)

De ismerlek benneteket, mindig egyformák vagytok.

Vállaljátok a nagy áldozatokat, csak ti magatok választ-
hassatok.

Inkább nagy áldozatot hoztok nekem, csak az ne legyen,
amit én kívánok.

S a kis áldozatokat nem hozzátok meg, ha kérem tőletek.
Ilyenek vagytok — ismerlek benneteket.

Mindent megtennétek értem, csak éppen azt a kis oda-
adást nem,

Ami minden nekem.

Legyetek hát végre olyanok, mint az az ember,

Ki csónakon ül a folyón,

De nem mindig evez

És néha a víz sodrára bizza magát.

Hagyjátok hát, hogy csónaktok s benne ti is

Néha az idő árján sodródjon tova

És bátran vitessétek magatokat

Az éj hídjának íve alá.

Annyit beszélnek, mondja az Úr, Jézus követéséről, az
imitációról,

Melyben az ember híven követi fiamat.
És voltak, s lesznek olyan hű képmásai, mondja az Úr,
S oly hasonlók hogy én magam is ámulatban állok meg
előttük s csodálkozom,
De azt mégis csak tudni kell,
Hogy fiam az embert utánozta még előbb.
S az utánzat hű volt,
Mindenekfelett hű, tökéletesen azonos,
Mikor híven és oly teljesen halandó sorsot öltött,
Mikor híven és oly teljesen utánozta a születést,
A szenvedést.
Az életet
S halált.

Szirmay Borbála fordítása.

ÖREGASSZONYOK

A fiatal orvos lehajtotta a fejét s nagyon halkán beszélni kezdett:

Néhány éve Sarlós Boldogasszony-napján Pesten ért utól a hír, hogy öreganyám elköltözött az élők sorából.

A lapot, amelyen értesítettek, Csatlós Elek sógorom írta, aki kubikos lent a Tisza mellett s akinél az öreganyám meghúzódtott életének utolsó öt esztendejében.

„Kedves öcsém, szülénk meghalt, ha itt akarsz lenni a temetésin, szerdán délután temetjük” — ez volt az agyaglapra talicskarázáshoz szokott, nehéz kézzel felróva.

Még az éjjel vonatra ültem s másnap hajnalban az alföldi faluban; az Árpád fejedelem-utca kilencben voltam, ahol Csatlós sógorék laktak.

Mikor lehajtott fejjel beléptem a nádtető alá, a tányérosfalú kis-házban, barna deszkaágyacskán, fekete kendővel letakarva ott feküdt az öreganyám. Fekete kendővel volt a feje bekötve, ezüstszősös, nyomott gyerekkoponyája, sárgára fonyadt, rövid tatárarca a kendő két szárnyával volt körülkerítve s a kendő boga, mint testes, rojtosszárnyú varjúmadár ült előreugró csontos kis álla alatt. Fogatlan inye padján a vékony bőr összefogva, orrlukai körül az enyészet zöld pontjai, sötétedő árnyékai mutatkoztak. A sógor megmutatta:

— Ehun van e, szegény...

Már ekkor meg volt fürösztve, fel volt öltöztetve ünnepelőbe, apró, fehér, cérnakeresztcskékkel behintett, fekete kartonruha volt rajta. Foltos kezébőrére feketeszemű olvasó volt csavarva, olyan feszesen, mintha vasból lettek volna a bogyói s kezében, egymásra tett, dermedt kezének ujjai közt egy postai levelezőlapot fogott. Az a levelezőlap volt, amelyet én írtam neki tavaly novemberben s amelyen megígértem, hogy meg fogom látogatni karácsonykor. Megismertem az írásomat, a pesti pecsétet a bélyegen s pillantásom a sógorék tekintetével találkozott. Megértettem mindent. A támadt csendben megéreztem a viharokat, amelyek megelőzték a halált s jövőtelemet. Vád volt az a lap a halott kezében, amelyre nem tudtam, nem tudhattam mentséget találni magamnak.

— Nem jött el mégse! Pedig de várta, szegény. Legutolsó lehelletével is magát emlegette... — mondta a sógorasszony. Szemrehányás volt a szemükben s e tetemrehívással nagyon-nagyon meg akartak büntetni.

Éreztem, nagy bűnt követtem el, amit soha többé jóvá nem tehetek az életben. Öreganyám volt, apám után öreganyám, ha négyyszögletesek voltak a vérsejtjei, az enyémeik is azok, ha tatárhúzású a szemem, azért mert az övé is az volt.

Ivadéka voltam letagadhatatlanul. Ha el is szakadtam tőle, számíott rám, magáénak tudott, joga volt hozzám. Engem szeretett egyedül a világ. Mikor az apám meghalt, én maradtam számára egyetlen, aki fia voltam fia helyett, akiben folytatását látta, hal az ikráját, fa a gyümölcsét. Utolsó, hetvenkilen-cedik esztendejében is világos értelemmel tudta, érezte összetartozandóságunkat, a kis parasztkoponyában nem hunyt el a láng, a kis négyszögletes szívben nem hamvadt el a szeretet tüze irántam, sőt nőttön nőtt. Mikor megkapta lapomat, büszkén mutogatta a többi öregasszonynak, hogy neki doktor fia van, aki karácsonykor meglátogatja. S én, a doktorfia, aki a lapot csak úgy írtam, meg sem gondoltam, hogy mit jelent az majd az ő életében, hogy több lesz számára a világirodalomnál, talán egyszer sem jutott többé eszembe, más dolgom akadt, nem látogattam meg. Egyideig reménykedett, várt, bízott bennem, „bizonyára dolga van, de eljön egyszer”, mondta az ismerősöknek, később belefáradt a reménykedésbe, mind szomorúbb lett, magábakoppanva nagyokat hallgatott. Az utolsó hetekben jajongó lélekkel vergődött valami halálos érzetben, kívánt, emlegetett, kínlódott s aztán meghalt, mert így volt elrendelve. A rokonok tudták, mifaj neki, de a távirat itt nem szokás, a lélek bajai itt belülmaradók, magától-gyógyulók, de a lapot az ujjai közé tették, érezték, ezzel tartoznak a halottnak s nagyot ütnek vele a lelkiismeretemre ha későn is, de eljövök.

S mindennél kegyetlenebb, marcangolóbb fájdalommal éreztem, amit tettem. Nem rosszindulatból, lelketlenségből, de könnyelműségből, meggondolatlanul. Mert nem jutott eszembe, nem érttem rá, lótnom-futnom kellett a kenyér után, gyorsan tűnő célok után. Nem pártoltam el tőle, számontartottam, de egy pillanatra elfeledkeztem róla, nem gondoltam rá, hogy meghal, hogy meghalhat s nem várja meg, amíg egyszer ráérek. Várt, türelmetlen, vágyó lélekkel s nem győzött várni, meghalt.

Azért nem tették koporsóba, mert nem volt pénz koporsóra, engem vártak meg vele. Még délelőtt koporsóba fektet-tük csontvázam kis mását s délután letettük a földbe, mely felül dísztelen és szegény, de mélye tele van avar-sírokkal, a világnak még egy ilyen kincses földmélye nincs, talán Attila koporsója is erre van, oda tettük le a gyöngysorral, nyakékkal rakott fekete földbe, nem összehajtogatott testtel, arccal kelet felé, pénzdarabbal a szájában, mint pogány őseit, hanem mint templomos, jó keresztényhez illik, hat szál deszka közt kinyuj-tóztatva, arccal az ég felé, miután előbb már nyelvére tették a mi Urunk Krisztus testének fehér körét s kezébe a postai levelezőlapot az ő kedves fiának az írásával.

*

Még az év novemberében az egyik klinikára öreg nénit hoztak be. Demonstrációra vezették elő, mert valami különös

betegsége volt. Ha megfogták duzzadt végtagjait, a fogás nyomán behorpadva maradt a teste.

A néni állt közöttünk csikos kórházi ruhában, elfogódva, az ápoló karjára támaszkodva. Hetvenéves lehetett. Készségesen nyújtogatta ki dagadt karjait, az öröm rejtett tüzével, hogy szolgálatunkra lehet s szemében, vizenyős szemében meleg érdeklődés rezget. „Mors certa” mondta a tanár, biztos halál s kezével intett az ápolónak. A néni egy pillantást vetett a tanárra, „mehetek kéremszépen?” — mondotta s az ápolóba kapaszkodva kitipegett a teremből.

Néhány nappal később, inspekciós körutamon, egy este megállottam az ágya mellett. Az ingyenes betegek kórtermében feküdt. Gutai Lajosnének hívták. Már aludt. Szomszédaitól érdeklődni kezdtem, mit tudnak róla. Valami nem hagyott nyugtot, érdekelt a sorsa, valami különös tragédiát szimatoltam az életében. Szomszédja, egy feketehajú asszony felkönyökölt az ágyán és azt mondta:

— Jaj, szegény, egész nap úgy emésztí magát. Valami fiát, vagy hozzátartozóját várja, szegény, de az nem tud, vagy nem akar tudni róla. Még álmában is az után kiabál. Tessék meg nézni, ott a fényképe az asztalán.

Az éjjeliszekrényen egy pohár víz állott s mellette keret nélkül egy fénykép, fiatalember fényképe. Huszonnégy, huszonöt esztendősen lehetett, kis szalmiákcukor bajuszkát viselt az orra alatt s ahogy az éjjeli lámpa ibolya-sugárzásában rémlett, hasonlított vonásaiban az asszonyra, aki halálos betegen feküdt az ágyában s néhány nap választotta el a haláltól.

Ezt a fiatalembert várta az öregasszony az utolsó percig. Akik ott voltak mellette, mikor kiszenvedett, mondják, őt hívta végórájában is, a fényképet kérte, attól búcsúzott el. Mert a fiatalember nem jelentkezett. Mikor az asszony meghalt, bokájára cédulát kötöttek s a sors várt rá, amely azokra a hullákra vár, akiknek nincs hozzátartozójuk.

Halála után néhány nappal a portásfülke előtt valaki özvegy Gutai Sándorné nevét mondta. A hang idegesen reszketett. Kíváncsi voltam, ki lehet az, aki a halott öregasszony után érdeklődik. Jól sejtettem, az a barna, bajuszos fiatalember volt, akinek fényképét egy héttel előbb a női osztályon, Gutai Sándorné asztalkáján láttam. Megszólítottam:

- Kije önnek az a Gutai Sándorné?
- Nagyanyám.
- Van valakije önön kívül?
- Senkije. Kérem, én Ujpesen dolgozom egy asztalosárgyárban, nagyon elfoglalt ember vagyok, nem tudtam, hogy szegény nagyanyó beteg. Ahol eddig lakott, kerestem, de azt a választ adták, hogy beteg s beszállították ide a klinikára. Hol találhatom meg, melyik teremben?
- A hatosban feküdt.
- Feküdt? S most hol van? — kérdezte idegesen.

Tekintetemből mindent megértett. Fejéhez kapott, elsápadt s úgy nézett maga elé, ahogy én nézhettem nem régen az alföldi házban az öreganyám halottasága előtt.

— Elkéstünk, fiatalember! — mondtam neki így többes számban, elkéstünk s egyszerre minden részvétemmel éreztem a jéghideg megbánást, mely a fiatalembert előntötte.

— Mikor? — kérdezte. — Nem találhatnám meg legalább a holttestét?

— Az igazgatóságnál tessék érdeklődni.

Az igazgatóságnál nagyon kevés volt, amit megtudott. Özvegy Gutai Sándorné november tizennyolcadikán elhunyt. Mivel kikutathatólag hozzátartozói nem maradtak, holttestét a bonctani intézetnek adták át. A bonctani intézet viszont azt a választ adta, hogy nevezettnek utána néztek, de elenyészett s így nem tudják többé kiszolgáltatni.

A fiatalember, hóna alatt a nagyanyja holmijával, néhány szürke ruhadarabbal s a fényképpel, amelyet a gazdasági hivatal bocsátott rendelkezésére, állt a folyosón, mint az eszelős s mintha valaki eltűnt után nézne, bámult maga elé a levegőbe.

Ott állottam mellette, álltunk egymás mellett, akik annyira siettünk élni, de öt percet mégis elkéstünk a szeretetünkkel.

Szegvály Mihály.

BARÁTH FERENC:

KOSZTOLÁNYI KATOLICIZMUSA

Kosztolányi azokkal a sajátságaival, amelyek — szerinte — emberi vagy írói egyéniségének lényeges vonásai közé tartoztak, műveiben, főleg a *Tinta* (1916) és a *Bölcsőtől a koporsóig* (1932) c. kötetekben, nagyon sokat foglalkozott. Vallomásai, melyeket kettéválasztott írói és emberi jellegzetességeiről írt, kissé természettudományi gondolkodásra vallanak. Az átöröklés elméletével igyekezett megmagyarázni végletező hajlamait, bohémes szokásait, általában azokat a sajátosságokat, melyek legszerveesebben tartoztak hozzá ember- és írólényegéhez. Tehát Kosztolányi szellemében járunk el, ha katolicizmusának gyökereit is családjában, őseiben keressük. Igaz ugyan, hogy írói gyakorlatában a katolicizmusát nem tartotta számon, tehát mint ihletélményt, vagy mint „költői anyag”-ot, nem tartotta művészetében jelentősnek, mégis számolni kell vele, mert egy-egy írásának koncepciója akárhány esetben csakis a katolikus szellemiségéből fakadhatott. A katolicizmus ihlető hatása leggyakrabban elvonatkoztatottan jelentkezik írásaiban, többnyire a humanitás eszményének s a gyakorlati katolicizmus gondolatainak magvaként.

A részletesebb fejtegetés előtt, célszerű végigmenni gyakorlati katolicizmusra előtörténetén, megállapítani annak előzményeit, történeti háttérét. Nemcsak ő maga volt katolikus, hanem ősei közül már Mátyás király idejéből tudott mutatni egy-egy családbelijét, aki Georgius Polycarpus (Kosztolányi György) néven írogatott, a vatikáni könyvtárban dolgozott, tehát biztos, hogy katolikus volt. A Kosztolányi-család egyik későbbi tagja, Kosztolányi Sándor ferences szerzetes, 1820 körül öt kötet szentbeszédet adott ki, így ő már erősebb szálakkal kapcsolódott bele a katolicizmusba. Ennek a történeti folytonosságának egészen konkrét megnyilatkozásait Kosztolányi maga is felfedezte apai nagyanyjában, akinek katolikus gondolkodása nagyban hozzájárult a költő lelkivilágának a kialakulásához. A tizenhat éves Kosztolányi a naplórírást a Szentháromság nevében kezdte el, áhitatos lelkesedés vezette a szentségek gyakori felvételében, s ifjúsága romlatlan idealizmusában lehetetlen fel nem fedezni a katolikus nevelés fékentartó szerepét. A katolicizmus, mint minden gyermekkori lelki élmény, számára a legtartósabb, legállandóbb készségeket jelentette, kiinduló pontját egy egységes, állandósult életszemléletnek, amelynek sarkalatos tétele volt a kereszténységen nyugvó emberszeretet, irgalomérzés, testvériség-hit. Nem a mai katolikus költők szemléletével vizsgálta a katolikumot, az Egyház tételrendszerét nem fogadta el maradéktalanul, mert a rendszereket általában megvetette, s noha egyetlen alkalommal sem

szólt a katolikus rendszer ellen, mégis kétségtelen, hogy többször hangoztatott rendszerellenes álláspontjában gondolt a katolicizmusra is, mint rendszerre. Az igazi boldogságot a primitív szervezetlenségben, a rendszerezetlenségben látta. Az elmélet csak nagyritkán kötötte le képzeletét s mindenben, a katolicizmusában is, a józanabb gyakorlatiasság felé, a tételekből elvonatkoztatott általánosságok felé fordult. Ezek az általánosságok már magukban véve is, csak a legmélyebb katolikus szellemű átélésből magyarázhatók meg, összességükben pedig Kosztolányi módján átértelmezett, megcsonkított rendszert adnak ki, amelyből azonban világosan kimutatható az Isten- és emberszeretet két sarktétele. Az átértelmezettség nem azonos az eretnekséggel, vagy a protestáns szabad-magyarázattal, hanem azzal a ténnyel függ össze, hogy Kosztolányi minden elvontságban és elméletben többé-kevésbé fikciót látott, s józan szemlélete, amely költészetének egyik fővonása, száműzte az absztrakt magyarázatokat, illetőleg konkrét át-szerelésekkel gyakorlatiasabb megvilágításokkal helyettesítette.

Miben rejlik tehát Kosztolányi katolicizmusa? Lehet-e katolicizmusról beszélni azzal a íróval kapcsolatban, akit a közhiedelem — bizonyos joggal — kissé cinikusnak és dekadensnek tart.

Katolicizmusának tételei a következőkben foglalhatók egybe: krisztusi értelemben vett egyenlőségeszme hatotta át, vele kapcsolatosan az irgalmasságérzés és szolidaritásvállalás az elnyomottakkal, a szegényekkel, tehát: a krisztusi szeretet hirdetése; a büntudat és a lelkiismeret hangjának nagy szerepet juttatott, vagyis a penitencia élményét a gyakorlatban vallotta és vallatta; nem akarta elveszíteni a jóságba és a testvériségbe vetett hitét. Ehhez járult még néhány katolikus tétel elismerése; végül: a megváltás tételét is szerepelteti, egészen gyakorlati elvonatkoztatásban. Látnivaló tehát, hogy elsősorban a katolicizmus szociális gondolatait vallotta, átszínezve őket egy költő mély lírájával.

Az egyenlőségeszme liberális gondolkodása ellenére sem jelentett írásaiban azonosságot a radikalizmus egyenlőségideáljával. Mindenben a mérsékelt haladás híve volt: nem akart forradalmi lenni, bár az avultságok, a konzervativizmus ellen kitartó harcban küzdött. Egyenlőségeszméje a földöntúli megbékéltségnek, a testvéri közösség megvalósulásának reményén keresztül kapcsolódott a katolicizmus gondolatrendszerébe. A túlvilági életbe vetett hite írói pályájának első felében rendíthetetlen volt: hitt a lelki továbbélés dogmájában s irtózott a teljes megsemmisülés gondolatától. Éppen az jelentős, hogy írói pályája első felében nem tántorodott el a lélek halhatatlansága katolikus értelmezésű dogmájának megvallásától, mert hiszen éppen pályájának elején volt liberálisabb, talán bohémkedő nagyzolásból: „atheistább”. A századeleji irodalmiság egyet jelentett valami lefojtott liberalizmus-eszme elfogadá-

sával, ennek az írói gyakorlaton keresztül való állandó hangoztatásával, s ezzel bizonyos mértékű ateista gondolkodás járt együtt. Az egyenlőség-eszme kétségkívül a liberalizmus gondolatköréből jutott el hozzá, azonban értelmezésében katolikus színezetet nyert. A forradalmi egyenlőség-eszme a befolyásoló erejű aktualitás megírásában sem tántorította el a katolikus felfogású egyenlőség-gondolattól. Az evangéliumi szegénység eszméjének volt az apostola s a szegénység értelmezését valami sajátos paradoxonnal jelölte meg: „Csakugyan a szegények gyűlölik egymást és ezért szegények. Ha szeretnék egymást, gazdagok volnának. Vagyis akkor nem volnának többé szegények, se gazdagok, csak testvérek, akkor maga a paradicsom valósulna meg a földön és eljönne Isten országa” (*Tengerszem*, 224. l.). Ez az idézet fényt veti Kosztolányi katolicizmusának lényegére. A szeretet azonos volt a „gazdagsággal”, következésképpen a boldogsággal. A Hegyi Beszéd gondolatai sugallták, Krisztus igéje: „Boldogok a lelki szegények...” A szegénység és gazdagság az átfogó szeretetben egymásba folynék, tehát testvéri megértésben nyújthatna egymásnak kezet a kétlelkű emberiség.

A testvériség megvalósulása szerint azonos a földi paradicsommal, Isten országával. Ebben a vallomásában in concreto jelölte meg a lélek megdicsőülésébe vetett hitét s a mennyország létezését is elfogadta.

Testvériség-hite mellett vallomást tett az egyik legjellegzetesebb Kosztolányi-alak is, *Édes Anna* Moviszter nevű orvosa. Az egyszerű gyilkos cseléd lány lelki helyzetébe akarta magát beleélni s szerette volna kimenteni a szeretetlenségben és kíméletlen munkában meggyötört Édes Annát, aki egy elkeseredett hangulatában kést ragadott s megölte gazdáját. Őbenne is a testvért látta, s a krisztusi irgalmasság eszmével akarta megértetni a gyilkos cselédleányt. Mikor a tárgyaláson megpillantotta a bírót, valami belső ösztön ezt súgta neki: „Ő csak a földi igazságszolgáltatás képviselője. De igyekszik pártatlanul igazat látni, jobbra és balra tekinteni, már amennyire lehetséges ez itten a világon. Nem érzed-e — biztatta egyre magát, — hogy közeledik az isteni igazságszolgáltatás felé s máris a pártodon van? Hagyd, hogy kicsit még vitatkozzék, végre ez az ő kötelessége, aztán újra beszélj, ne félj te senkitől, mert teveled van az Isten”. (*Édes Anna* 252. l.)

A földi igazságszolgáltatás fölé helyezte az égi igazságszolgáltatást s azt tartotta, hogy „a földi igazságszolgáltatás csak viszonylagos valami.” (*A rossz orvos* 81. l.)

A szegényekben is elnyomottakat látott, s néha már-már a kapitalizmus ellen emelte fel a szavát. A szellemi és anyagi elnyomottságban olyan állapotot látott, melyben az „egyenlő” testvér-egyen nem fejthette ki teljes szabadsággal egyéni diszpozícióit, tehát nem élhetett szabad életet. A szellemi szabadság letörésével egyenlő következményei lehetnek az anyagi szabadság megvonásának is. Az anyagi értelemben vett gaz-

dag és szegény embertípus között a tömeg áthidalhatatlan különbségeket fedezett föl. Itt már a korszaklemben fogant szocializmus is bekapcsolódik Kosztolányi katolicizmusának irgalom- és testvériségeszméjébe: „Ezen a földön a gazdag ember maga az Isten”. Nem fedezhető-e fel ebben az idézetben is valami lappangó egyenlőséghit, hogy a túlvilágon mindez nem így lesz? Az arany- és pénzimádatnak aktuális jelentőséget tulajdonított: „Ma minden a pénz, nincs más hitünk, nincs más mértékünk.” Egy neuraszténias költői képében, amikor a saját koráról írt, így nyilatkozott:

„Az én koromban:

álmatlanul ült arany-ágyon az Isten.”

A pénzsóvárgás örök bűnét egy katolikus szellemű asszonyalakjával is megítéltette. A *Tengerszem*-ben (1936) az *Egy asszony beszél* c. ciklusának a szereplője az író legbensőbb katolicizmusának a tételeit hirdeti. A szegénységében megnyugvó katolikus asszony rezignáltan vallja a közmondás igazságát: „...Semmi sem fenékgig tejfel”, „nincsen rózsza tövis nélkül”. A beszélgetések során egyre jobban elmélyed s a legnagyobb problémákhoz is hozzászól: „Hogy én mindenkit kárhozottnak tekintek, aki nem az egyedülvaló Istennek szolgál, hanem a pénznek, a földi hatalomnak, hogy én csak az édes Jézust imádom, aki meghalt mindnyájunkért, hogy előttem teljesen egyformák azok a szegény utcai lányok s a híres ringyóprimadonnák...”

A megállapító szemlélet itt már az értékelő szemlélettel párosult: fölvetődött előtte a bűn problémája, az erkölcsi rossz és annak következménye, a kárhozat. A katolikus rendszer pokol- és mennyország tétele konkrét részletezés nélkül ugyan, több esetben is kimutatható írásaiból. Az abszolút értéknek volt a híve irodalmi alkotásaiban is, s az alkotás értéke fölött ideges lelkiismerettel örködött. Az esztétikai és etikai érték elvárása, egyaránt a maximalista szellem követelménye volt. A bűn felismerése Kosztolányi alakjaiból mindig büntudatot és lelkiismeretfurdalást vált ki. Még a rabló is magához tér, amikor egy megható családi jelenetet megpillant. Hitt Kosztolányi az emberi jóságban, a romlatlanságban s a bűnt pillanatnyi megtévelyedettségnak tekintette. A rabló is hitt a jóságban: „Néha himnuszokat akart dalolni a jósághoz és az emberhez.” (Káin 26. l.). A büntudat gyónásra viszi a bűnös embert, mert a gyónás szentségében Kosztolányi megenyhülést látott, noha ő maga élete javakorában nem szokott gyakran gyónni és áldozni. Lehetséges, hogy külsőségnak tartotta ezt, de a penitenciatartás gondolata állandóan élt bennne. Egy Erzsébet nevű asszonyalakja az életből nagyon kivette a részét. A csapások sorozatában azonban magához tért s büntudatában Istenhez emelkedett: meggyónt: „Vétkeztem — mondotta Erzsébet —. Vétkeztem Isten és ember ellen. Kevély voltam, önző voltam. Istenítettem, elkényeztettem egyetlen gyermekeimet és nem törődtem vele. Puha voltam. Könnyelmű. Kemény

és könyörtelen. Pazaroltam a pénzt és fukarkodtam. Tékozló voltam. Zsugori voltam.” A pap így vigasztalta: „Áldott vagy, mert asszony voltál, mert egész nő voltál, a jóság alázatos cselédje, hasonlatos a legmagasztosabb cselédhez, az Úr szolgáló lányához. Áldott vagy Erzsébet s ott fenn várnak téged.” (Tengerszem 85. l.).

A bűnös állapotot lelki problémának tartotta, amit meg kell oldani. A javulás folyamatába ritkán avatott be külső eszközöket, vagy ha igen, a nemesbülés szándéka mindig belülről indult el. Pacsirta c. regénye, amelyben egy vénleány tragédiáját írta meg meleg katolikus átérzéssel, nem más, mint gyakorlati katolicizmusának tételsorozata. Az Édes Anna a maga egészében: testvéri közösségvállalás egy cseléd sorával, mély humanitás és szociális gondolkodás jellemzi: a Pacsirta pedig az irgalomérzést s a lelki nemesbülésért vállalt szenvedés alázatos elviselését s az ebben rejlő katolikumot aknáztá ki. Pacsirta, a vénleány, vidéki elhagyatottságában a lelki szenvedés minden fázisát átélte, de alázatos lélekkel tűrte sanyarú helyzetét. A katolikus pap, akivel együtt utazott el a tanyára, helyette mondta ki az eszmét, amelynek tudatában a szenvedést vállalta, „a világ: siralomvölgy.” Ebben a tételben jelentkezett legmélyebben Kosztolányi katolicizmusa. A bűntudat és az eredeti bűn hatolikus szempontú értelmezése jelölthette csak az élet „átmeneti állapotát.” Pacsirta szinte askétikus lélek volt. Öngyötörő, de szelid alázatból gyötörte magát; az askétizmus gondolat- és érzélemlvilágában látta a földi dolgokat s ezeket a túlvilági szempontok szerint értékelte. Hozzá hasonló alak Ijas Miklós, a költő, aki a szenvedők iránt érzett megértésében érdeklődni kezd Pacsirta iránt. Szenvédéskívánását, alázatos megbékéltségét így jellemezte Kosztolányi: „Sokáig álldogált a kapu előtt, oly türellemmel, mint egy szerelmes, ki valakit vár. De nem várt ő senkit. Nem volt ő szerelmes sem, nem volt ő földi szerelmes, hanem isteni szerelmes volt, ki megért valakit, magába ölel egy életet, meztelenre vetkőztetve, hústól, testtől és átérzi, mintha az övé volna. Ebből a legnagyobb fájdalomból születik majd a legnagyobb öröm, hogy minket is megértenek egyszer és a többi idegen emberek is úgy fogadják szavunkat, életünket, mintha az övék volna.” A szenvedést élete vége felé már annyira fontosnak tartotta a lelki megtisztuláshoz, hogy verset írt a szenvedésről s a fájdalmat a boldogsághoz szükségesnek tartotta.

A szenvedés eszméjén keresztül jutott el a megváltáshoz. Krisztus áldozatában a szenvedők felmagasztalását látta: a szenvedő hatalmát a szenvedőkért. Pacsirta anyja gyermekeföltő boldogtalanságában a feszületre vetette tekintetét: „... a lángész és forró szeretet végtelenségét árasztotta az édes Jézus, ki a boldogtalanokért jött a világra és meghalt azokért, akik szenvednek.” A megváltás gondolatának gyakorlatiasabb át-szerelése található meg Egy szegény kis beteg c. novellájának

alap gondolatában is (Beteg lelkek 13. l.). A kis beteg gyermek már nyolc éve feküdt, a láz éveken át gyötörte testét, míg végül édesanyja meghalt a sok virrasztástól és az állandó ápolással járó fáradalmaktól. Az anya halála megváltotta gyermekét. Kosztolányi szükségesnek tartotta a hangulat alátámasztását s a környezet lelkivilágának a megmagyarázását. Az apáról megjegyezte, hogy „irgalmas szívű keresztény” volt.

Nem tudni, hogy a keresztény a katolikus szinonimájaként szerepel-e itt, de kétségtelen, hogy az irgalmasság- és megváltásezmét elsősorban a katolikus lélekből fakadó adottságnak tekintette. Művei szereplőivel gyakran megvallatta, hogy katolikusok, ha pedig nem azok, szájából halljuk valásuk megnevezését, akkor jellemzőképpen okvetlen megjegyezte róluk, hogy katolikusok, ha a jellemzés megértését ez elősegítette. Édes Annáról, aki büntudatában a feszületet nézte és imádkozott, többször is megemlítette, hogy katolikus volt és arra is hivatkozott, hogy esténként imádkozott és lelkiismeretvizsgálatot tartott. Tán egyik legdöntőbb bizonyíték amellet, hogy Kosztolányi a katolicizmussal ki akarta fejezni magát, eszmekörének egy részét a katolicizmusból vezette le s ha idők folyamán egyes tételekben el is fordult tőle, alapeszméi mégis csak a kaolicizmus eszmerendszeréből fakadtak.

Az most a kérdés, hogy van-e jogunk ezeket az írásrészeket Kosztolányi katolicizmusának magyarázni. Kétségtelenül: van. Látnivaló, hogy rendszerében ritkán hajlott az elvontságok felé, inkább a gyakorlati tételeket vallotta. Viszont ezek a gyakorlati tételek nem egyszerűen *csak* egy humánus érzésű és gondolkodású író megnyilatkozásai-e? Nem, mert ez esetben csak a humánumeszmével és az irgalomérzéssel magyarázta volna emberszerető álláspontját s nem tartotta volna szükségesnek, hogy többször is utaljon a katolicizmusra, mint eszméi magyarázó körülményére.

Hogyan lehetséges másrésről az, hogy legbensőbb katolikus vallomásait váratlanul át-áttörte a nihilizmus disszonanciája? Ez elsősorban végletező természetéből fakadt. Impreszionista lélek volt s megmagyarázható, ha egy-egy váratlanul jelentkező, szokatlan mértékű megrázkódtatás, csalódásélmény kimozdította abból az eszmekörből, amit joggal lehet egyik legjellemzőbb sajátosságának tekinteni. Az író és költő gondolatvilágát nem tagadta meg a gyakorlati ember sem. A nihilizmus hullámvölgyéből energikus lendülettel csapott fel a legmegindítóbb katolikus vallomásokig. A hosszú vallási közönyt egy-egy fellendülés követte s katolicizmusának szép megvalósása volt megtérése. A János-szanatóriumban még teljesen öntudatos és beszámítható állapotban szívesen vette a gyóntatót s 1936. aug. 16-án meggyónt, de nem áldozhatott meg gégebaja miatt. Halála nov. 3-án következett be, tehát bizonyosra lehet venni, hogy akart gyónni. Gyóntatója megkérdezte tőle, hogy akar-e gyónni, ő fejével intett, hogy: igen, s bűneit —

minthogy beszélni gégebaja miatt nem tudott — írásban közölte gyóntatójával.

A mennyországra gyakran céloztat szereplőivel, akiknek a földi pálya nehézségeit csak úgy sikerül elviselni, hogy a túlvilági boldogság hittételébe vetik bizalmukat. Főként szegény és elnyomott alakjaival vallatta a túlvilágra vonatkozó katolikus tételt s velük a jogi különbségek kiegyenlítésébe vetett hitét fejezte ki. A testvéri jogegyenlőség gondolata, az úr- és szolga-parabola teljesen katolikus ihletből fakadhatott. Az Édes Annában az egyik alak, Tatár tanácsnok, az irgalmasságeszmen alapuló testvériség-hitben a következő valomást tette: „Van egy ország, ahol mindenki szolga és úr egyszerre. És egyenlő. Mindig, az év minden napján.” Ez az ország Krisztus országa, „amely a lélekben van.” Ezek az alakok külsőleg is megvallák katolicizmusukat: Tatár az óraláncán lógó Mária-éremmel játszadozott, miközben kifejtette irgalmasságeszmeit. Édes Anna a vádlottak padján keresztet vetett és Istennek ajánlotta a lelkét; a missziósnővérek vallásos füzeiteiből a „hit vigaszát” merítette. Megtörtségében ráébredt katolikus lelkiismerete a gyilkosság nagy bűnére: töredelmes bűnvallomást tett, tehát lélekben megszabadult. A bűn és bűnhődésnek a katolikus hitrendszerrel teljesen összeegyeztethető az az értelmezése, ahogyan Kosztolányi Édes Anna gyilkosságbűne esetében a bűnt és bűnhődés összefüggéseit fejtegette. Lelkében megtört, a bűnbánat megtisztította, de a fennálló erkölcsi rend követeléseképpen még földi büntetésben is kellett részesülnie: fegyházba került. A földi ítélet sohasem veszi figyelembe a penitenciát, ezt csak az örök bíró számítja be az utolsó ítéleten.

Az Édes Anna koncepciója enélkül a katolikus átélés nélkül nem is lenne megmagyarázható. Az irgalmasság- és egyenlőségeszmenek, a testvériség-hitnek ez a diadalmas megvallása, ilyen átfogó egyetemességben ritka jelenség Kosztolányi írásaiban s talán csak a Pacsirta mérhető hozzá. Az Édes Annában szokás keresni bizonyos „szociális” elemeket, de erre a legbelső katolikumra még eddig nem gondoltak. Holott maga a regény első lapja is sok mindent elárul: a kommunizmus légkörében vetette fel a legnagyobb korproblémát: a társadalmi rangkülönbség szociális gondolatát. Ha a liberalizmus gondolatrendszerében látta volna ezt a kérdést, minden bizonynyal belekapcsolódott volna abba a csábító miliőbe, amelyet a kommunizmus kora rejtegetett. Nem ezt tette. A materialista rendszer — szerinte — az erőszakon alapult, éppen azért nem fogadhatta el a szereteten, megértésen és irgalmasságon alapuló doktrínáját. A forradalmi egyenlőség és testvériség jogokat és szabadságokat vesz el, azért, hogy jogokat és szabadságokat adjon. Hol van ebben a circulus vitiosusban a rendszer és a logikai létalap? A társadalmi nivellálódás csakis az erőszak nélkül megvalósított testvériségvállaláson keresztül érhető el: ezt vallja minden írása.

Az Édes Anna tragikus koncepciójú mű. A sötét tónust eleven erővel sejteti a regény bevezető része: teljes egészében leköszölte a katolikus temetési szertartás szövegét, mintegy hangulati igazolásként a következőkre vonatkozólag. Egy alkalommal nyilatkozott is efelől: a regény írása közben állandóan ez a szöveg és ennek dallama járt az eszébe, a komor hangulat gazdag ihletélményt jelentett számára. Ez természetes is. A misztikum mindig vonzotta titokkutató képzeletét. A katolicizmusban pedig, főként ennek jelképes szertartásaiban, nagyon sok lekötő szépségű költészetet talált.

Baráth Ferenc.

JOHN DRINKWATER:

ALMÁK A HOLDSÜTÉSSEN

A padláson halomban álmodik az alma,
Szelíden lengedez a hold szelíd fuvalma,
Ragyognak zölden, mint a tenger zöld nyugalma,
S az őszi éjszakán egy felhő elfödi a holdat.

Egérke futkos, rágicsál, padló alatt ás,
Aztán elcsöndesül, nem is ropog a padlás,
Lélek se szól, az éjszakában elhal a zsvajgás,
A hold kisüt s az almák mint a tenger megragyognak.

Csak alszanak halomban, rájuk süt a zöld fény,
És csillogó húsunkra zöld sugarat öltvén
Varázslat gyúl az álom hold-sütött gyümölcsén,
És lenn a létra meg se roppan, nem zúg az ereszt se.

Elalszik minden, a kövön körülkúszik az álom,
És csöndesebben mint az élő almafákon,
Az almák csüngenek csodálatos fonálon,
A holdsugáron csüngenek, csöndesen lengedezve.

Horváth Béla fordítása.

KOLOSSVÁRYNÉ DARÁNYI ELLA:

OLASZORSZÁGI UTAM (1927)

Ezek a szürke köveken, melyek évszázadok viharát állták ki, hogy csillogott egykoron a sok márvány, arany és érc! Ha kárt tett bennük tűzvész vagy földrengés, annál pazarabbul építették fel újra a pompaszerető császárok. Egészen addig, míg a külsőségek kultusza, féktelen élvhajászat és nagyravágyás olyan atmoszférát teremtett, melynek nyomására összeroppant a hatalmas római birodalom. Eltűntek a kéjelgő krözusok, el a zsarnokok, kiknek intésére félelmetes légiók indultak meg és helyet engedtek annak a szelid Királynak, aki bűvös jogarával egymásután hajtotta szolgálatába a föld uralkodóit. De ahhoz, hogy a Szeretet uralma biztosíttassék az erőszak felett, nagyon sok ártatlan vérnek kellett folynia. A római arisztokrácia bizony nem sajnálta pénzét és véré a születendő egyháztól, de a nép egyszerű gyermekei közül is ezren hagytak ott biztos megélhetést, családot és becsülést, hogy himnusszal ajkukon fussanak a vadállatok karmai közé, Krisztusért! Az alkonyat pírja fénykoszorút font a komor *Colosseum* köré és pirosra festette a hatalmas porondot, amely egykoron a mártírok vérében ázott.

Az állandó római lakos, a bennszülött római talán nem is tudja, mit érez a vallásos idegen, aki először lép erre a földre, pedig nem lehet letagadni, hogy az óriási Amphiteátrum, mely holdfénynél ritka festői látványosság, ma nagyrészt útszéli szerelmespárok és kóbor macskák találkozó helye. Azoknak szellemét azonban, akik itt, mérhetetlen kínok között, egy ezerszer tisztultabb világnézet kialakulásának előmunkásai voltak, nem zavarja már a késői utódok könnyelmű kegyeletlensége; emlékükről a római liturgia gondoskodik az egész földkerekségen, jutalmuk pedig Isten, aki maga a mennyország, melyet elnyerni reméltek.

A *Vatikáni Múzeum* alapos elmélyedést igényel. Lehetetlen leírni azt a lelkesedést, amit *Michelangelo* és *Raffaello* vált ki belőlünk; az egyik leírhatatlanul hatalmas, a másik leírhatatlanul szép, mindkettő méltó arra, hogy annak a palotáját ékesítse, aki hivatva van az isteni törvények folyásának medrét szabni a földön. De, aki ezen törvényeknek a keletkezéséhez, kezdve a messiásváróktól az Ó- és Újtestamentumon át akar közelebb jutni, az lépjen be

a *sixtusi kápolnába*, mely teljes egészében az Űdvtörténet fejedelmi képeskönyve, és bízza magát bátran annak a Sasnak a szárnyaira, akinek művészete olyan halálosan komoly, mint maga a lét kérdése. Nem érzem magam hivatottnak arra, hogy *Michelangelo* nagyságát festészeti szempontból méltassam, csodás skurcairól, anatómiai tudásáról, kompozícióinak erejéről és tökéletességéről nyilatkoztak nálamnál hivatottabbak és azt hiszem, hogy a bámulat, mellyel az utókor e titán műveinek adózik, nem fog megszűnni, amíg csak él az emberiségben az érdeklődés a szép iránt. Bizonyos, hogy a sixtusi kápolna magasztos témája valóban méltó anyaga ennek a hatalmas zseninek, aki az óriási mértékben és a roppant feladatokban érzi magát otthonosan. Buonarrotti festményein keresztül is mindig szobrász marad, szép és érdekes koloritja valósággal eltörpül a formák és a plasztikai mozzanat jelentősége mellett. A kápolna első benyomása olyan erőteljes és lenyűgöző, hogy a belépőt úgyszólván rémület fogja el a teremtő erő ilyen megnyilvánulása előtt. S ha tekintetét a próféták nemes alakjairól, az Írások felett mélázó Sibil-lákról a mennyezetre emeli, ott lebeg előtte a végtelennek látszó űrben maga a teremtő Atyaisten, aki köpenyének bő felhőzetében, angyalait rejtegetve, kezének egy mozdulatával létrehozza a világot, a napot, a holdat, az állatokat és a növényeket. Minden ténykedése között azonban leg-szebb és legtökéletesebb az ember teremtése. Mintha a Szentírás ezen szavai lebegtek volna a művész szeme előtt: „Teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra.” — A föld sziklapartján a fénylő azúrral szemben, ott ül az anyaghoz kötött Ádám, az ember és sóvárgó tekintettel néz az örök Szellem birodalma felé. A tiszta étherből az Atyaisten szerető keze nyul felé, aki mutatóujjának érintésével lelket és életet lehel a föld szülőttébe, balkarjával angyalait öleli át, e testetlen szellemeket, kik ujjongani látszanak az Atya mindenhatósága felett. Mig az egyik fal mentén Mózes, a másikon Jézus életének jelei vonulnak végig. *Botticelli*, *Perugino* és más kiváló mesterek ecsetéből, az oltár felett megfeketedve a tömjénfüsttől, bontakozik ki előttünk a „Giudizio finale” szörnyű embergomolya, hol reménytelenül zuhannak egész csoportok a kárhozat örvényébe, de még az igazak táborát is rettegés fogja el az igazságszolgáltatás e könyörtelen perceiben. A szentek és márirok irgalomért remegve mutatják fel szenvedéseik és kivégzésük eszközeit, a kép közepén pedig imperátorként ítél Krisztus. Az utolsó ítélet

Jézusa nem a szelid Pásztor, hanem az igazságos Bíró erőteljes kolosszális ábrázolása, az új Ádámé, aki mintegy típusa az „ember”-nek (Ember Fia) és akinek élete és törvényei zsinórmértékül fognak szolgálni a földön élő összes emberek megítélésében az örökkévalóság szempontjából. Itt semmi sincsen egy *Fra Angelico* extatikusan finom művészetéből, mely a konzekvens hitélet tisztult levegőjéből fakadt. Itt elementáris erővel az ember tragédiája gomolyog s ragadja meg a lelkeket s míg az előbbi inkább olyan, mint a szférákból jövő mennyei muzsika, az utóbbi a súlyos problémákban elvérző filozófust hozza eszünkbe. De hogy *Michelangelo* bájosat és vonzót is tudott alkotni, arról a libiai Sibilla tanuskodik, aki nőies attitűdjével a görög táncosnőkre emlékeztet. Finom vonásain leonárdikus rejtély ül és törékeny csuklójával nehezen tartja a titkok könyvét, melyet az imént ütött fel.

Fra Angelicot utoljára üdvözlöttük az V. Miklósról nevezett szobában, hol Szent István és Szent Lőrinc, a két fiatal diakonus mártírnak életéről tizenkét remek képet festett. De mit szóljunk *Raffaell*hez, aki itt a Vatikánban nyilatkozik meg a legékesszólóbban. A „*Stanzá*”-k nemes költészete a mester legjelentősebb alkotása és a sixtusi kápolna viharos jelenetei után úgy hat, mint valami nyugodalmas táj, melyet hullámmzó, sötét tenger után pillant meg az ember. Egyéni jellegükön kívül rögtön megérezzük, hogy *Michelangelo* több mint negyven évvel élte túl *Raffaelt*, kinek művészete sohasem jelenthetett modern forradalmi evolúciót. Ehelyett képeit egy olyan klasszikus páthos lengi át, melyet sokan banális személytelenség gyanánt vetettek a mester szemére. Én éppen ebben a szubjektivitástól való mentességben látom előkelőségét, abban pedig, hogy minden nyomatékos sajátosság nélkül ilyen abszolút szépet és maradandót tudott alkotni, művészi fölényének legjobb biztosítékát. Igaz, hogy a legmozgalmasabb jeleneteiben is mindig a harmónia a fő, harmónia színben és vonalban, de mivel itteni művelt lakosztályokba szánta, mindenesetre megnyugtatóbbak a kedélyre, mint *Michelangelo* irtózatos küzdelmei. Legjobban megkapott az Incendio del Borgo nevű falfestmény az első Stanzában, mely témájánál fogva a festő számára legnehezebben megoldható feladatok közé tartozik. Tűzvész üt ki Borgóban és IV. Leó a Péter templom loggiájáról a keresztjével eloltja a mindenünnen előtörő lángokat. Az előtérben az asszonyok riadalma közt folyik a tűzoltás, a gyermekeket már kimentették a daliás férfiak, most egy ag-

gastyánt hoz vállán az egyik izmos legény. A túloldalon nagy kőkorsókba sietve merik a vizet. Mintha csak élne az egyik tűzoltó, aki a falba kapaszkodva megrendülve konstatálja a hirtelen bekövetkezett csodát. Tekintete elárulja, hogy rendkívüli erő közbelépése folytán szűnik meg a veszedelem; a néző vele együtt önkénytelenül körülnéz, keresi az okot; a háttér messzeségében feltűnik a pápa kicsiny alakja, kinek fölemelt karja előtt a hálásan lelkendező tömeg térdel. Szépek a többi görög témájú stanzák is, melyek a feltámadt antik szellemről tanuskodnak, de amilyen szívesen láttunk ilyeneket *Botticelli* ecsetéből, szerintünk Raffael zsenije vallásos témákban otthonosabb. Ilyen a Stanza della Sequaturában a „*Disputa del Sacramento*”, amely felülmúlhatatlanul impozáns alkotás. Oltárszerű emelvényen szabadég alatt áll a „*Disputa*” középpontja, a legfölségesebb Oltáriszentség. Jobbra, balra, márványlépcsőkön, gyönyörű elrendezésben csoportosulnak a nagy egyházatyák, szentek, tudósok, pápák és költők és minden kor kiváló szellemei; ott látjuk Dante babérkoszorús fejét, mögötte Savonarolát, majd a kép legszélén a bal sarokban Angelico da Fiesolét is. A szétszórt foliánsokon és felnyitott tekercseken kívül csak a magyarázatra emelt kezek és karok tanuskodnak a vitáról, mely egyetemes himnusszá látszik fejlődni, áthatolva az apró angyaloktól tartott tömör felhőkoszorún, hol mennyei megvilágításban, leírhatatlan méltóságban trónolnak az Ó- és Újtestamentum egyes szentjei és apostolai, élükön Péter és Pál. A megdicsőültek közt elragadóan szép a két fiatal mártír diakonus, Lőrinc és István. Lőrinc kedves részvétellel mutat ujjával lefelé a vitatkozókra, míg az első vértanú pálmát tart kezében és fölfelé néz: „*Video caelos apertos . . .*” A csoport közepén a stigmáit mutató Krisztus ül anyja és Keresztelő Szent János közt, feje fölött az Atya, kinek alakja egészen az angyalok karába vész, lábainál pedig egy óriási naphoz hasonló ostyában a Szentlélek tárja ki szárnyait közvetlen a szentségtartó felett. Ugyanitt, hol a teológia ezen utolérhetetlen apoteózisát szemlélhetjük, van a költészet legszebb dicsőítése is „*Parnassus*” címén. A vak Homeros hívja föl legjobban figyelmünket, akinek környezetében Dantét, Vergiliust, Petrarcat és Sapphot véli felismerni az ember. A *Disputa* igazi pendantképe azonban mégis az „*Athéni iskola*”, hol márványcsarnokokban tartózkodó bölcsek színes táborába a renaissance által rajongva istenített Plato és Aristoteles lépnek be. Legérdekesebb fényhatásainál fogva is, a Stanza d’Eliodoró-

ban az ablak feletti „Szent Péter szabadulása.” Tökéletesen élethű, hatalmas vasrács mögött csodálatos fényességben úszik az angyal, ki sürgetve szólítja menekülésre az álomba merült, megláncolt apostolt, sugárzó alakjával megvilágítva a sötét börtönt és az állva alvó őröket. Majd ismét a börtön bejáratánál látjuk őket s a csöndes elégikus álomszerűség, mellyel Péter a tündöklő jelenést követi, önkéntelenül eszünkbe hozza Orpheust az alvilágban. A freskó baloldalán a hold felhős sarlóját hajnali pír váltja fel, míg az előtérben fáklyavilágnál, rémüldözve ébrednek a páncélos római katonák.

Egy pillantás jut még a Loggiák folyosójára, melynek bolthajtásait *Raffael* naivan édeskés bibliai jelenetekkel díszítette. Annál jobban lehet csodálni faliszőnyegeit a Galleria degli Arazziban, mely a flandriai Arrasról, a szőnyegipar ősi hazájáról nyerte elnevezését. Másolatukat Berlinben, Londonban, Párisban, Drezdában mutogatják, evangéliumi téma-feldolgozásuk *Raffael* legsikerültebb munkái közé tartozik.

De alig hogy elhagyjuk a vallásos témájú műremekeket, amelyeket a renaissance ízlése szerint itt is ott is felvált egy-egy olyan mű, mely az antik vliágból meríti tárgyát, egyszerre csak egészen az ókori gyűjtemények közt találjuk magunkat, hol a régi Hellas ragyogó emlékei mosolyognak felénk. Élükön Apollo Belvedere, ki a görög berkekből a Vatikánba száműzve, gyönyörködtető akkordot vált ki mindeniből, aki fogékony a tiszta szép iránt. A gyönyörű Laokoon csoportot, a híres Discobolust, a Kr. előtti Herkules torsót, Cicero és Augustus mellszobrát itt látjuk egymásután végnélkül sorakozó termekben. Itt van a Nilus hatalmas csoportszobra, a fürdő után magát ledörgölő atléta (Apoxyomenos, majd Demosthenes és Canova Perseusa is. A *Cortile ottagonale* negyedik sarok kabinettjében találjuk azt a Hermest, melyet sokan a világ legszebb szobrának tartanak. A remek *Braccio Nuovo* mennyezetét nagyrészt eredeti antik oszlopok tartják, a falakon stekerreliefek, Marcus Aurelius és Trajanus oszlopairól. A padló eredeti ősrégi mozaik. A görög plasztika, úgy érzem valóban nem szorul magyarázatra, értelme maga az anyag s a formák és vonalak összhangja, melyet az ókor nagy mesterei tökéletes szépségben érzékelhetően tárnak elénk. A Szépművészetek mindig ide fognak iskolába járni, hol az ideális valóság megelevenítéssel a szemet oly magas igényre képzik, hogy rajta keresztül hűvös és böles harmónia árad a lélekre is.

Frascati felé festői úton haladunk. Imitt-amott a fák alján festői, harmatos ciklámenek bukkannak elő. *San Gondolfónál* megállunk, hogy az alattunk elterülő sötét-kék tóban gyönyörködhesünk. Elsüllyedt ókori hajók kerültek elő már csodálatos mélységeiből, melyekkel kapcsolatban legendás kincsekről beszélnek. Ezen a vidéken nem lehet eltenni a fényképezőgépet, mert egy mesészerűen szép természet nyújt keretet az emberi kultúra legősibb történetéhez. Kastélyok, ligetek, trópusi flórától körülvelt nyári rezidenciák mellett elhaladva, kocsink váratlanul megáll egy nagyszerű kerti bejárat előtt. Pár lépést teszünk a park széles ösvényein és itt van előttünk a *Villa Falconieri* óriási pálmáívaival és délszaki növényeivel. A kőkerítés mellett remek panoráma bontakozik ki. Végig futunk a történelmi palota termein s a ciprusokkal szegélyezett bassin elégikus hangulata után már csak Richard Voss emléke regél a Villa Falconieri virágdús tavaszáról.

A vatikáni képtár gyögyörű, értékes gyűjtemény, de a firenzei festészeti remekék után nem tesz ránk különösebb benyomást. Annál jobban imponál a Diocletianus thermái mellett tepidariumból alakított *Santa Maria degli Angeli* templomában Houdon óriási nagy szobra a *karthauzi rendalapítóról*. Ékesszólóbb apotheozisa a szerzetesi szemlélődő magábanvonultásnak és a remeteség eszményének, mint ez a *Szent Brunó*, nem hagyta el soha szobrász vésőjét. A templom képei azelőtt a Szent Péter templomban voltak, jelenleg mozaik másolatuk van ott.

Ellátogatunk a *Katakombákba*. Az utóbbi évek legértékesebb ásatásainak színhelyére a *San Sebastiano katakombáihoz* sietünk. Ismét a sírok útján, a Via Appián járunk, hol az ósrégi etruszk tumuluszok, a Köztársaság sír-emlékei és a császárság márvány-mauzoleumainak maradványai mellett visz el utunk. A San Sebastiano ad ca-tacumbas már az I-ső és II-ik században temetkezési hely volt és számtalan vértanu sírját őrzi. Két fal között széles térségen át lépünk az oszlopos bazilikába, ahonnan baloldalt kis ajtó vezet le a több emeletnyi mélyen fekvő földalatti helyiségekbe, folyosókra. A templom sok száz éven át a ciszterci rend tulajdona volt, zárdájukat a népszerű műkedvelő maecenas Scipio *Borghese* újra felépítette. A bazilika alsó részébe temették el Szent Sebestyént, akinek kápolnáját nagy pompával ékesítette fel *Borghese* utóda, Francesco Barberini, aki mint „fin lett-ré” és „grandseigneur” volt ismeretes. Vörös márványt

hozatott, mely a mártír vérére emlékeztet és elrendelte, hogy bronzlámpásokban éjjel-nappal égjenek az öröklán-
gok a megnyilazott fiatal római tiszt sírján.

Az oltár alatt lágy mozdulatban a holt Sebestyén fekvő szobra pihen, valószínűleg *Bernini* rajza nyomán. A Sebastianóra vonatkozó tanulmányok igazolják, hogy 680-ban, amikor a hős vértanu ereklyéjét Rómában körülhordozták, azonnal megszűnt a dühöngő pestis. Ekkor terjedt el tisztelete az egész világon. *Barberini* a drága csontokat a régi repedt kristálytartóból ólomládikákba helyeztette át.

A templomok története a népekéhez hasonló, szüntelen megújulnak dicsőség és balsors között. A forradalom elűzte a cisztercitákat és San Sebastiano a béke helyreállta után a minoriták kezébe került, akik önfeláldozó önzetlenséggel vállalták a kedvezőtlen fekvésű, egészségtelen hajlékot és ma is éber őrei ennek a földnek, mely a legősibb keresztény tradíciókat hordja méhében. A San Sebastianót eredetileg az Apostolok bazilikájának hívták, mert hosszú ideig itt pihentek Péter és Pál apostolok hamvai, amit autentikus latin szövegek bőven igazolnak. A kutatásokat végző archeologusok azt sem tartják kizártnak, hogy Péter apostol életében is lakott volna itt. Egy villa és több antik ház került már felszínre a föld mélyéből és az eddigi adatok alapján az is föltételezhető, hogy *itt volt az Ósegyház székhelye*. Egy titokzatos nem egészen tisztázott régi felírás „*domus Petri*” még arra vár, hogy a franciskánus barátok egy újabb csákányütése, avagy egyik tudós szakértő kezébe kerülő okmány teljes világosságot hozzon ebbe a kérdésbe.

(Folytatjuk.)

Kolossváryné Darányi Ella.

LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG

BERNHARD SHAW A HÁBORÚRÓL ÉS BÉKÉRŐL. Közel húsz esztendővel ezelőtt írt könyvecske került a kezembe, szinte már málladozó, kegyetlenül rossz papírra nyomott könyvecske. Bernhard Shaw, a nagy ír gondolkodó könyve. „Béke vagy háború” a címe. A málladozó csomagolópapír-szerű lapokra nyomott broszura régmúlt idők emlékét idézi. Valóban közel húsz esztendeje, hogy a Központi Hatalmak frontjai széthullottak és Bernhard Shaw ezeket a sorokat leírta. Egy véres háború után emberi követelményeket formulázott meg bennük, amelyek alapján a békének létre kellett volna jönnie. Sajnos nem jött létre. A nagy ír gondolkodó szavai azonban ma sem veszítettek aktualitásukból, olyannyira nem, hogy könyvének néhány passzus, ma ismét papírra kívánczik. Álljon itt tehát néhány passzusa ennek a műnek. Talán akadnak majd emberek, akik jobban megértik, mint akkoriban azok, akiknek meg kellett volna szívelniük.

„A háború rettenetes, még ha ideálisan viselik is; ha aztán minden emberi érzés megszűnik, ha az embereknek nemcsak megengedik, de kötelességévé is tesszük, hogy a háború tartama alatt otthon és a harcmezőn állati tulajdonságokat szokjanak meg, akkor a háború és az emberi társadalom teljesen összeférhetetlen és valósággá válik dr. Johnson híres definíciója: „A hazafiság a gazember utolsó menedéke.” Ezt a meggyőződést polgáraink legtöbbszörbe *katondínknak kell átplántálniuk*. Ők tudják, hogy a verekedésben, ha az ellenfél már a földön fekszik, nem szabad még bele is rúgni és hogy ha kivívták a győzelmet,

az ellenségtől nem szabad megtagadni a kézszorítást. De a polgárok nem restelik a németbe, mikor már a földön fekszik, beletrúgni, vagy kijelenteni, hogy amíg élnek, többé egy némettel nem fognak kezni.”

„Aki nem bolond, annak mielőbb be kell látni azt, amit el nem vakult emberek már régen tudnak: hogy Európa erkölcsi helyreállítása sokkal fontosabb, mint az anyagi rendezés. Az elpusztított városok tulajdonképpen megérték a pusztulásra; remélhetőleg egészségesebben felépített városok kerülnek a helyükre, tele boldogabb néppel. De az emberi lélek megmérgezése gyűlölettel, az emberi szellem elhomályosítása hazugsággal, az emberi szellem elhomályosítása tömeggyilkolással, pusztulással és éhínséggel, mindez olyan sebeket üt, melyek még sokáig gennyednek és gyűlnek, mikor az ágyúk torka már régen elnémult. Csak az örültek, akik a háborúban befolyáshoz juthattak, (mert a békében nem kaphattak szerepet) nem akarják az indulatokat szunnyadni hagyni, mert módjukban van a seregek visszatérte után is a gyűlölség szellemét ébren tartani.

„...Mi, magunk a győzők is, keményen bűnhődünk — éspedig nemcsak a saját veszteségeinkben, de a németekében is. Mert minden német katona, akit mi megöltünk és minden német gyermek, aki a blokádnak következtében rachitisszal jön a világra, épp oly veszteség a mi számunkra, mint a németektől megölt ellenséges polgár vagy katona az ő számukra. „Az egyedül létező gazdagság az élő ember” — mondja Ruskin — és mi mindnyájan, németek és szövetségesek, a jövő években szűkös életet fogunk élni, mert annyi em-

bert megöltünk és annyit fosztottunk meg munkaképességétől. És ezért gyógyítottak meg a németek annyi ellenséges sebesültet, aki a kezükbe került és ezért tettük mi is ugyanazt. Ez az álláspont volt az oka annak is, hogy a németek az angol foglyok részére küldött élelmiszercsomagokat olyan kínos lelkiismeretességgel átadták a címzeteknek, holott ők maguk annyit nélkülöztek, úgy hogy végül a foglyok voltak a tábor valódi urai, mert nekik volt zsírjuk. Korlátozott emberek, akik ilyesmit nem tudnak felfogni, a foglyokat kifosztották volna és a sebesülteket ott hagyták volna pusztulni a harcmezőn vagy mindjárt leölték volna őket.“

„Sok mindent, amit mostanában a „hunok“ ellen mondanak, sokkal világosabban és érthetőbben lehet a kapitalisták ellen felhozni. Ma (1919) Európa minden második utcájában olyan emberek laktak, akik jól megtanulták, hogy ellenségeiktől a legkönnyebben úgy lehet megszabadulni, hogy a szuronyt a mellébe dőfik vagy kézigránátot vágnak elébe és mindkét metódust eleget gyakorolták vezényszóra hosszú évekig. Míg ezek a gránátdobók a lövészárokban állottak szemben a németekkel, az egyszerű észszerűség törvénye alapján dicsérni kellett művésztüket. De ma, mikor a saját hazájuk uralkodó osztályával állnak szemben, akkor ugyanazt tenni örültség volna. Tegyük végre félre a háborús harsonákat és zengjünk békehimnuszot. Az nem baj, hogy a legnemesebb és legmagasztosabb himnuszokat (A Messiás, Varázsfuvola, IX. Szimfónia, Parsifal) olyan notorikus hunok komponálták, mint

Händel, Mozart, Beethoven és Wagner. A vén oroszán* győzedelmesen áll a hegytetőn. De a hegy csúcsa egyidejűleg a mélység pereme.“

Shaw írásainak kiragadott passzusai így részleteiben néha talán túlzottnak látszanak, de letagadhatatlanul őszinte békevágy, az ellenfél őszinte megbecsülése és rettenthetetlen bátorságú önkritika csendül ki belőlük. Húsz évvel ezelőtt megírta, milyennek kellene lennie a Népszövetségnek, hogy valóban a békét szolgálhassa és milyen lesz, ha nem az őszinte békevágy vezetői megalkotói. Tétélei majdnem kivétel nélkül érvényesek ma is, csak ma már fáradtabbak vagyunk, még kevesebbet remélünk, még többet csalódtunk, mint Shaw a háború végéig. Mégis jólesik kissé megmelengetni ezekben a mai barbár időkben néha bohócruhában vagy ijesztő villanásokban idegenül villódzó meleg emberszeretete, krisztusi humanizmusa és forrón hívő szelleme mellett elgémberedett lelki tagjainkat. Az ír egyike a legkatolikusabb népeknek és Shaw bármily messze esett is népének vallásától, az igazság kegyetlen keresésében, a csak a lényegre irányuló kritikában sokszor megdöbbenően katolikus hangokat hallat. Szarkazmusa mögül transzcendentális távlatok nyílnak „A Szent Johannában“, „Androkles és az oroszán“-ban éppenúgy, mint ebben a régen elfeledett háborús brosúrájában, amely a háborús ellenfél megbecsülésének valóban szép megbecsülése volt 1919-ben, mikor a gyűlölködésből felocsudni nem tudók még nagyobb vészbe sodorták a világot, mint amelyből éppen ki kellett volna lábolnia.

K Ö N Y V E K

ORMOS IVÁN: ÁLLJ, KI VAGY? (Az Erdélyi Szépművés Céh kiadása.) Egyike azon erdélyi könyveknek, amelyek nem kerültek magyarországi kiadásra és így nálunk meglehetősen ismeretlenek. Pedig szerzője nagyon érdekes kvalitásokkal bír. Először is nem tartozik a belső erdélyi medence lelki képviselői közé, hanem a nagy bánági iparváros, Temesvár levegőjét éreztetni meg. Másodszor pedig érdekes számunkra azért is, mert nem a népi katolicizmust szóltatja meg, mint *Tamási* vagy *Nyíró*, hanem a városi kispolgárság idegen hatásoktól szétdőlt lelkéből csillan fel néha imitt-amott biztatón a katolicizmus. Erkölcsi világa különben néhány szép momentumot leszámítva, magán viseli a keverékváros légkörét. Igaz, hogy témája is egy munkanélkülivé lett magyar intellektuel fokról fokra való lezülését példázza és szerzője, realista módjára nem váltogathat túlságosan az eszközökben. *Ormos* Iván tehetségében a legfigyelemreméltóbb éppen az a kegyetlen biztonság, amellyel a munkanélküli úrfiút a züllés összes fokozatain elkíséri egészen a halálig.

Gálfi Miklós, az elbocsátott gyári tisztviselő a gyökér nélküli magyar fiatalság tragikus példánya. Előbb statisztikai munkával keres még valamit és hordja régi ruháit, állandó rettegésben él azonban, hogy régi ismerősei megtudják „megszégyenítő” foglalkozását. Itt még idegenkedve olvassuk a regényt, mert nem egyezünk meg a szerzővel abban, hogy ez, vagy bármely más munka megszégyenítő lenne. De a gazdag svábok városában ez a szegény magyar gyerek született uriságával és elferdült nevelésével szégyelli ezt, hisz új gazdagok procc társadalmában él. Aztán fokról fokra jön a vég.

Előbb kávéházi römizésből él, majd egy kifizetetlen adósságért onnan is kipofozzák. Menyasszonya elhagyja, lézengő csavargó lesz. Egyszer még felé mosolyog a remény. Egy pesti özvegyasszony állást akar neki nyújtani. De nincs pénze az útlevéltre, egy rendes ruhára. Már-már megöli azt, aki egyedül volt jó hozzá, öreg szállasadónőjét, aki menthetetlen rákos beteg és megváltás volna rá a halál. Ez az asszony valami kis örökséget hagyra rá. De az asszony feje fölött megvillanó kereszt visszatartja a rettenetes tétől. Közben kommunista üzelmek gyanujába kerül, pedig ártatlan. Végtelen lelki elhagyatottságában nyúlt csak néhány barátja buzdítására ilyen könyvekhez és néhány röpiratot helyeztek el nála. Elfogják, megtalálják nála az iratokat, bezárják. Pesten közben várja az asszony, aki rendes polgári életet nyujtana neki. Kiszökik a börtönből és éjjel akar átkelni a határon. A ködben hangzik el aztán feléje a kiáltás: „Állj, ki vagy?” és arccal előreukva a barázdában hal meg Istennek ez az eltévedt gyermeke.

Ormos Iván egyszerűen, salangok és cifrázások nélkül, logikus ésszel pergeti le hőse sorát a pécskai határbarázdáig. Éppen ebben a kegyetlenül kemény vonalvezetésben nyilvánul meg erős tehetsége. Szeretnénk minél többet olvasni tőle, mert az elsodródó kisebbségi magyar tragédiáját sok tehetséggel írta meg. P. L.

L. HOMO: A RÓMAI KULTÚRA. (Athenaeum.) Homo könyve: a római végzet története. Világos felosztásban tárja elénk a római történet óriási, külső kereteit, a kultúra kialakulásának feltételeit, amelyeket faji és környezet-hatások teremtettek meg. Csak azután vezet be a szerző a római

szellem nagy alkotásainak ismeretébe és részletesen tárgyalja azoknak kihatását a világra és a történelemre.

A római kultúra hanyatlásának okait vizsgálva: három jelenségben állapítja meg azokat. A hanyatlás alapvető okát a római kultúra zárkózott, arisztokratikus jellegében látja. Kimutatja, hogy az arisztokratikus elitet, ezt a vezérkart, amelyben a fokozatos felemelkedés révén lassan kiszélesül, proskripciók tizedelik meg s a véres polgárháborúk állását megrendítik. Ehhez járul második okként a birodalom belső tartományainak elnéptelenedése, végül a harmadik század nagy válsága: az államszervezet szétesése. A megtizedelt arisztokráciának nincs ereje ahhoz, hogy olyan mértékben romanizálja a meghódított világot, amelyre a megteremtett birodalmi keretek arányában szükség volna. A minőségbeli hanyatláshoz járul a mennyiségbeli is. Augustus szociális törvényalkotásainak hatására a népi erő hanyatlásában szünet áll be, sőt a természetes szaporodás folyamata is megindul, de az alig kitetsző eredményeket a Kr. u. harmadik század válsága pehelyként söpri el. A provinciák rómaiiasodása egyelőre tartósan ígérkezik: a latin nyelv benyomul Galliába, Hispaniába s Afrikába, a bekövetkező katonai anarchia azonban megtorpanthja a kezdeti lendületet.

„A világ romanizálásának előzetes és mintegy elengedhetetlen bevezetése volt — írja — nyugat romanizálása. Már pedig nyugatot sohasem sikerült egészen romanizálni, éppen azért, mert későn romanizálták. Róma a keleti csoda káprázatában hátat fordított legfontosabb feladatainak s keletre ment könnyű diadalokat s dús hasznot keresni.“

Itália latinizálása jelentette a római kultúrmunka első szakaszát, a másodikat nyugat romanizálása, a harmadikat a Földközi-

tenger körének asszimilálása. Ez a legfőbb cél, amellyel a császárok hiába próbálkoztak ismételten, ábránd maradt, amely a bukás végzetét hordozta méhében. Itália elnéptelenedésével, a biológiai erő kimerülésével a római kultúra is elérkezett lehetőségeinek végső határaihoz. A birodalom sokfajú népe közösségeszme nélkül él s csak passzív támogatója a „római békének“, amelynek védelmére nem sorakoznak fel közös akarral, ha a veszedelem „ante portas“ fenyeget. A római kultúra kozmopolita lett s végső elemzésben bukásának is az a legmélyebb titka: vele eldőlt a történelem s az emberi nem egész jövője.

K. B.

SIR GALAHAD: BIZÁNC. (At-henaeum-kiadás.) Egy ezerszáz éves birodalom tündöklő látomása vonul el az olvasó előtt ebben a bizánci könyvben, amelyet szerzője a nagyközönség számára írt benső és nagyvonalú rajzával egy önmagában zárt szellemi és politikai organizmusnak. Ez a félig ázsiai és ókori pogány ötvözetből kevert keresztény teokratikus állam — a történelem egyik legkülönösebb képlete — kialakulása első pillanatól a tudatos hatalomakarás eredménye. Bölcsőjénél latin augurok, keresztény mágusok és ázsiai asztrológusok állanak. A bíboragy párnái között szép arca annak a földi istennek, akit az angyalok serege oltalmaz és a herélték hierarchiája övez, már megjelenik, homlokán a menynevi diadémmal s a legfőbb pap-ság jelvényeivel. Odakint a válogatott nép, közülök egy sem léhűtő római polgár, cirkuszi játékokkal, de keresztény procesz-sziókkal is ünnepli jöttét ennek a csillagokból kijelölt napnak, amellyel a birodalom életének a jósors útján meg kell kezdődnie.

Bizánc keletkezése tehát nem vész el a mondai homály ködében, sem valamely mitológia díszletei között: ragyogó kupoláinak,

tornyainak, palotáinak és nagy-
 úri villáinak hosszú sora előtt-
 ünk emelkedik ki a földből, cé-
 zári parancsszóra. Létezését még-
 is valami rejtett misztika igazol-
 ja vagy legalább magyarázni pró-
 bálja. S ez a misztika vagy in-
 kább történetfilozófia abban fog-
 lalható össze, hogy a római nép
 kezdetől fogva visszavágyott bu-
 kott ősei fészkebe, Trója leom-
 lott falai közé s Róma egész ed-
 digi története egyéb sem volt,
 mint a bujdosás korszaka. A ró-
 mai hódítókedvnek kelet felé
 csapongása, a Kapitolium sasai-
 nak kereső nyugtalansága, hogy
 megtalálják az elpusztult Iliont,
 abban jut nyugópontjára, hogy
 ez a visszavágyódás két világrész
 találkozásánál épült Bizáncnak
 sorsolja ki a viláгурalmat. Bi-
 zanc tehát a római vágyálom ra-
 gyogó megvalósulása, amelyben
 hosszú századokra átmentve to-
 vább él e nagyszerű szervező-
 fajtának minden alkotóképessé-
 ge: technika, jog, államszervezet
 és hadsereg. A legfőbb hatalom
 teokratikus despotizmussá mere-
 vül, földöntúli magasságban ég-
 be nyúló keresztény Jákob-laj-
 torjaként, amelyen már életük-
 ben istenült basileusok lépked-
 nek, hogy hódoljanak a cézári
 Krisztus előtt s amelyen angya-
 lok szállnak alá, hogy oltalmaz-
 zák a szent császár városát, ha
 mohó s irigy barbárok akarnák
 elpusztítani. A római szellem
 legtisztábban csak a hadsereg-
 ben öröklődik tovább: a legké-
 sőbbi korig a hadsereg vezényle-
 ti nyelve latin, a seregnek szóló
 parancsok latinok. Ez a rómaiság
 testesül meg az államgépezet ki-
 építésében, a bürokrácia hálózatá-
 nának megalkotásában, amely a
 népvándorlás legszörnyűbb zava-
 rai között is megrendíthetetlenül
 funkcionál, megújító erejét a
 legsúlyosabb csapások sem törik
 meg. Kultúrája: szabad csarnoka
 az ókor minden ismeretének, mű-
 vészetének, amelynek befolyását a
 szektáriánus elvakultság s a ké-
 rombolók dübe sem fojthatja meg.

Bizánc egy ezredéven át oltal-
 mazója és pajzsa az emberi kul-
 túra eddigi minden eredményé-
 nek, amelyet tudatosan és nagy
 eréllyel védelmez a kelet s nyu-
 gat mohó birtoklásvágyával szem-
 ben. Csak akkor törik ketté ez a
 pajzs, csak akkor szakad ketté a
 Boszporust elzáró lánc, amikor a
 barbárságból lassan felemelkedő
 nyugaton kialakul a lehetősége
 annak, hogy Bizánc féltve őrzött
 értékei ott tovább fejlődhetnek.
 Addig azonban pénzzel, ajándé-
 kokkal, szívós diplomáciával s
 ha kell erős hadsereggel is, sza-
 kadatlan készenlétben bírkóznak
 a birodalom császárai, hogy a
 pusztulást távolítsák, katasz-
 trófákat kikerüljék.

Sir Gatahad könyvében a
 nagyközönség is azt az újraérté-
 kelt szemléletet kapja a bizánci
 kérdést illetőleg, amelyet a tudó-
 mány régen elfogadott. A régi
 szemlélet értelmében Bizánc a
 raffinált romlottság fészke volt:
 rothadás a megújódott Európa
 testén. Ezt a tényt Sir Gatahad
 sem tagadja, de kimutatja azt is,
 hogy a félig még barbár Euró-
 pa mennyi rágalommal, amelyet
 az irigység sugallt, feketítette be
 ezt a Bizáncot, tudóját annyi is-
 meretnek, művészetnek, palléro-
 zottságnak. Az író a köztudatba
 vésődött bizánci kép mellé oda-
 állítja a tudatos hatalomakarást,
 a nagyvonalúságot, a nagy megol-
 dásoktól nem féltő Bizáncot is,
 amely történeti élete során, két
 gyilkos végzett között tudott és
 mert hivatást betölteni, kétfelé
 való szakadatlan harcban magas-
 színvonalú életet kiformálni Eu-
 rópa délkeleti részén, messzire
 Kiszáziába nyujtózva. Bizáncot,
 amelyet a hűtlenség s az árulás
 annyi vádjával illették, végül is
 a nyugat árulta el és hagyta ma-
 gára, versenyével s önzésével a
 nyugat vágta el hátsó táma-
 szaitól s így mint egy száraz ág-
 nak talán túlrejt gyümölcse kel-
 lett hogy belehulljon a szeldsuk
 hódítás torkába.

Kézai Béla.

POSSONYI LÁSZLÓ

ÜLDÖZNI FOGNAK TITEKET

R É V A I K I A D Á S

A SZENTISTVÁNI ÁLLAMESZMÉNEK
KORSZERŰ ÉRTELMEZÉSÉT MUNKÁLJA

AZ ORSZÁG ÚTJA

HAVI ÁLLAM- ÉS NEMZETPOLITIKAI FOLYOIRAT.
SZERKESZTIK: BARANKOVICS ISTVÁN ÉS DESSEWFFY GYULA GRÖF.

ELŐFIZETÉSI ÁRA
EGY ÉVRE 5.— PENGŐ
FÉL ÉVRE 2-50 PENGŐ
EGYES SZÁM ÁRA 50 F.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: BUDAPEST, IV. KER. VÁCI-UTCA 46. II. EM. 3
TELEFON 18—22—40. — MUTATVÁNYSZÁMOT KÉSZSÉGGEL KÜLD A KIADÓHIVATAL

Felélős szerkesztő és kiadó: Dr. Possonyi László.

BALLA BORISZ

A MEGSEBZETT

A MAGYAR

KATOLIKUS

IRODALOM

GRANDIÓZUS

ALKOTÁSAI

RÉVAI KIADÁS